אמל ג׳מאל | סמאח בסול

עדיין כפופות

ייצוג האישה בעיתונים הערביים הארציים

Amal Jamal | Samah bsoul

Still Subjegated

The Representation of Women in Arab National Newspapers

מסת"ב: 978 -965-7538-00-5

ISBN 978-965-7538-00-5

9 789657 538005

© כל הזכויות שמורות, 2011

אעלאם - מרכז תקשורתי לחברה הערבית פלסטינית בישראל
נצרת ת.ד. 2631, מיקוד 16100
טל. 04-6001370, פקס: 04-6001418
ILAM-Media Center for Arab Palestinians in Israel
POB 2631, 16100 Nazareth
www.ilam-center.org | ilam@ilam-center.org

עריכה לשונית: יסמין הלוי

עיצוב והפקה: רים גרפיק דיזיין | חמדאן hamdan.68@gmail.com

מבוא[1]

דוח זה מציג נתוני מחקר עדכני על ייצוג נשים בעיתונות הערבית המסחרית. המחקר כלל 677 כתבות על נשים (מתוך סך של 3,213 כתבות) בשלושת העיתונים "כל אלערב", "א-סינארה" ו"פנורמה" במשך תשעה סופי שבוע (2 באוקטובר עד 26 בנובמבר 2009). זהו מדגם רחב שאפשר לשקף באמצעותו את דפוסי ייצוג הנשים בחלקים השונים של העיתונים, ולעמוד על השיחים הדומיננטיים בסיקור נשים או נושאים "נשיים". מטרת המחקר היא לעמוד על דפוסי הייצוג תוך כדי התמקדות בתפקידי הנשים ובזכויותיהם כפי שהם משתקפים בעיתונים ובמוספים השונים, ולבחון את השינויים בדפוסי סיקור נשים בהשוואה למחקר קודם של מרכז אעלאם משנת 2006. המחקר הנוכחי מקיף יותר, ומלבד הפרמטרים הכמותיים הנבחנים בו הוא עומד גם על המאפיינים האיכותניים של הסיקור. העיסוק בשיחים הדומיננטיים באמצעי התקשורת שנבחנו מאפשר התעמקות בדימוי האישה המשתקף במכלול העיסוק העיתונאי בנשים או בנושאים הנחשבים נשיים. ההשוואה למחקר הקודם לא תיעשה במישור הכמותני הפרטני, כדי למנוע בלבול ולחסוך מהקוראים עיסוק מיותר בפרטים.

נקודת מוצא מרכזית של המחקר היא שהתקשורת ממלאת תפקיד מרכזי בשיקוף שיחים חברתיים ותרבותיים רווחים, בהבניית זהויות חברתיות ובהטמעת ערכים תרבותיים. אמנם תפקידה זה איננו היחיד המשפיע על הבניית דימוי האשה בחברה, אבל יש לו משמעויות התנהגותיות וערכיות רבות. המחקר הסוציו-תקשורתי המחיש זה מכבר שהאופן שבו קבוצות חברתיות שונות מיוצגות בתקשורת משקף מערכת ערכית ותודעתית, המהווה חלון ראווה מרכזי לחברה שבה התקשורת פועלת.[2] המחקר בתחום זה המחיש שהייצוג התקשורתי איננו אקראי ולא יכול להיחשב ככזה, היות שהוא נושא אמירה נורמטיבית עמוקה ויש לו השלכות עמוקות על הבניית

1 ברצוננו להודות ללירון לביא על סיועה הנאמן והמקצועי בעריכת מחקר זה.

2 Clarck, 1968.

סדר התפקידים החברתיים השונים בחברה.[3]

נוכח זאת, בחינת ייצוג הנשים בעיתונים הערביים המרכזיים נועד לאפשר לנו להבין לא רק את שיקולי העריכה בעיתונים, אלא גם את המוסכמות החברתיות והתרבותיות הרווחות בחברה הערבית בכללותה. הדבר חשוב במיוחד לאור העובדה שבנושאים "נשיים" - שהם רגישים במיוחד בחברה הערבית - העיתונים נמנעים מפרסום תמונות ותכנים שאינם מתיישבים עם ערכי יסוד חברתיים ותרבותיים, כמו למשל הנורמה האוסרת על חשיפת גוף האישה. תמונות של נשים בלבוש חשוף מופיעות כאשר מדובר בתחרות מלכות יופי או בתחרויות דומות, המבוססות על רצונן של הנשים המשתתפות בהן להבליט את גופן, ובדרך כלל בהסכמת משפחותיהן. מדיניות העריכה בנושאים "נשיים" מאפשרת הצצה לתפיסה הרווחת של נשים בחברה הערבית, כולל בקרב נשים - ולראיה, שניים מהעיתונים שנכללו במחקר נערכים בידי נשים. העיתונות מושפעת מתפיסות רווחות ומשפיעה עליהן, ולכן היא מהווה חלון ראווה חברתי ותרבותי גם כאשר מדובר במוסדות מסחריים שמטרתם העיקרית היא רווח.

חשוב לציין כבר עתה שהמחקר שלפניכם מבקש לאפיין מגמות כלליות, הרווחות בכל העיתונים הערביים המסחריים. שלושת העיתונים "כל אלערב", "פנורמה" ו"א-סינארה" נבחרו כיוון שהם העיתונים הארציים הנפוצים ביותר, ודרכם אפשר לעמוד על מה שרווח בעיתונות הערבית המסחרית כולה. אין במסקנות מחקר זה כדי לקבע תמונה או מאפיינים מוגדרים של העיתונים, במיוחד לאור העובדה שבהשוואה בין שני המחקרים שביצענו בהפרש של כמה שנים זה מזה ניתן לראות התפתחות ושינוי חיובי בהיקף ייצוג הנשים, מה שמחזק את הטענה שהעיתונות קשורה באופן עמוק להתפתחויות בחברה. כן חשוב לציין בשלב זה שממצאי המחקר אינם רלבנטיים לעיתונות המפלגתית, המייצגים תרבות עיתונאית שונה בתכלית ולמעשה אסכולה עיתונאית אחרת.

3 Jamal et.al., forthcoming.

ההקשר התיאורטי והאפיסטמולוגי

נשים מהוות מחצית מכל חברה אנושית. מרכזיותן איננה מוטלת בספק, אך תפקידיהן החברתיים והתרבותיים במרבית החברות בעולם אינם משקפים מרכזיות זו. בחברות שונות נשים ממלאות תפקידים שאינם משקפים את מידת תרומתן לחברה. הדבר נכון במיוחד בחברות מסורתיות, שבהן ערכי התרבות הדומיננטיים מייחסים לנשים מעמד נחות יותר או משני. נשים מופלות לרעה ביחס לגברים בכל תחומי החיים, ונשיותן מנוצלת כדי לדחוק אותן ממילוי תפקידים מרכזיים בחברה.

הדרתן של נשים ודחיקתן לתפקידים חברתיים ופוליטיים שוליים הן אחדות מההשלכות של הערכים התרבותיים הפטריארכליים, הממשיכים להתקיים בחברה הערבית המודרנית. כיום, כשרמת ההשכלה של נשים ערביות בישראל עולה בהתמדה, ולאור השינויים החברתיים שחלו בעשור האחרון ושינו את פני ההנהגה כולה, היעדרן של נשים מההנהגה הפוליטית הערבית בולטת לעין.

כשבוחנים את אחוז הנשים הערביות בשוק העבודה, מגלים שרק 22% מהן עובדות, בהשוואה ל-66.6% מהנשים היהודיות בישראל.[4] רוב הנשים הערביות בשוק העבודה (73.7%) הן בנות 25 עד 54 (35 בממוצע). לנשים בנות 55-66 יש פחות סיכוי להיות מועסקות (2.8% לעומת 14.4% בקרב נשים יהודיות), ומרבית הנשים הערביות בשוק העבודה מצהירות שהן עובדות במשרה חלקית בלבד (39.2%). אחוז האקדמאיות הערביות בתחום החינוך הוא 10.6% בלבד, בהשוואה ל-28.6% בקרב יהודיות.[5] ערביות משכילות רבות מועסקות במערכת החינוך, רבות מהן במשרות שאינן תואמות את השכלתן, וחלקן מובטלות. מציאות זו נובעת משילוב של כמה גורמים:

4 משרד התמ"ת (2010), **הערבים בישראל - דיוקן האוכלוסיה, מאפייני תעסוקה, רמת חיים, הכנסות והוצאות 1980-2008**, עמ' 29-30.

5 שם, עמ' 18-19.

החינוך הממלכתי, מדיניות ההעסקה, וכן המבנה החברתי הפטריארכלי של החברה הערבית. זהו גם ההסבר לכך שנשים ערביות ממלאות תפקיד משני כל כך בחיים החברתיים והפוליטיים ואינן יכולות לקבל תפקידים מרכזיים שיאפשרו להן להשפיע על המרחב הציבורי ועל החברה שבה הן חיות.

מאז 1948 הצליחו רק שלוש נשים ערביות להיכנס לכנסת: חוסניה ג׳בארה, נאדיה חילו וחנין זועבי. שתי הראשונות נכנסו לכנסת כנציגות של מפלגות ציוניות שרוב בוחריהן יהודים - מרץ והעבודה בהתאמה. חנין זועבי נכנסה לכנסת כנציגה של מפלגה ערבית לאומית רק כאשר מפלגת בל"ד החליטה ב-2009, ערב הבחירות לכנסת ה-18, לשריין מקום לאישה בין שלושת המקומות הראשונים ברשימה לכנסת. נשים במפלגות אחרות לא זכו לשריון, והדרך לתפקידי הנהגה בכירים עדיין חסומה בפניהן. גם כאשר נשים מקבלות מקום ברשימות של מפלגות פוליטיות ערביות, הוא נמוך מכדי שיהיה להן סיכוי להיכנס לכנסת. גם ברמה המוניציפלית זכו רק נשים מעטות להיבחר למועצות עירוניות, ורק אישה אחת הצליחה להפוך לראש מועצה מקומית: ויולט ח׳ורי, שנבחרה לראשות המועצה המקומית כפר יאסיף בשנות השבעים של המאה העשרים במסגרת רשימה קומוניסטית. במקרים רבים נשים נדחקות לשולי העשייה הפוליטית או שנכפה עליהן להפוך לסוג של קישוט במוסדות פוליטיים ואזרחיים: לרוב הן אינן שותפות שוות ערך, אלא רק תוספת של נופך נשי שאמורה להעיד על נאורות. אין בכך כדי להתעלם מהעובדה שיותר ויותר נשים ממלאות תפקידים ניהוליים בארגוני החברה האזרחית ובמערכת החינוך, אך גם שם הן ממלאות לא פעם תפקידים של נותנות שירותים, כמו עובדות סוציאליות, אחיות, מטפלות וכו׳. גם מספר האקדמאיות בחברה הערבית-פלסטינית בישראל הולך וגדל, אך לא רבות מהן מצליחות לפרוץ את גבולות השוביניזם של הפוליטיקה הערבית ולהמיר את ההון הסימבולי החדש שלהן לכוח פוליטי. כאשר הן מקבלות תפקידי הנהגה, מדובר לרוב בתחומים חברתיים ללא כוח פוליטי של ממש, כמו חינוך, רווחה ובריאות. בארגונים הלא-ממשלתיים ניכרת נוכחות גוברת של נשים, אך הן מקבלות תפקידים מרכזיים בעיקר בארגוני נשים. מוקדם להעריך עד כמה תגדל נוכחותן של הנשים במרחב הציבורי, אך למרות הנאמר לעיל אין ספק כי המשכילות הערביות מצליחות לאתגר את המבנה החברתי המסורתי ולהתבלט יותר ויותר בתחומי חיים שונים. חשוב לציין גם את ההשפעה המורכבת של האסלאם הפוליטי על מעמדן

של הנשים בחברה: נשים רבות עברו לתלבושת מסורתית, כיסו את ראשן וקיבלו עליהן את הלכות הדת, אך דווקא מתוך דתיותן הן הצליחו לחדור למעגלים חברתיים שהיו חסומים בפניהן בעבר, כמו השכלה אקדמית או השתלבות בשוק העבודה.

התרבות הפטריארכלית וסגירותן של האליטות הפוליטיות בחברה הערבית גורמות להדרתן של נשים מהפוליטיקה. המבנה החברתי הפטריארכלי מבחין בבירור בין המרחב הציבורי, תחום שלטונו של הגבר, ובין המרחב הפרטי, המזוהה עם האישה.[6] אפילו במרחב פרטי זה, ולמרות העלייה המתמדת במספר הנשים בשוק העבודה והעלייה הגדולה עוד יותר במספר הסטודנטיות והאקדמאיות, נשים עדיין נחשבות נחותות ביחס לגברים בהיררכיה המשפחתית. עובדה זו מתבטאת בהעברה הבין-דורית של העושר החומרי של המשפחה.[7] במרחב הציבורי הנשים עדיין נתפסות כמייצגות את "כבוד המשפחה". בקושי רב מתאפשר להן להופיע בחזית של מפלגות פוליטיות, אף כי מספר הנשים הפעילות במפלגות איננו זניח. משניות הנשים בפוליטיקה בולטת עוד יותר בתהליך הפוליטי המקומי, שבו הן תלויות לחלוטין בבן זוגן ובמחויבות הפוליטית של משפחתו בהתאם לקואליציות המשפחתיות הנוצרות במקום מגוריהן.[8] גם אם יש נשים המצליחות לעקוף את משפחותיהן ולפתח העדפות פוליטיות משל עצמן, התנהגות זו אינה נפוצה ולרוב אינה מבוטאת בפומבי, והן מצופות לפעול על פי הנוהג, במיוחד כאשר מדובר במילוי תפקידים או בהבלטת עמדות שאינן נתפסות באופן מסורתי כמי שמייצגות את עמדת המשפחה או סותרת את חלוקת התפקידים המגדרית בחברה ובמשפחה.

המדיניות החברתית, המשפטית, הכלכלית והתרבותית של ישראל כלפי החברה הערבית תומכת במבנים הפטריארכליים המדכאים את מעורבותן הפוליטית של נשים.

מדיניות זו תומכת בשימור הסטטוס קוו ובמניעת מוביליזציה, ואף מעודדת ערכים ומבנים פטריארכליים בתחום החינוך ותכנון המשפחה.[9] המדיניות הישראלית משמרת את הסגירות, המוגבלות והנחיתות של

6 Kandiyoti, 1988.
7 Sharabi, 1988; Barakat, 1985.
8 יחיא-יונס והרצוג 2005.
9 Kanaaneh, 2002.

החברה הערבית ושל כלכלתה.[10] התחרות העזה על משאבים ציבוריים ומשרות ציבוריות בחברה הערבית, הזוכה אף היא לעידוד הממסד, מבטיחה את המשך דחיקתן של נשים לשוליים.[11] למבנה המדינה הישראלית השלכות רבות על נשים ערביות, במיוחד בכל הנוגע לתעסוקה, לחינוך ולמעמד האישי. אמנם העיסוק המחקרי במעמד האישה הערבייה החל לצמוח רק בשנים האחרונות, אך גוף הידע הקיים כבר מצביע על ההשפעה השלילית של מדיניות הממשלה על מיקומן החברתי של הנשים, כולל על תופעת רצח נשים על רקע מה שמכונה "כבוד המשפחה".[12] מדיניות הרווחה, התכנון והתשתיות מדירה נשים ערביות משוק העבודה.[13] מחקרים מסוימים מצביעים על כך שנשים ערביות רבות היו שמחות להשתלב בשוק העבודה, אך היעדר מקומות תעסוקה באזור מגוריהן והיעדר תחבורה ציבורית למקומות תעסוקה מחוץ לכפרים הערביים מקשה עליהן מאוד.[14]

למרות כל אלה, אנו עדים לעלייה דרמטית במספר הנשים המועסקות באמצעי תקשורת ערביים. בחינה מדגמית מראה שאחוז הנשים המועסקות בהם מגיע ל-28.8% (55 מתוך 177). תמונה זו משקפת שינויים משמעותיים בדמוגרפיה של אנשי התקשורת בכל אמצעי התקשורת להוציא הטלוויזיה, בשל היעדר ערוץ טלוויזיה ערבי מקומי בישראל. אחת השאלות החשובות העולות בהקשר זה נוגעת למידת ההשפעה של הנשים בתקשורת לסוגיה. האם נשים בתקשורת משנות את השיח התקשורתי בנוגע לנשים? האם הן משפיעות על השיח התקשורתי הכללי? המחקר שלפניכם ינסה לתת מענה לשאלות אלו.

10 Lewin-Epstein et al., 1994.

11 יש לציין שגם החברה היהודית בישראל לא חפה מפטריארכליות ונשלטת על ידי גברים, במיוחד יוצאי צבא (ר׳ ששון-לוי, 2001). אופיה הפטריארכלי של המדינה בא לידי ביטוי בכל התחומים, ובמיוחד בייצוג הפוליטי ובחלוקת המשאבים, כאשר המדינה קובעת מה לתת ולמי.

12 גאנם, 2005; חסן 1999.

13 אבו בקר, 2005.

14 שם.

מתודולוגיה

מחקר זה עוסק בהיקף של סיקור נשים בעיתונות הערבית הפופולרית ובאיכותו בעיתונים "כל אלערב", "א-סינארה" ו"פנורמה",[15] וכן בהשפעתו של מין הכתב על הסיקור. חשוב לציין פעם נוספת שהמחקר בדק עיתונים פופולריים. בניגוד לעיתונות איכות, שבה הדגש הוא על התכנים, בעיתונים הפופולריים הדגש הוא על הצורה לא פחות מאשר על התוכן. הביטוי הבולט לכך הוא היחס בין השטח המוקדש לטקסט הכתוב לעומת שטח המוקצה לכותרות, לתמונות ולעזרים גרפיים נוספים. העיתונות הפופולרית, המדגישה כותרות שערורייתיות, צהובות וצעקניות, פונה יותר למה שנתפס כ"המונים", ולכן יש בה דגש על סנסציות, מידע חלקי, ריגוש, פוטוגניות ובידור, ושימוש נרחב ב"הַראָיָה" (showing) כדי ליצור אשליה של ממשות דמוית מציאות (verisimilitude). עיתונים אלה מדגישים סיפורים אנושיים המציתים את הדמיון ומפעילים את הרגש. הם עושים שימוש בביטויים אסוציאטיביים ובתיאורים מוגזמים כדי להדגיש את הסנסציה על פני ההתרחשות.[16] רועה מוסיף בהקשר זה כי "קירוב" היא טכניקה רטורית וגם עמדה אידיולוגית ומקצועית. העיתונות הפופולרית מאמצת ז'אנרים מלודרמטיים וסיפורים אנושיים כדי להקצין קונפליקטים. כך אמצעי תקשורת יוצרים כוח רטורי המתאפיין בנטייה להקריב את ייצוג המציאות לטובת פנטזיה וסיפוק מוסרי או ריגוש, להקצין את הסיפור באמצעות ממד של אקראיות ומקריות, להשטיח את ההקשר ולהציג את הדברים באופן קל לזיהוי, פשוט וחוזר על עצמו - אמצעים שמעבר לתרומתם לפנייה אל הקהל הם ביטוי של סטריאוטיפיקציה.

אם כן, בעיתונות הפופולריות סיפורים מקבלים ערכיות חדשותית לפי כמה פרמטרים תקשורתיים שהעיקריים ביניהם הם דרמטיזציה,

15 ראו במבוא את ההסבר לבחירת שלושת העיתונים.

16 רועה, 1994

סנסציוניות, פרסונליזציה ונורמליזציה, ויחד הם קובעים את ערכן החדשותי של ידיעות. תקשורת ההמונים המודרנית נוטה לעשות דרמטיזציה של אירועים באמצעות הגדרת ההיבטים המושכים תשומת לב כבעלי "ערך חדשותי" גבוה. המיידי, הבולט והמשתנה הם דרמטיים יותר, ולכן בעלי ערך חדשותי גבוה. סיקור הניחן בדרמטיזציה מעדיף תמיד את החריג על פני ההתרחשות הרגילה והשגרתית. הגדרת אירוע גם מההיבט הסנסציוני שלו תורמת אף היא לבולטותו ומעלה את ערכו החדשותי.[17] התקשורת מעצימה את ההשפעה הדרמטית כאשר היא משייכת את המאורעות והמעשים לדמויות פרטיות ולמאבק פרטי. הפרסונליזציה הופכת סוגיות מורכבות למאבק בין אינדיבידואלים בולטים, ונקודת המבט האישית מעוצבת כך שהיא מתאימה למאבק אישי אמוציונלי. העיסוק הפרסונלי בתופעה ממקם את הבעיה בפרט, ולא מציג את הסיפור כתולדה של בעיה מבנית-חברתית שנובעת מאי-שוויון חברתי בסיסי בין המינים.[18] כאשר התקשורת עושה שימוש בנוסחאות אלו כדי להדגיש את הדרמה או ליצור פרסונליזציה בסיקור אירועים, היא למעשה יוצרת נורמליזציה של הסיקור החדשותי: נטייה לסנן את המידע דרך ערכים מסורתיים, אמונות ודימויים מקובלים. כך נאכפת נקודת מבט קונבנציונלית על המידע החדשותי.

שיטת המחקר היא כמותית בשילוב היבטים איכותניים חשובים. לצורך זה נבנה שאלון שכלל מספר רב של שאלות, כולן סגורות או מספריות, אשר דרשו קריאה מדוקדקת של כל ידיעה שנכנסה למדגם. כל ידיעה שהתייחסה בבירור לנשים ערביות עברה תהליך של ניתוח על פי שאלון המחקר והוזנה לתוך מערכת ממוחשבת. חלק מהשאלות התייחסו לכמות הידיעות וחלקן לאיכות הסיקור, ואפשר היה להסיק מהן מסקנות לגבי אופן הסיקור. בנוסף נבחר מדגם של ידיעות שנותחו לפי הפרמטרים של השאלון, במטרה לעמוד על מאפייני הסיקור המרכזיים ומשמעותם מנקודת מבט של הגינות וכבוד לזכויותיהן הבסיסיות של נשים.

שיטות המחקר הכמותניות בתקשורת מאפשרות מעקב על התדירות, ההיקף והמיקום של סיקור הנשים בעיתונות הערבית. ההתמקדות בכמות נועדה לאפשר בחינה אובייקטיבית של דפוסי הסיקור. הממדים האיכותניים נועדו לאתר תובנות איכותיות ברמת התוכן.

17 להב, 2006
18 למיש, 2002

תקופת המחקר היא תשעה סופי שבוע בין התאריכים 2 באוקטובר עד 26 בנובמבר 2009. הפרמטרים העיקריים שהנחו את המחקר הם אלה המקובלים בחקר סדר היום והבולטות בתקשורת בעולם:

- **מספר הידיעות בעיתון:** שאלה מספרית. נועדה בעיקר לתת אינדיקציה לגבי חלקן של הנשים בעיתונות הערבית.
- **מספר הידיעות/הכתבות על נשים:** שאלה מספרית הקשורה לשאלה הראשונה. מצד אחד היא נותנת אינדיקציה מספרית למספר הידיעות על נשים, ומצד שני בוחנת, יחד עם שאלה מס' 1, את אחוז הסיקור המוקדש לנשים בעיתונות הערבית בכלל.
- **מספר העמוד שבו הופיעה הידיעה/כתבה:** שאלה זו בוחנת את החשיבות והבולטות של הידיעה. ההנחה היא כי ידיעות או כתבות בעמודים הראשונים חשובות יותר מאלו שבעמודים האחוריים של אותו עיתון.
- **המדור שבו מופיעה הכתבה:** עיתונים מחולקים למדורים שונים. יש הבדל משמעותי בין כתבות המופיעות בחלקים החדשותיים לכתבות המופיעות במדורי התרבות והפנאי. המחקר עמד על הקשר בין המיקום במדור ובין מאפייני הייצוג השונים של נשים.
- **גודל הידיעה:** שטח הידיעה בעיתון משקף בולטות, תשומת לב וחשיבות. ככל שהידיעה/כתבה גדולה יותר, כך היא יותר בולטת ומיוחסת לה חשיבות גדולה יותר בסולם תשומת הלב של ציבור הקוראים.
- **מספר המילים בידיעה/כתבה:** ככל שעולה מספר המילים בידיעה/כתבה, עולה גם ייחוס החשיבות לנושא וכן לצורך לטפל באירוע שעליו היא מדווחת.
- **מיקום הידיעה/כתבה בעמוד:** גם מיקום הידיעה או הכתבה בעמוד הוא פרמטר חשוב של בולטות. ההנחה היא שמיקום בחלק העליון בעמוד מעניק בולטות יתר. ככל שידיעה/כתבה ממוקמת קרוב יותר לתחתית העמוד, הבולטות שלה פוחתת. אמנם הדבר תלוי בהימצאותם של אמצעי הבלטה אחרים, אך במדדי הבולטות המיקום הגבוה בעמוד בכל זאת משקף בולטות רבה יותר.
- **האם יש תמונה:** ידיעה המלווה בתמונה בולטת יותר. לכן, ככל שיש יותר תמונות וככל שהתמונה בגוף הידיעה או הכתבה גדולה יותר, הידיעה/כתבה בולטת יותר. אין להסיק מכך שהתמונה כשלעצמה היא ראיה ליתר

חשיבות; במקרים לא מעטים התמונה באה על חשבון הטקסט, מעיבה עליו ונוגסת בפרטים המופיעים בו. יתרה מזו, במקרים מסוימים כמעט ואין קשר בין תוכן הכתבה לתמונה. קיום התמונה נועד אפוא במקרים רבים למשוך תשומת לב והתעניינות בתוכן הכתבה. ההבחנה בין תמונות חשובות לתמונות לא חשובות נעשתה באמצעות בדיקה אם יש או אין קשר ישיר בין התמונות ובין תוכני הכתבות. ככל שהתמונות קשורות יותר לתוכני הכתבות גדלה תרומתן להעצמת התוכן. כמו כן, ככל שהתמונה מרוחקת מהתוכן והיא נועדה לאלוסטרציה או למשיכת תשומת לב, מידת תרומתה לבולטות התוכן נחשבת נמוכה יותר.

- **התייחסות בעמוד הכותרות:** אין ספק שהעמוד הראשון הוא החשוב ביותר בעיתון. הקורא מתייחס תחילה לכותרות בעמוד הראשון, ולפיכך עמוד זה הופך להיות לקט של הידיעות החשובות ביותר בעיני העורכים. חוקרים רבים מייחסים לעמוד הראשון את התפקיד המרכזי בקביעת סדר היום התקשורתי.
- **נושאים:** הסוגיות שהידיעות/הכתבות הנוגעות לנשים עוסקות בהן. מפת הסוגיות העיקריות שעולות בהקשר של דיווח על נשים היא אינדיקציה חשובה לדפוסי סיקור נשים בתקשורת הערבית. יש לציין כי נעשה שימוש ברשימת נושאים שנקבעו לפי התוכנית GMMP.[19]
- **תפקידה של האישה:** ההתייחסות לתפקידה של האישה, גם בלי קשר לידיעה/כתבה, היא אינדיקציה חשובה להבנת תמונת העולם התקשורתית המוצגת בעיתון ולאופן ייצוג הנשים בעיתונות הערבית בכלל. בהקשר זה יש לציין כי אזכור מקצועה של אישה בסיקור, גם אם אינו קשור עניינית לנושא, מעיד כי הכתב מתייחס לאישה ברצינות ורואה בה ישות קיימת בפני עצמה.
- **האם האישה היא עבריין או קורבן:** שאלה זו והשתיים הבאות אחריה הן שאלות איכותניות, ולכן הן נבחנו על בסיס דפוסים מקובלים במחקר איכותני - הצלבת קריאת התכנים על ידי שני קוראים ברמת התאמה גבוהה של 80% לפחות. שאלות אלו תורמות להבנת הסיקור התקשורתי של נשים. פרמטר זה ממלא תפקיד ראשי בעניין המסגור (Framing) ככל שהידיעה/כתבה מתייחסת לנשים.
- **מסגרת הידיעה/כתבה היא לגיטימציה או דה-לגטימציה:** מסגרת

19 ראו www.waccglobal.org (כניסה אחרונה 1.12.10).

הידיעה/כתבה מתמקדת לא רק במיקומן של נשים כחלק מהחברה, אלא במידה שבה התנהגותן או דבריהן מסוקרים כלגיטימיים וכחלק מהדיון הציבורי.

- **מסגרת הידיעה/כתבה היא הזרה או קבלה:** המסגור כאן מציע פרספקטיבה של קבלה או הזרה, מתוך הנחה שיש מעגל של חברה, והאישה היא חלק מאותו מעגל או נמצאת מחוצה לו.
- **האם הכתבה מבקרת את היחס הלא-שוויוני לנשים:** כאן אנו יוצאים מנקודת הנחה כי אין די בהתייחסות לסיקור לפי בדיקת המסגור בלבד, אלא יש לבדוק התעלמות מכוונת מזכויותיהן של נשים. חוקרים רבים סבורים כי התעלמות מזכויותיהן של נשים, כולל זכויותיהן בתקשורת, מביאה לסיקור שלילי שלהן.
- **כותב הידיעה:** מין הכתב/ת משפיע על אופן סיקור הנושאים ועשויה להיות לו השפעה על הנושאים המסוקרים. מדד זה בוחן את זהות הכתבים ומנסה לקשור אותה לפרמטרים אחרים ברשימה ארוכה זו.

ממצאי המחקר ודיון בנתוניו הכלליים

כאמור, במחקר זה נבדקו 677 כתבות על נשים (מתוך סך של 3,213 כתבות) בשלושה עיתונים (233 כתבות ב"כל אלערב"; 161 כתבות ב"א-סינארה"; 283 כתבות ב"פנורמה") במשך תשעה סופי שבוע.

האחוז הממוצע של כתבות על נשים בכל העיתונים הללו ובכל התקופות שנבדקו היה 22.18% (ונע בין 10% ל-31%). נתונים אלה מצביעים על התקדמות במידת סיקור הנשים בעיתונות הערבית המסחרית בהשוואה לנתוני המחקר הקודם שביצע אעלאם והתפרסם בשנת 2006, שבו היו בממוצע 2-3 כתבות על נשים בכל עיתון. **ניכרת אפוא עלייה מספרית מסיבית במספר הכתבות על נשים בכל אחד מהעיתונים** - עלייה של 800% בשלושת העיתונים הערביים הארציים המובילים. עליה זו משקפת **קפיצת מדרגה כמותית בכתבות על נשים** בתקופת זמן קצרה יחסית (חמש שנים).

עלייה זו באחוז הסיקור מעלה שאלות לגבי מניעי השינוי ומאפייני הסיקור החדש. להלן נמנה כמה מניעים עיקריים:

1- מודעות לחשיבות הסיקור כתוצאה ממציאות אובייקטיבית, שבה הנשים ממלאות תפקידים חשובים בחברה או סובלות מדפוסי אפליה חדשים. אין ספק שהנתונים הסטטיסטיים ביחס לאוכלוסייה הערבית בישראל מצביעים על שינויים משמעותיים בתחום החינוך והתעסוקה. אף כי לא ניתן לדבר על סגירת הפערים המבניים הגדולים בין גברים לנשים, אין להתעלם מהעובדה שיותר נשים ערביות משתלבות בשוק העבודה, ושמספר הנשים הלומדות לתואר ראשון באוניברסיטאות ובמכללות עולה על מספר הגברים.

2- תהליכי הגלובליזציה של התקשורת משפיעים על העיתונות הערבית ועל התקשורת הערבית בכלל. גורם עיקרי בתהליך זה הוא צמיחתם של ערוצי לוויין ערביים אזוריים, שרוב צריכת התקשורת בחברה הערבית מתמקדת בהם. הציבור הערבי נחשף כעת יותר מאי פעם

להתפתחויות בעולם הערבי, כולל בתחומי חיים חברתיים ותרבותיים, ומושפע מהשינויים המתרחשים בו. תוכניות הטלוויזיה בתחנות הלוויינים הערביות משלבות נשים רבות, אפילו כמגישות חדשות. חשיפה זו משפיעה על הציבור, אך גם על אמצעי התקשורת המקומיים, המבקשים להשלים את התמונה התקשורתית שמקבל הקורא הערבי באמצעות מידע על מי שמאיישים תפקידים מרכזיים בזירה הציבורית והתקשורתית הערבית, ובהם גם נשים. העיתונים הערביים מהווים מעין מתווך בין ציבור קוראיהם לחדשות בעולם הערבי, והדבר מעצים את נוכחותן של הנשים בעמודיהם. חשוב להפנות את תשומת לבם של הקוראים לכך שהתקשורת הישראלית אמנם משפיעה על התקשורת הערבית ועל תכניה, אך השפעה זו מוגבלת לטבלואידיזציה של העיתונים ולדפוסי הפרסום והשיווק הרווחים בהם. בכל הנוגע לדימויי נשים, השפעת התקשורת מהעולם הערבי חזקה הרבה יותר. הדבר בולט במיוחד בכל הנוגע למי שנחשב או נחשבת לסלבריטי בעיתונים הערביים. נשים יהודיות מצליחות, למשל, אינן מופיעות בהם כדוגמאות. לעומת זאת, נשים מתחומי חיים שונים בעולם הערבי מככבות בהם ומהוות מוקד של תשומת לב ומודל לחיקוי.

3- חשוב לציין את העלייה הדרמטית בחדשות הבידור, הדרמה והזמר בתקשורת הערבית בכלל ומעל דפי העיתונים המקומיים בפרט, חדשות העוסקות בהרחבה בשחקניות, בזמרות, ברקדניות וכו׳. אין בכך כדי לבטל את האבחנות המקובלות בין בידור וזמר "נמוך" ובין התרבות הגבוהה, הבאה לידי ביטוי בתיאטרון, בשירה ובמוזיקה בעלת אוריינטציה קלאסית. מכל מקום, חיי הסלבריטאים הערבים, בעיקר ממצרים, סוריה ולבנון הפכו למושא התייחסות חשוב בחיי הצעירים הערבים בישראל.

4- ייתכן, כמובן, שתמונות הנשים משפיעות על היקף המכירות של העיתונים. אם כך הדבר, אין להתפלא על הנטייה להעלות את אחוזי הסיקור של נשים. אמנם זה איננו גורם מובהק, אך הוא קיים בעיתונים רבים בעולם, במיוחד בטבלואידים, ז׳אנר שהעיתונים במחקר זה שייכים אליו.

5- ייתכן כי העובדה שנשים הן עורכות ראשיות של שניים מהעיתונים הנחקרים היא גורם חשוב ומרכזי בעלייה במספר הכתבות על נשים, גם אם הכמות לא מעידה בהכרח על האיכות.

חשוב להפנות את תשומת הלב לכמה מאפיינים בולטים של הסיקור כפי שעולה מהמחקר:

● ישנה עלייה במספר העיתונאיות, אך מרבית הכתבות על נשים נכתבו בידי גברים.

● אופי הסיקור של נשים אינו מושפע ממין הכתב. מכאן שהשפעתן של העיתונאיות על סיקור הנשים לא מורגשת.

● האינטרנט שינה את אופי העיסוק בסוגיות "נשיות", מכיוון שמהירות הפרסום אינה מאפשרת שליטה מלאה על התכנים והזנת המידע לא תמיד נשלטת במלואה על ידי העורכים, שרובם גברים. בנוסף, אף כי מרבית העובדות באתרי החדשות הן נשים, והן אלה שאחראיות למספר הולך וגדל של כתבות בעיתונים ויכולות להשפיע על מספרן, הן לא בהכרח משפיעות על אופי הסיקור.

● נתוני מחקר זה מוכיחים כי הנורמה הדומיננטית בעיתונות מבוססת על הפנמת השוליות של הנשים על ידי הנשים עצמן, ועל קבלת הדימוי המיני והאינסטרומנטלי שלהן.

● העיתונאיות מטילות על עצמן צנזורה עצמית, וזו משתקפת באופן הסיקור של נושאים "נשיים" ובתכנים שהן עוסקות בהם. היות שמרבית העיתונאיות הן נשים צעירות שמקור פרנסתן תלוי בשוק שאיננו משופע במקומות עבודה, והיות שהן רוצות לשמור על מקום העבודה שלהן, גם בשכר נמוך, הן לא חותרות לאתגר את המוסכמות הדומיננטיות בעבודה העיתונאית, גם בנוגע לדימוייהן של נשים.

● ממצא חשוב של המחקר הוא שמרבית התמונות הסנסציוניות המופיעות בעיתונים לא מראות נשים מהחברה הערבית בישראל. דבר זה מצביע לדעתנו על חוסר רצון לחצות קווים אדומים "בבית". רוב הנשים המוצגות כשגופן חשוף הן זרות או שאינן מוכרות בחברה.

מאפיינים אלה של הסיקור מחייבים התייחסות וניתוח.

העמוד הממוצע שבו מופיעות כתבות על נשים הוא עמ' 24 (החציון - עמ' 21, סטיית תקן 16.52). מאמרים על נשים משתרעים בממוצע על פני שישית עד רבע עמוד, כלומר הם מאמרים קטנים יחסית, ולפיכך אינם בולטים. במאמרים הוזכרו נשים ממשלחי יד שונים. ב-36% מהמאמרים (N=235) הוזכרו נשים מפורסמות - אמניות, שחקניות, זמרות ונשות טלוויזיה. ב-14.4% (N=94) מהמאמרים הוזכרו נשים כעקרות בית או כאמהות. כאשר הוזכרו בכתבות שני עיסוקים, העיסוק השני הנפוץ ביותר היה עקרת בית או אמא (17%, N=9). **נתונים אלה מלמדים שסיקור הנשים יוצר**

תמונה מפולגת בין שני דימויים, כפי שמקובל לטעון בספרות המקצועית.[20] **מצד אחד, נשים מוצגות כמדונות (אמהות, אחיות, רעיות ו/או עקרות בית) הדואגות לקיום החברה ותורמות מכוחן למשק הבית. מצד שני הן מוצגות כאובייקט מיני באמצעות מילוי תפקידים בידוריים הכרוכים בחשיפת גופן.** דיכוטומיה זו משמרת את התפיסה הפטריארכלית המסורתית, המכפיפה את הנשים ומייחסת להן ביצועים משניים או נחותים.

יותר משליש מהכתבות עוסקות בנשים בתפקידים בידוריים לא יצרניים. הן ממלאות תפקידים שוליים המשקפים את תרומתן השולית לרווחת החברה. אין כתבות רבות על נשים במקצועות חופשיים, כמו רופאות, מהנדסות, עורכות דין ורואות חשבון, בתפקידי הוראה וניהול כמו מורות או מנהלות בתי ספר, או בתפקידי רווחה כמו עובדות סוציאליות או אחיות. לבולטות של תפקידי הבידור משמעות רבה ותפקיד חשוב בשימור דימוין השולי של נשים, כמספקות בעיקר צרכים גבריים או צרכים לא חיוניים. אין להסיק מכך שאנו מתייחסים בשלילה לעולם הבידור והזמר, אלא שאנו מבקשים לעמוד על משמעותה של מרכזיות הפן העממי והשטחי שלו בעיתונים.

כאשר בוחנים את תפקידה של האישה במאמרים, ניכר כי במרבית המאמרים האישה היא נושא המאמר (49.1%, N=320). ב-12.6% מהמאמרים (N=82) תפקידה של האישה הוא לספר על ניסיונה האישי. רק ב- 6.7% מהכתבות (N=44) האישה משמשת כמומחית לנושא הנדון בכתבה. המשמעות היא שאף על פי שמרבית הכתבות מתמקדות בנשים באופן ישיר, **במרבית המקרים הן מופיעות כאובייקט ולא כסובייקט.** הן אמנם עומדות במרכז הכתבה, אך לא כמומחיות, מבצעות או פועלות בתחום מומחיותן; הכתבות מתמקדות במה שעשו להן או באופן שבו מישהו התייחס אליהן. כפי שנראה להלן, הדבר משתקף בנתונים שונים.

עם זאת, כאשר לנשים בכתבות יש כמה תפקידים, ב-18.3% מהכתבות (n=11, מתוך N=320) האישה משמשת כמומחית. במילים אחרות, **נשים מסוקרות תחילה כנשים ורק לאחר מכן כמומחיות לתחום או לסוגיה מסוימת.** הצבת המומחיות של הנשים במקום השני מעידה על המשניות שלהן בחברה ועל התעלמות מהאוטונומיה שלהן כאינדיבידואלים לטובת יחס שאינו מסוגל לראות מעבר לנשיותן. הנשיות הופכת לחסם בפני התייחסות

20 למיש, 2002

עניינית או באה לידי ביטוי על חשבונה. התייחסות זו מוכיחה שגם כאשר נשים מצליחות, ממשיכים לראות בהן יוצאות מן הכלל המזוהה עם גבריות, והן כפופות לסדר הפטריארכלי שבו הגבר הוא הדומיננטי. אם מביאים בחשבון שבכתבות רבות מופיעות נשים מעולם הבידור, אפשר להסיק שהעיתונות לא מקדמת אותן אלא שומרת על שוליותן ועל דימוין כמי שלא מרימות תרומה משמעותית לנשיאה באחריות לצרכים החברתיים החיוניים, במיוחד במישור ההכנסה.

להלן התפלגות תפקידה של האישה במאמר.

תרשים 1

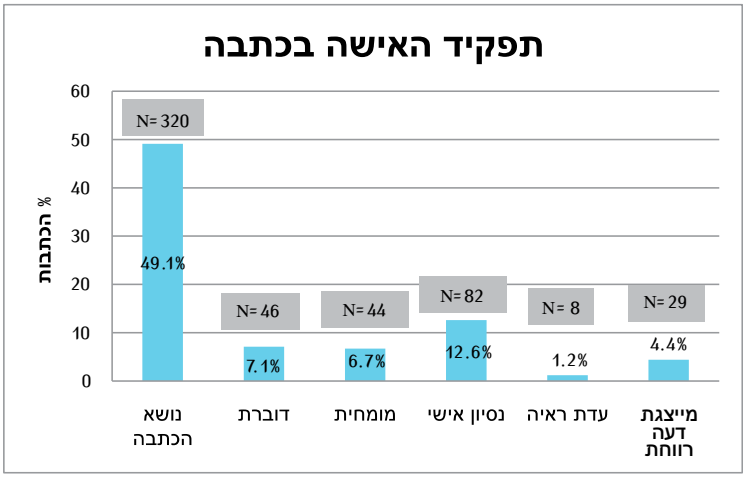

המחקר בחן את מיקום הכתבות שנשים מופיעות בהן - את מספר העמוד ואת המיקום בתוך העמוד. נמצא כי 309 כתבות היו ממוקמות בראש העמוד (46.2%), 223 כתבות היו ממוקמות בתחתית העמוד (33.3%) ו-137 כתבות השתרעו על פני עמוד שלם (20.5%). המשמעות היא שאם יש כתבה על נשים היא בדרך כלל בולטת או מובלטת. אולם המיקום לא בהכרח קשור למרכזיות הנשים ולא בהכרח נובע מסיבות פמיניסטיות; במקרים

רבים הבלטת הכתבות על נשים קשורה באופן הדוק להקשר הכלל-חברתי או הלאומי שבו הן מופיעות. כתבה על הורים שאיבדו את ילדיהם בתאונות דרכים שהופיעה ב-20/11/2009 בעיתון "פנורמה" היא דוגמה מצוינת, שכן נשים רבות מופיעות בה, אך הן מוצגות כנשים ראויות לרחמים שאיבדו את ילדיהן, כלומר קיומן בכתבה תלוי בילדיהן ולא בהן אישית. דוגמה נוספת נשים המופיעות בשירות הקשרים כלליים היא כתבה שהתפרסמה בעמ׳ 8 של מוסף "כל אלערב" ב-9/10/2009 ועסקה באמם ובנשותיהם של שני אחים, אסירים משוחררים. הנשים עומדות במרכז הכתבה, אך רק בתפקיד משני, כ"אשתו של" או "אמא של".

רק חמישית מהכתבות על נשים השתרעו על פני עמוד שלם. זהו אחוז נמוך מאוד אם מביאים בחשבון שיש נושאים "נשיים" הראויים לתחקירים רציניים ולכתבות מעמיקות וארוכות. מצד שני, ראוי לציין שרק נושאים מעטים בשלושת העיתונים שנחקרו זוכים לסיקור על פני עמוד שלם, בגלל מדיניותם להקצות כמחצית משטח העיתון לפרסום.

תמונות משקפות את רוח הכתבה או את תכניה. נקודת המוצא של המחקר היא שתמונות מהוות אינדיקציה ברורה להבלטה או להדגשה של תכנים מוגדרים. תמונות הן מרכיב חשוב במבחן הבולטות ואפשר ללמוד מהן על תרבות ייצוג הנשים שהוא מעבר לתכני הכתבות. בסך הכול התפרסמו בתקופת המחקר 164 כתבות ללא תמונה, לעומת 504 כתבות עם תמונה (24.6% ו-75.4%, בהתאמה). מתוכן, ב-125 כתבות (18.5%) הופיעה תמונה סנסציונית. הבלטה נוספת מתקבלת באמצעות צבע, גם אם אין תמונה. 521 כתבות התפרסמו בשחור-לבן (78.2%), לעומת 145 כתבות בצבע מיוחד (21.8%).

נתונים אלה מצביעים על הדגשת הנוכחות הנשית באמצעים גרפיים. **תמונות נשים מקשטות את עמודי העיתונים כדי למשוך את תשומת לבם של הקוראים, גם אם במרבית המקרים התמונות אינן סנסציוניות.** כמות התמונות הסנסציוניות הצבעוניות של נשים, שמהותן העיקרית היא חשיפת הגוף, היא גבוהה יחסית, אולם במרביתן לא נראות נשים פלסטיניות מקומיות, אלא הן אילוסטרציות ממגזינים או תמונות של נשים מפורסמות מהעולם הערבי או המערבי. עם זאת, תמונות רבות מציגות נשים צעירות שעיקר ההתייחסות אליהן נובעת ממראן החיצוני, דבר המבליט את הממד הזה בהתייחסות לנשים.

תרשים 2

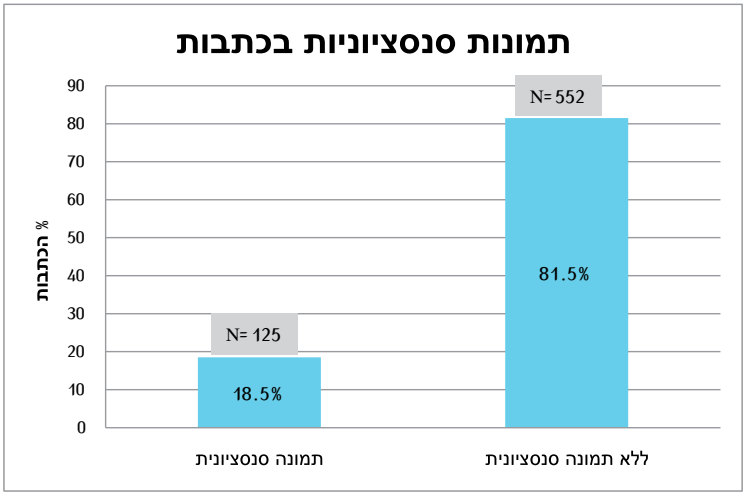

מבחינת נושאי הכתבות על נשים, הנושא הנפוץ ביותר הוא חדשות על כוכבות בידור ומפורסמות אחרות: לידות, נישואים ותחרויות - 204 כתבות (30.5%). נושאים נוספים הם חינוך, השכלה גבוהה וטיפול בילדים (9.4%, N=63), חברה ומשפט (7.5%, N=50), פשע ואלימות (6.4%, N=43), בריאות ורפואה (4%, N=27), ואלימות מינית או מגדרית כגון הטרדות, אונס, רצח נשים או הכאת נשים (4%, N=27).

על פי הנתונים, חדשות הבידור, כולל לידות ונישואים של זמרות וכוכבות בידור אחרות, הן הנפוצות ביותר. בידיעות אלה מתקיים שילוב מעניין בין תפקידים מסורתיים, כמו אמהות, ובין תפקידים מקצועיים, כמו משחק, דוגמנות וכו'. הדומיננטיות של נושאים אלה מראה שאמנם מאז המחקר הקודם שלנו חלו שינויים מסוימים בדפוסי סיקור הנשים, אך אין כאן שבירה של הדימויים המסורתיים, המשמרים את האשה בספירה הפרטית מצד אחד ובשולי הספירה הציבורית מצד שני. כאשר האישה מופיעה בתפקיד כלשהו בספירה הציבורית, היא מופיעה לרוב כמקור של בידור והנאה לגברים, לנשים או לשניהם גם יחד. הדגש על חדשות בידור המדווחות על זמרות פופ, דוגמניות ושחקניות פופולריות משמר את מעמדן

תרשים 3

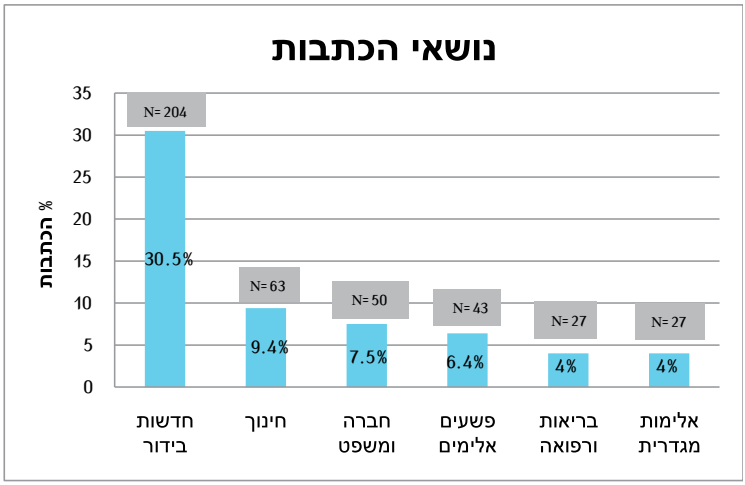

השולי של נשים וכולא אותן בתפקידים שבהן הכישורים שנדרשים מהן אינם אינטלקטואליים אלא קשורים למאפיינים חיצוניים מולדים ולא לכשרון או למאמץ והשקעה אישית. הריאיונות האישיים עם נשים בתפקידי מנהיגות מראים שרבות מהן מעדיפות שלא יסקרו אותן בתקשורת ונוטות שלא להיחשף לקהל הרחב. הסיבה לכך נעוצה בתפיסות תרבותיות של צניעות ושל רתיעה מחשיפה לביקורת ולפיקוח חברתי. הדבר מסביר באופן חלקי את היעדרותן של נשים מסדר היום התקשורתי בהקשרים מקומיים, במיוחד כאשר מדובר בנשים הממלאות תפקידים בכירים.

רק מעט כתבות שנשים הופיעו בהן עסקו בזכויות נשים (44 כתבות בלבד, לעומת 590 כתבות בנושאים אחרים). פרופורציה זו, שאינה מערערת על נחיתותן של הנשים, מחזקת את תפיסתה כמצב נורמלי בעיני הקוראים. במילים אחרות, **המסר הוא שהמעמד החברתי של הנשים איננו בעייתי ואין צורך לשנותו.** מובן כי הדבר לא נאמר בצורה ישירה ומפורשת, אך זהו המסר הטבוע בעומק דפוסי הסיקור. זהו הלא-מודע הפוליטי-חברתי של הטקסט העיתונאי, אשר אומר את דברו בצורה עקיפה ומוסתרת. **חוסר העיסוק בזכויות נשים כנושא ישיר במרבית הכתבות מדליק נורה אדומה, לאור העובדה שנשים ערביות ממוקמות במעמד נחות יחסית לגברים וסובלות מתפיסות תרבותיות המשמרות את מעמדן כמשניות בחברה.** העלייה היחסית

באחוז הנשים המשכילות ובאחוז הנשים העובדות לא הביא עד כה לשינוי של ממש בדימויים החברתיים של הנשים, **והתקשורת והעיתונות בפרט אינם מסייעים לשינוי המצב כל עוד העיתונות לוקחת על עצמה לשמר את הדימוי הקיים של נשים. התקשורת הערבית מבקשת להיראות מתקדמת, פתוחה וליברלית, אולם היעדר דגש חיובי ומובנה על זכויות נשים מחייב להפנות את תשומת לבה של התקשורת לפער הקיים בין תדמיתה ובין התנהגותה בפועל.**

ב-384 כתבות הופיעה האישה כחזקה, לעומת 211 כתבות שבהן הוצגה כחלשה. אמנם הנשים החזקות הן הבולטות, אך החוזק בא לידי ביטוי בסוג התכנים שהנשים מיוצגות דרכם. ברוב המקרים מדובר בתפקידים של אמהות או של מבדרות, שהם תפקידים אקטיביים, אך אינם חורגים מתחומי הסדר החברתי הפטריארכלי. במרבית הכתבות שנבחנו מוצגת האישה בתפקיד חלוצי, ורק במיעוטן בתפקידה המסורתי (N=158; N=410, בהתאמה). חשוב לציין שתפקידים חלוציים משמעם תפקידים שלא נחשבו ללגיטימיים בחברה מסורתית, כמו זמרות, שחקניות, דוגמניות וכו'. הנשים יוצאות אפוא מהספֵרה הפרטית, האמהית והביתית בעיקר בזכות היותן מבדרות ומספקות הנאה, ובעיקר לגברים, שתודעתם מהווה בסיס לקיום החברתי, התרבותי והערכי. הנשים המסוקרות בעיתונות וחלוציותן כמעט ואינן מנכיחות את הנשים כחלק מרכזי מהעשייה החברתית המרכזית. הן אינן מופיעות כרופאות, מהנדסות, או משכילות בתחומים אחרים, אלא כדמויות חזקות בתחומי השירותים והבידור, ורק לעיתים רחוקות כאמניות בתחום התרבות הגבוהה, כפי שמראה הכתבה על הציירת חתאם הייבי בעיתון "כל אלערב" מ-13/11/2009 (ר' נספח 1). **מאחורי דפוסי הסיקור הללו מבצבץ הדימוי ההגמוני של הגבר כשחקן התרבותי המרכזי בחברה.**

בסך הכול, אפשר לומר כי מרבית הסיקור בידיעות שבהן הופיעו נשים היה חיובי כלפיהן (N=401), ורק ב-116 כתבות הסיקור היה שלילי. הכתבות אינן ממעיטות בערכן של נשים בצורה גלויה: הן מציגות את אותן כחלק מהסדר החברתי, ללא סטריאוטיפים מיוחדים, **אך החיבור בין הסיקור ובין הנתונים הנוגעים לעיסוק בזכויות מצביע על קבלה של המצב הקיים ללא ניסיון לערער עליו.** העיתונים לא לוקחים חלק פעיל בערעור על המציאות, אך מאפשרים מקום למוביליזציה של נשים - אם תתרחש. במילים אחרות, **הנשים לא מסוקרות באופן שלילי, אך הפסיביות של הסיקור משמרת את הסטטוס קוו ומחזקת אותו.**

מרבית הכתבות במחקר זה לא כללו סטריאוטיפים כלפי נשים. אמירות סטריאוטיפיות הן אמירות שיש בהן הכללה שלילית או ייחוס מאפיינים טבעיים לא רצויים לנשים, כמו דגש על תכונות וקנאה, בעיקר בתחום הבידור והזמר. 502 מהכתבות (78.6%) לא כללו סטריאוטיפים כלפי נשים, אך 114 כתבות (17.8%) כללו סטריאוטיפים ישירים או עקיפים כלפי נשים וב-23 כתבות (3.6%) התשובה לא היתה חד-משמעית. עם זאת, רק 8% מהכתבות שנסקרו במחקר זה כללו תוכן פמיניסטי, שהומחש באמצעות דגש על תרומתה של האישה למשק הבית והבלטה של ניצול כישוריה בשוק העבודה, כמקור פרנסה ההופך לעמוד תווך באיכות החיים של המשפחה. כמו כן, ברובן המכריע של הכתבות לא היתה כל התייחסות לשוויון בין נשים לגברים - רק 23 כתבות (3.5%) כללו התייחסות כזו. 87% מהכתבות שבהן היתה התייחסות לשוויון מגדרי לא הכילו תמונה סנסציונית (N=20). בדומה לכך, כאמור, רק 6.8% מהכתבות (N=44) התייחסו לזכויות נשים. נתונים אלה מאששים את הטענה **שהעיתונים לא תופסים את תפקידם כסוכנים חברתיים אקטיביים ואינם מבקשים לקדם סוגיות מסוימות.** ואולם היות שהעיתונים אקטיביים מאוד במישור הפוליטי, יש לתהות על היעדר אג׳נדה במקרה של נשים, במיוחד כאשר שני עיתונים מתוך השלושה שנחקרו נערכים כאמור בידי נשים. כפי שראינו, **עצם השתלבותן של נשים בתפקידים שנחשבו בעבר לגבריים לא בהכרח יוצרת שינוי מהותי בשיח הדומיננטי.**

הנתונים תואמים את הספרות המקצועית בתחום, המראה שמילוי תפקידים מובילים על ידי נשים לא בהכרח מביא לפמיניזציה של התכנים, והדבר נכון במיוחד בתחום התקשורת. **העובדה שנשים הן כתבות או עיתונאיות אין משמעה שסוגיות הקשורות בנשים הופכות להיות בולטות, או שתפיסות פמיניסטיות הופכות לחלק מסדר היום התקשורתי.**[21] **מצד שני, חשוב לציין שנראה כי נשים במרחב הציבורי נטות לאמץ אסטרטגיות גבריות כדי להתמודד עם אתגרי המציאות הפטריארכלית.** ממחקרים אחרים על אסטרטגיות התמודדות של נשים ערביות עם סביבתן ידוע שחלקן מאמצות אסטרטגיות שונות ומגוונות לאתגור המציאות, בלי לעורר אנטגוניזם העלול לפגוע בהן או לסכן את מעמדן בחברה שמרנית.[22]

21 Sreberny and Van Zoonen, 2000.

22 אבורביעה, 2008; 2010.

תרשים 4

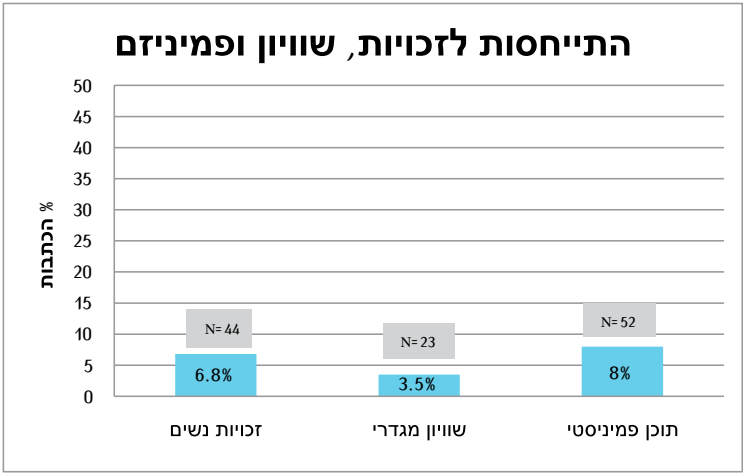

מרבית הכתבות שנסקרו במחקר זה לא הכילו ציטוטים של נשים - 224 כתבות (35.6%) הכילו ציטוטים לעומת 406 כתבות (67.4%) שלא הכילו ציטוטים. **ממצא חשוב זה משקף מגמה מרכזית בסיקור שלא לתת לנשים פתחון פה ולהציגן ללא קול אותנטי משלהן, באופן שמבליט את יכולתן לבטא בעצמן את עמדתן או את מושא התעניינותן.** במרבית המקרים דיווחו הכתבים על מה שהנשים אמרו, כלומר דבררו אותן בגוף שלישי במקום להביא דברים בשם אומרם.

מתן הקול הוא החלטה של הכתבים או העורכים, והיא יכולה להיות מודעת או בלתי מודעת. אם ברוב המקרים הנשים מסוקרות כאובייקט של תיאור או של התייחסות מצד הכותבים, הדבר מחזק את דימוין כחסרות קול הנעדרות יכולת להתבטא ומנציח את משניותן ואת כפיפותן. לעומת זאת, מתן הקול באמצעות ציטוט הוא מקור חשוב של העצמה עקרונית ומעשית נוכח חברה פטריארכלית. דוגמה טובה למתן קול הוא הריאיון שערך העיתון "פנורמה" עם פעילת זכויות האדם הודא אבו עוביד ב-23/10/2009 (ר' נספח 2). בריאיון זה ניתנה לה הזדמנות לומר את דבריה בצורה ישירה ולא באמצעות דברור או פרשנות של הכתב. דוגמה נוספת היא

הכתבה על שחקנית הכדורסל רפיקה ג׳ומעה בת הארבעים, אשר הופיעה בעיתון "א-סינארה" ב-13/11/2009 (ר׳ נספח 3). סוג זה של כתבות יש בו כדי לשנות את הדימוי הרווח ולהשפיע על המבנה החברתי, הפוגע בזכויות יסוד של נשים מעצם היותן נשים. כתוצאה מכך התקשורת מחויבת לנקוט יוזמה ואף חלוציות ביצירת הדימוי האקטיבי באמצעות הקול. **השתקת הנשים במרבית הכתבות הנוגעות להן פוגעת בהעלאת רעיונות שעשויים להיות חשובים לא רק להן אלא לחברה כולה. הקול מעורר דיון ציבורי שלא תמיד קיים, והתקשורת מחויבת לתת לו מקום, בהיותה השתקפות המרחב הציבורי הכללי.**[23]

בולטות - מיקום הכתבות

46.4% (N=313) מהכתבות שנסקרו במחקר זה מוקמו בראש העמוד. 33.2% (N=224) מהכתבות מוקמו בתחתית העמוד ו-20.2% (N=137) השתרעו על פני עמוד שלם. כמחצית מהכתבות שעסקו בחינוך, השכלה גבוהה וטיפול בילדים מוקמו בראש העמוד (50.8%, 18 .(N=32 כתבות נוספות היו ממוקמות בתחתית העמוד (28.6%) ו-13 אחרות השתרעו על פני עמוד שלם (20.6%). דפוס דומה נמצא גם במיקומי הכתבות שעסקו בנושאי בריאות ורפואה. כתבות בנושאי משפט וחברה התפזרו בצורה שווה למדי ביחס למיקומן בעמוד. לכתבות מעטות בנושאי אלימות, פשעים חמורים ואלימות מגדרית הוקצה עמוד שלם (שלוש כתבות בנושאי פשעים חמורים ושתי כתבות בנושאי אלימות מגדרית - 7% ו-7.4% בהתאמה). כמחצית מהכתבות שעסקו בפשעים חמורים מוקמו בראש העמוד (51.2%, N=22), וכך גם כתבות שעסקו בפשעים מגדריים (55.6%, 41.9% .(N=15 מהכתבות שעסקו בפשעים אלימים מוקמו בתחתית העמוד (N=18), וכך גם 37% מהכתבות שעסקו בפשעים מגדריים (N=10). נתונים אלה מראים כי **בולטות של ידיעה על נשים אין פירושה שהן בהכרח מוצגות בה באור חיובי.** במקרים רבים ההבלטה נועדה דווקא להציג נשים כתוקפן ולא כקורבן. במקרים מסוימים הובלטו הנשים כמי שהשתמשו באלימות, אך כהגנה עצמית מפני אלימות גברית מתמשכת, אולם מעורבותן באלימות לא תמיד מוקמה בתוך הקשר: במקרים כאלה הכותרות זעקו והדגישו את האלימות, בלי להסביר שזוהי למעשה אלימות-נגד בתגובה לעוול מתמשך.

23 Jamal, 2009.

אין מדובר כאן בצורך לאמץ את עמדת הנשים או להצדיק את השימוש שעשו באלימות, אלא במידע המונע מהן להצטייר כעבריינות ובכך לחזק את דימוין השלילי או הנחות.

כאשר בוחנים את העיסוקים השונים המוזכרים בכתבות שנסקרו, ניתן לראות כי לעיסוק אין השפעה מיוחדת על התפלגות מיקומן של כתבות בעיתון.

תרשים 5

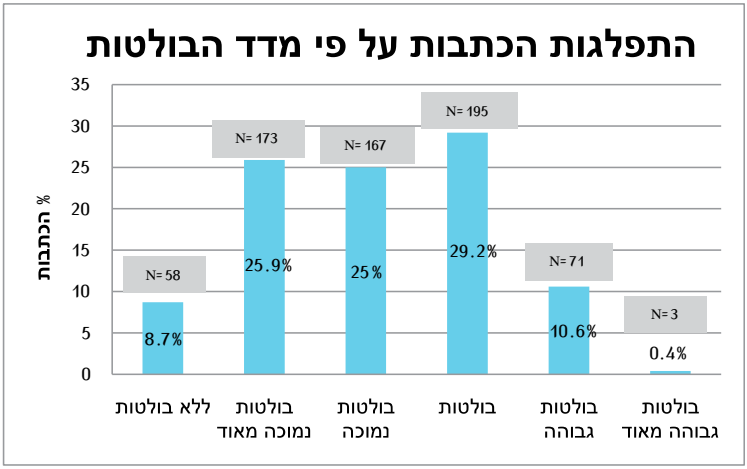

בולטות - מדד הבולטות

לצורך המחקר יצרנו מדד בולטות למאמרים באמצעות סכמה של משתנים בינאריים: מיקום המאמר בעמוד (בחלק העליון לעומת תחתית העמוד), שטח המאמר (פחות מעמוד לעומת עמוד ומעלה), תמונות, מסגרת מיוחדת וצבע. המדד נע בין 0 (ללא בולטות) ל-5 (בולט מאוד), עם ממוצע 2.08 וסטיית תקן 1.16. כפי שניתן לראות בתרשים 5 לעיל, מרבית הכתבות (N=340) קיבלו ניקוד נמוך, לעומת מספר קטן של כתבות (N=74) שקיבלו בולטות גבוהה מהממוצע. הפער בין כתבות בעלות בולטות גבוהה לעומת כתבות בעלות בולטות נמוכה משקף את השוליות של כתבות על נשים וכפיפותן לסדר יום הממוקד בנושאים אחרים.

בולטות - שימוש בתמונות

כזכור, מרבית הכתבות שבהן הופיעו נשים עסקו בחדשות בידור, בלידות ונישואים ובנשים מבתי מלוכה במדינות ערביות, כמו המלכה ראניה מירדן. ב-155 מתוך 204 הכתבות הללו הופיעה תמונה (76%). באופן דומה, גם במרבית הכתבות שעסקו בחינוך, בהשכלה גבוהה ובטיפול בילדים הופיעה תמונה (93.7%). כך גם בכתבות בנושאי בריאות ורפואה (81.5%) ובנושאי חברה ומשפט (92%). המגמה מתהפכת בכתבות שבהן הנושא הוא אלימות. תמונה הופיעה רק ב-16 מתוך 43 כתבות שעסקו בפשעים אלימים (37.2%) וב-6 מתוך 27 כתבות שעסקו באלימות מגדרית (22.2%). מנתונים אלה ניתן להסיק שנושאי אלימות לא מלווים בתמונות. ייתכן שזו אינדיקציה למבוכה השוררת סבב העיסוק באלימות בכלל ובאלימות נגד נשים בפרט. מובן שכאשר מדובר באלימות יש צורך לסמן את הצד האלים, והדבר עשוי לחשוף את מערכות העיתונים ללחצים מסוגים שונים. **משיחות עם עורכים ועם בעלי עיתונים ידוע שבמקרים של פרסום מקרי אלימות מערכות העיתונים מוצפות באיומים, וקרה גם שכתבים הותקפו.**

ב-235 כתבות הופיעה אישה כ"מפורסמת" - שחקנית, זמרת, סופרת או אשת טלוויזיה. ב-185 מתוכן הופיעה גם תמונה (78.7%). בדומה לכך, גם במרבית הכתבות שבהן הופיעה אישה כעקרת בית או כאם הופיעה גם תמונה (72.3%, N=68). רק בשני סוגים של תפקידים עלה מספרן של הידיעות ללא תמונה על מספרן של הידיעות המלוות בתמונה - נשים פנסיונריות (שתי הכתבות היחידות שבהן הופיעו פנסיונריות לא לוו בתמונות) ונשים בתפקידן כשופטות או עורכות דין (7 כתבות ללא תמונה לעומת 6 כתבות עם תמונה, 53.8% ו-46.2% בהתאמה).

תמונה סנסציונית

מצאנו כי מרבית התמונות הסנסציוניות מופיעות בכתבות ללא צבע מיוחד. היות שכל העיתון צבעוני, הדבר מבליט את היעדר הייחוד של כתבות על נשים. הדבר אינו מפתיע, לאור הנתונים שהצגנו לעיל בנוגע לצבע. רק ב-36 כתבות (5.4%) הופיעה גם תמונה סנסציונית וגם מסגרת מיוחדת. ב-377 כתבות (56.3%) לא הופיעה תמונה סנסציונית ואף לא

מסגרת מיוחדת.

ב-100 כתבות שבהן האישה היתה נושא הכתבה הופיעה גם תמונה סנסציונית (15.3%). חשוב להזכיר שמרבית הכתבות האלה הן מתחום הבידור, ומופיעות במוספי התרבות והחברה. **באף כתבה שבה הופיעה אישה כמומחית לא הופיעה תמונה סנסציונית - ראיה לחשיבות מקצועה או מומחיותה ולעובדה שייצוגה בעיתון לא נובע ממאפיינים גופניים שאינם מהותיים או רלבנטיים למעמדה כאשת מקצוע.** כפי שניתן לראות בתרשים הבא, ב-103 מתוך 235 כתבות שבהן הופיעה אישה מפורסמת היתה גם תמונה סנסציונית (15.8% מסך כל הכתבות), כלומר בפחות מחצי מהכתבות על נשים מפורסמות. נתון זה מחליש מעט את הקשר בין מידת הפרסום ובין צירוף תמונה חושפנית או מינית, ומצביע על כך שיש בעיתונים נשים מפורסמות שאינן בהכרח מתחום הבידור. לעומת זאת, רק ב-4 מתוך 94 כתבות שבהן הופיעה אישה בתפקידה כעקרת בית או כאם הופיעה תמונה סנסציונית (0.6% מסך כל הכתבות).

תרשים 6

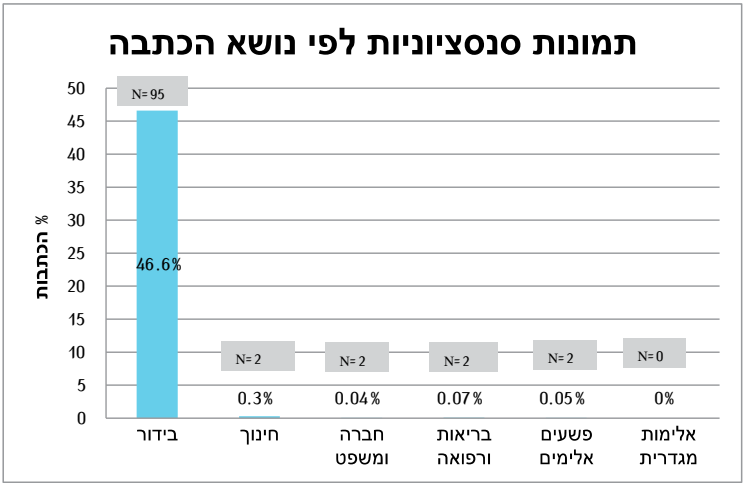

* הנתונים האחוזיים בגרף מתייחסים לכל סוגיה בנפרד ולכן אין לראות בהם נתונים המצטברים ל-100%.

סיקור נשים בתחום הבידור מלווה בבולטות של הגוף. ב-95 מתוך 204 הכתבות שעסקו בחדשות בידור, לידות, נישואים ומלוכה הופיעה גם תמונה סנסציונית (46.57%). לעומת זאת, רק ב-2 מתוך 63 כתבות שעסקו בנושאי חינוך, השכלה גבוהה וטיפול בילדים הופיעה תמונה סנסציונית (0.3%), וגם אז הכתבות בנושא זה כוללות בדרך כלל תמונות אילוסטרציה שאינן בהכרח קשורות לנשים המופיעות בכתבה, כמו למשל תמונה של אישה הלבושה באופן חשוף ומשתמשת במחשב. אישה זו איננה האישיות המרואיינת בכתבה. 2 מתוך 50 כתבות בנושאי חברה ומשפט, 2 כתבות מתוך 27 כתבות בנושאי בריאות ורפואה ו-2 כתבות מתוך 43 כתבות בנושאי פשע ואלימות כללו תמונה סנסציונית. לעומת זאת, אף אחת מ-27 הכתבות בנושאי אלימות מגדרית לא הכילה תמונה סנסציונית.

כתבות מעטות בלבד עסקו בזכויות נשים (44 לעומת 590 כתבות שלא עסקו בנושא זה). מתוך הכתבות שעסקו בזכויות נשים, רק ב-4 כתבות הופיעה תמונה סנסציונית (9.1%), לעומת 116 כתבות שבהן לא הוזכרו זכויות נשים אך כללו תמונה סנסציונית (19.7%). זהו נתון חשוב, הנוגע ליחס בין שיח הזכויות לתמונות סנסציוניות. **כשמדובר בזכויות נשים לא מופיעות תמונות המתמקדות בגוף האשה כמקור ההתייחסות העיקרי אליהן.** לעומת זאת, הנתונים מצביעים על כך ששיח כללי על נשים מביא להבלטת גופן באמצעות תמונות חשופות יחסית.

אם כן, אין מנוס מן המסקנה שככל ששיח הזכויות מובלט בחדשות על נשים, רב הסיכוי שהן יזכו ליחס ענייני ולא רק מיני. אין ספק ששיח זכויות מאפשר להיאבק בסטריאוטיפים ובדעות קדומות בנוגע לנשים. שיח כזה עשוי לחזק את הלגיטימיות ואת הדימוי החיובי של אישה שאיננה רק אם, רעיה או אחות - תפקידים המשאירים את הנשים כפופות למבנה החברתי הפטריארכלי ולא מעודד אותן להיות ישויות חברתיות עצמאיות.

ב-384 כתבות הופיעה האישה כחזקה בהקשר שבו עסקה הכתבה. מידת העוצמה נקבעה על פי הדומיננטיות של האשה בכתבה, במיוחד בתפקידים אקטיביים, כמו זמרת מצליחה שהוציאה אלבום חדש, או אישה - בעיקר סלבריטי - שילדה או הצהירה שהיא בהריון. אמנם ניתן לחלוק על משמעות עוצמתה של האישה בהקשרים אלה, אך חשוב להבהיר שהגדרת העוצמה נבעה מתוכני הכתבות. כאשר תכנים רבים עוסקים בבידור, בזמר ובדוגמנות, מדד העוצמה ינבע מהקשרים אלה, שהנשים בהם מופיעות

תרשים 7

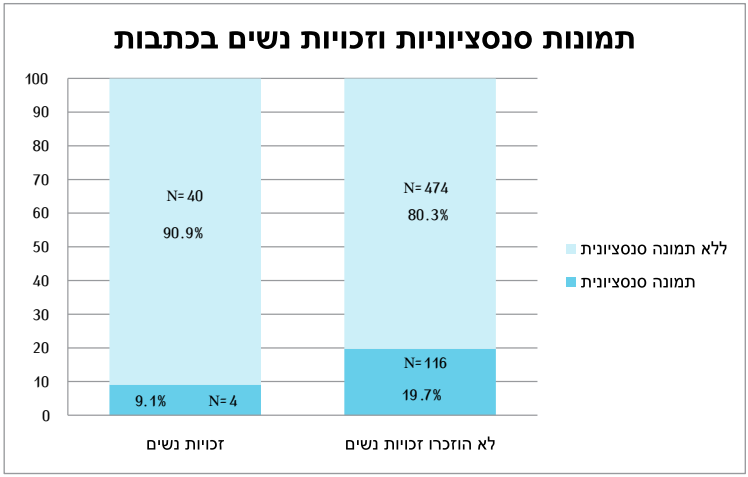

כאקטיביות, יוזמות, מממשות את עצמן וכו'. על אף שניתן לבקר את הדגש על עוצמה מסוג זה, מטרת המחקר היא לשקף את תוכני העיתונים על פי מדדים ניטרליים ככל האפשר. דוגמה לדפוס זה ניתן לראות בכתבה שהופיעה בעיתון "כל אלערב" ב-30/10/2009, אשר קיבלה כפולת עמודים שלמה (עמ' 20-21), ושכמה תמונות של נשים מצליחות מעולם הבידור שובצו בה (ר' נספח 4). כתבה כזו משקפת את השילוב בין תפקידי מנהיגות, שבהם הנשים אקטיביות, ובין הגבלתן לתחום הבידור והסנסציה.

ב-211 כתבות הוצגה האישה כחלשה, כפסיבית או כקורבן. במרביתן, בין אם האישה הוצגה בהן כחזקה או כחלשה, לא הופיעה תמונה סנסציונית. ב-75.8% מהכתבות שבהן הופיעה אישה כחזקה לא הופיעה תמונה מסוג זה, וב-90.5% מהכתבות שבהן הופיעה אישה כחלשה לא הופיעה תמונה סנסציונית. מרבית התמונות הסנסציוניות (82.3%) הופיעו בכתבות שהאישה בהן הוצגה כחזקה.

ידיעות שבהן מופיעה אישה כחלשה והן מלוות בתמונה סנסציונית עוסקות בדרך כלל באישה מצליחה שנפלה קורבן לאלימות מצד גברים. במקרים כאלה הציגו התמונות את האישה כאשר היא לובשת לבוש חושפני. חשוב להזכיר שוב שמרבית הנשים בכתבות אלו אינן מקומיות אלא בעיקר

נשים מוכרות מרחבי העולם, כולל העולם הערבי. נתונים אלה נכונים אפוא במיוחד לגבי זמרות מוכרות ומפורסמות. להלן תרשים ההתפלגויות:

תרשים 8

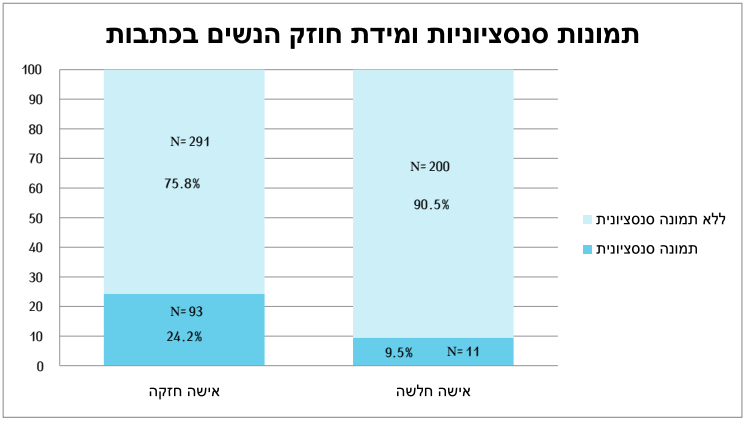

במרבית הכתבות שנבחנו על פי פרמטר תפקיד האישה בכתבה מוצגת האישה בתפקיד חלוצי, ורק במיעוטן בתפקידה המסורתי (N=410; N=158, בהתאמה). חשוב לציין שתפקיד חלוצי איננו זהה לתיאור חיובי ואיננו בהכרח תואם תפיסת עולם פמיניסטית. תפקידים חלוציים הם תפקידים שאינם אופייניים לחברה הערבית המסורתית, כמו מנהלות, סלבריטאיות, דוגמניות וכו׳. אלה תפקידים השוברים את המוסכמות של האישה כאם, בת, אחות או בת זוג. בכרבע מתוך הידיעות שבהן האישה הופיעה בתפקיד לא מסורתי היתה תמונה סנסציונית, לעומת 5.7% בלבד מהידיעות שבהן הופיעה בתפקידיה המסורתיים. ואולם הפער בין שני סוגי התפקידים והקשר שלהם לתמונות מלמד כי הדגש מושם רק על אספקטים מסוימים של חלוציות, דבר שאיננו משרת את השחרור מכבלי המסורת (ר׳ נספח 4). הקשר בין חלוציות לתמונות סנסציוניות בחלק ניכר מהכתבות מעורר תרעומת בקרב כוחות חברתיים מסורתיים ודתיים, והם טוענים כי ברגע שמתאפשר לנשים לפעול באופן חופשי הן בוחרות לעסוק בתחומים שמבליטים את גופן. חשוב לציין **שהחברה הערבית שסועה בין מגמות דתיות**

ברורות ובין מגמות חילוניות. אמנם מדובר בדפוס מוגדר מאוד של חילוניות, שאיננה חורגת באופן בוטה מגבולות המסורת החברתית, אך דפוסי לבוש חדשים והתנהגות מסוימת מעידים על מגמות חדשות ועל הפניית עורף למנהגים ולנורמות מסורתיות.

מגמות מנוגדות אלה באות לידי ביטוי בעיתונים, כאשר יש פער בין תפקידי הסלבריטי עם התמונות הסנסציוניות ובין התפקידים המסורתיים, שבהם הנשים מופיעות כשגופן מכוסה כולו. ייצוגים הפוכים אלה יכולים להופיע באותו דף בעיתון ואפילו באותה כתבה. הדבר משקף את ריבוי צורות החיים בחברה הערבית בישראל - ריבוי שהוא מקור למתחים, אך אלו אינם עולים לדיון בכתבות העוסקות בנשים ובתפקידים המיוחסים להם בחברה.

תמונות סנסציונית הופיעו במידה דומה הן בכתבות הנושאות סיקור חיובי והן בכתבות הנושאות סיקור שלילי: ב-20.2% (N=81) מהכתבות ה"חיוביות" הופיעה תמונה סנסציונית, וכך גם ב-25% מהכתבות ה"שליליות". עם זאת, ניתן לראות כי מתוך כלל התמונות הסנסציוניות שהתפרסמו, מרביתן הופיעו בכתבות שבהן הסיקור חיובי (73.6%). חשוב לזכור שאופי ההצלחה הוא מוגבל ומתייחס בעיקר להצלחה בבידור, היכן שזמרות או שחקניות הופכות למודל לחיקוי, והגוף והיופי ממלאים תפקיד מרכזי. **תהליך זה של אסתטיזציה מחקה מגמות בתקשורת העולמית, הנוטה להיות בידורית יותר מאשר חדשותית.** במרחב של תקשורת בידורית תפקידן של הנשים כמבדרות וכגורמי משיכה הופך מרכזי. במובן מסוים אפשר לראות בכך שחרור מסוים של האישה, אולם **כאשר מביאים בחשבון את העובדה שמרבית אמצעי התקשורת הערביים, ובהם העיתונים שבדקנו כאן, הם גופים מסחריים שמטרתם רווח, נראה כי התפקידים הבידוריים של נשים אינם חלק ממגמה של עניין גובר באמנות או באמניות יוצרות, אלא הם חלק מן המאמצים למכור את העיתונים ולהגדיל את רווחיהם.**

פמיניזם, שוויון וזכויות

תוכן פמיניסטי נכלל רק ב-8.1% מהכתבות שנסקרו במחקר זה. כך, למשל, מתוך 204 כתבות שעסקו בנושאי בידור, לידות, נישואים וכדומה, רק 13 הכילו תוכן פמיניסטי. ב-156 מתוך הכתבות הללו התוכן עסק באופן ישיר בנשים, לעומת עיסוק עקיף, כמו במקרה של העיסוק בנושא התחבורה ואזכור נהגות. באופן דומה, רק כתבה אחת מתוך 63 הכתבות שעסקו בחינוך, בהשכלה גבוהה ובטיפול בילדים הכילה תוכן פמיניסטי, ורק 10 התייחסו באופן ישיר לנשים. לעומת זאת, 46.2% מהכתבות שעסקו באלימות מגדרית (12 כתבות) הכילו תוכן פמיניסטי ו-4 נוספות התייחסו לנשים באופן ישיר.

15 כתבות שבהן הופיעה אישה מפורסמת הכילו גם תוכן פמיניסטי (6.4%), ו-174 כתבות נוספות התייחסו באופן ישיר לנשים (74.4%). 10 כתבות שבהן הופיעה אישה בתפקידה כעקרת בית או כאם הכילו תוכן פמיניסטי (10.6%), ו-22 נוספות התייחסו באופן ישיר או עקיף לנשים (23.4%).

רובן המכריע של הכתבות לא התייחסו כלל לשוויון בין נשים וגברים - רק ב-23 כתבות (3.5%) היתה התייחסות כזו. כך, למשל, ב-201 כתבות שעסקו בנושאי בידור, לידות ונישואים לא היתה התייחסות לשוויון, וב-59 כתבות בנושאי חינוך, השכלה גבוהה וטיפול בילדים לא היתה התייחסות לשוויון בין גברים לנשים. ניתן אם כן להבחין כי גם **בנושאים הנפוצים ביותר בכתבות שעוסקות בנשים אין כמעט התייחסות לנושאים של שוויון מגדרי.**

בדומה לכך, רק 6.8% מהכתבות (N=44) התייחסו לזכויות נשים. 2.9% מהכתבות בנושאי בידור, לידות ונישואים התייחסו לזכויות נשים. כ-26% מהכתבות בנושאי אלימות מגדרית התייחסו לזכויות נשים, אך מעניין לציין כי אף אחת מהכתבות בנושאי פשע ואלימות לא התייחסה לנושא זה. רק 2 כתבות בנושאי משפט וחברה התייחסו לשוויון מגדרי (4.3%), ואף אחת מ-61 הכתבות שעסקו בנושאי חינוך, השכלה גבוהה וטיפול בילדים לא התייחסה לזכויות נשים. עם זאת, מעניין לציין כי גם כאשר מדובר על

זכויות נשים יכולה להופיע תמונה סנסציונית. דוגמה לכך היא למשל כתבה על השחקנית הלבנונית ריטה בירסונה במוסף החברתי-תרבותי של העיתון "כל אלערב" ב-26/11/2009, בעמ׳ 16 (ר׳ נספח 5). אמנם הכתבה מתייחסת לשחקנית באהדה ומאפשרת לה להביא את דבריה בצורה ישירה, אך לתמונתה קונוטציות מיניות ברורות. לדעתנו, תפיסה ברורה של העיתון ביחס למעמד האישה וזכויותיה היתה גוררת מתאם חיובי בין העיסוק בזכויות נשים ובין היעדר תמונות סנסציוניות.

תרשים 9

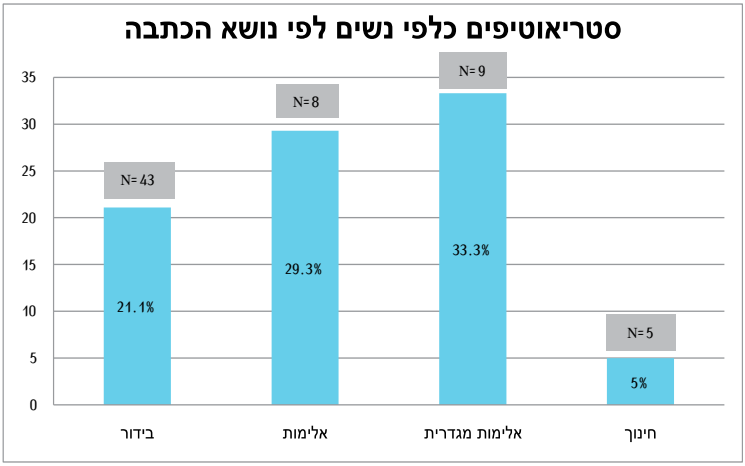

* הנתונים בעמודות השונות בגרף מתייחסים לכל סוגיה בנפרד, ואינם מצטברים ל-100%.

כאמור, **מרבית הכתבות במחקר לא כללו סטריאוטיפים ישירים שליליים בדבר "האופי הנשי" הקשור למאפיינים מהותניים בלתי משתנים.** 502 מהכתבות (78.6%) לא כללו סטריאוטיפים כלפי נשים, 114 כתבות (17.8%) כללו סטריאוטיפים ישירים או עקיפים כלפי נשים, וב-23 כתבות (3.6%) קשה היה לקבוע. ב-21.1% מהכתבות בנושאי בידור הופיעו סטריאוטיפים ישירים או עקיפים של נשים (N=43). חשוב להבהיר שרבים מהסטריאוטיפים באים לידי ביטוי בכתבות המסקרות מערכות יחסים בין זמרות ושאר אושיות בידור. הסכסוכים בין נשים אלה מובלטים כך

שמתקבלת תמונה של נשים כיצורים לא תבוניים, ומחזקת את דימוין השטחי כקנאיות המתעניינות רק ביופי חיצוני. דוגמה לסוג כזה של סיקור ניתן לראות בכתבות שהופיעו במדור החברתי-תרבותי של העיתון "א-סינארה" ב-6/11/2009 בעמ' 6 (ר' נספח 6). כשליש מהכתבות בנושאי אלימות מגדרית כללו סטריאוטיפים ישירים או עקיפים של נשים (33.3%, N=9), וכך גם הכתבות בנושאי פשעים חמורים (29.3%, N=8). לעומת זאת, ברובן המכריע של כתבות בנושאי חינוך, השכלה גבוהה וטיפול בילדים לא היו סטריאוטיפים של נשים (93.3%, N=56).

הסיקור החיובי הכללי ביחס לנשים בכתבות שנחקרו בא לידי ביטוי גם בחדשות הבידור - ב-144 כתבות (77%) הסיקור ביחס לנשים היה חיובי, לעומת 43 כתבות (23%) שבהן היה שלילי. דפוס בולט אף יותר נמצא בכתבות שעסקו בחינוך, בהשכלה גבוהה ובטיפול בילדים. ב-98.2% מהן (N=55) היה סיקור הנשים חיובי. לעומת זאת, בכל האמור באלימות היה היחס לנשים שלילי יותר מאשר חיובי. ב-65% (N=13) מהכתבות בנושאי פשעים חמורים וב-61.5% מהכתבות בנושאי אלימות מגדרית (N=8) היה סיקור הנשים שלילי.[24]

הן בכתבות חדשותיות והן בכתבות בידוריות (feature) מרבית הסיקור הוא חיובי - 280 כתבות חדשותיות (72.2%) ו-117 כתבות (feature) (94.4%) התאפיינו בסיקור חיובי. כמו כן, 91.1% מהכתבות שכללו ציטוטים של נשים התאפיינו בסיקור חיובי של נשים (N=184). (67.9%) מהכתבות שלא כללו ציטוטים של נשים התאפיינו ביחס חיובי לנשים (N=207). (31.8%) מהכתבות שלא הכילו ציטוטים של נשים התאפיינו בסיקור שלילי של נשים ו-8.9% מהכתבות שכן הכילו ציטוטים של נשים התאפיינו בסיקור שלילי. נתונים אלה מצביעים על קשר מורכב בין ציטוט נשים ובין היחס אליהן. אף כי לא ניתן למצוא מתאם ודאי בין ציטוטים ובין סיקור חיובי או מתאם בין היעדר ציטוטים לסיקור שלילי, נראה כי כאשר המשתנה העיקרי הוא הציטוט הסיקור נוטה להיות חיובי, ובדומה לכך, כאשר הסיקור כולל ציטוטים ישירים של נשים הוא בדרך כלל אינו שלילי. במילים אחרות, יש יחס הפוך בין הבאת הדברים בשם אומרם בכתבות ובין הנטייה לסיקור

24 לתשומת הלב: לא בכל ההצלבות (crosstabs) מופיעות כל הכתבות. כך, למשל, ישנן 27 כתבות בנושאי אלימות מגדרית, אך רק 13 מהן מופיעות בהצלבה עם סיקור חיובי/שלילי. כתוצאה מכך יש לפעמים עיוות מסוים של האחוזים. יש אפוא לשים לב גם למספרים האבסולוטיים.

שלילי. מתן ביטוי ישיר לקולן של הנשים תורם לשיפור תדמיתן ולחיזוק דימוין בתקשורת. המסקנה המתבקשת מנתונים אלה היא שכדי לשנות את תמונת הייצוג באופן עקרוני יש להדגיש את הקול הנשי. לאור העובדה שהתקשורת מעצבת את דעת הקהל, ציטוטים ישירים של נשים בכתבות עליהן עשויים להביא לשינוי ביחסו של הציבור הרחב.

תרשים 10

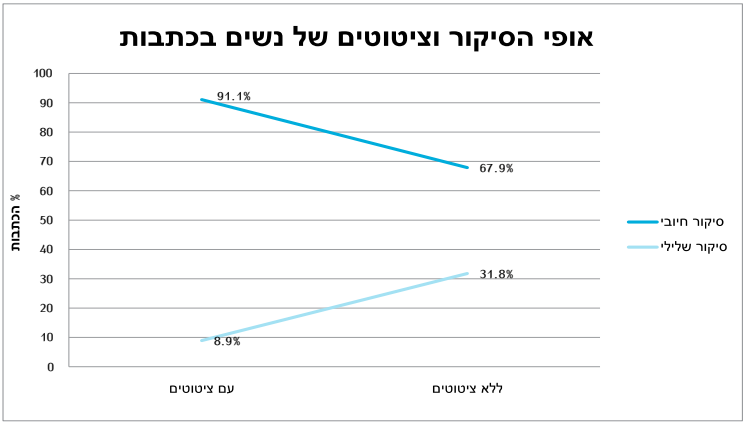

בדקנו ומצאנו שיש מתאם חיובי ומובהק בין אופי הסיקור (חיובי או שלילי) ובין קיומם של ציטוטים של נשים בכתבות: ככל שהסיקור חיובי יותר, כך סביר יותר שיהיו בכתבה ציטוטים של נשים ($r=0.268$, $\alpha<0.01$). אפשר להסיק מכך שציטוטים ישירים מעלים את הסיכוי לסיקור חיובי של נשים (ר׳ נספח 2). התרשים שלעיל מצביע על תנודתיות המתאם, המשקף מגמה חשובה ואף עקרונית: כתבות המצטטות נשים באופן ישיר סביר שיהיו חיוביות יותר כלפיהן. היות שמדיניות העריכה בעיתונים איננה אקראית, יש להפנות את תשומת הלב של העורכים לחשיבות הקול האותנטי של הנשים המסוקרות. **ככל שהעורכים ינכיחו את קולן באמצעות השמעת דבריהן של הנשים נושאי הכתבות באופן ישיר, יגדל הסיכוי לסיקור חיובי.**

תרשים 11

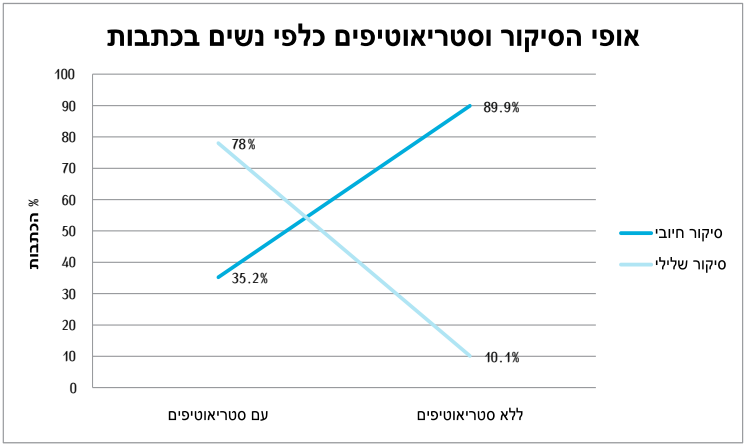

ייתכן כי לא מפתיע לגלות ש-78% מהכתבות שכללו סטריאוטיפים ישירים של נשים (N=32) התאפיינו בסיקור שלילי שלהן. לעומת זאת, 89.9% מהכתבות שלא כללו סטריאוטיפים נשיים (N=355) התאפיינו בסיקור חיובי. מצאנו מתאם שלילי ומובהק בין אופי הסיקור (חיובי או שלילי) ובין סטריאוטיפים נשיים: שככל שהכתבה חיובית יותר, עולה הסבירות שיימצאו בה פחות סטריאוטיפים נשיים ($r=-0.579$, $\alpha<0.01$). ניתן אפוא ללמוד מכך כי **יש צורך להילחם בסטריאוטיפים ובתפיסות מסורתיות מהותניות על נשים, המקבעות את דימוי האישה כחלשה, שלילית, תככנית וכו'**. מודעות העורכים והעורכות בעיתונים לסטריאוטיפים ולהשלכותיהם - לא רק על נשים אלא על החברה כולה - היא מטרה נעלה שיש להתייחס אליה בכל מוסד חינוכי או לימודי, כולל במוסדות ובמסגרות להכשרת עיתונאים.

כשבחנו את מידת חוזקה או חולשתה של האישה בכתבות מצאנו כי 65.2% מהכתבות שבהן תוארה האישה כחלשה (N=86) התאפיינו בסיקור שלילי. זאת לעומת 93.4% מהכתבות שבהן תוארה האישה כחזקה, והתאפיינו בסיקור חיובי (N=342). מנגד, מעניין לציין כי מרבית הכתבות שלא התייחסו לשוויון בין נשים לגברים התאפיינו בסיקור חיובי (76.8%, N=378). אלו מתאמים נורמליים היוצרים דיכוטומיות בין סיקור

תרשים 12

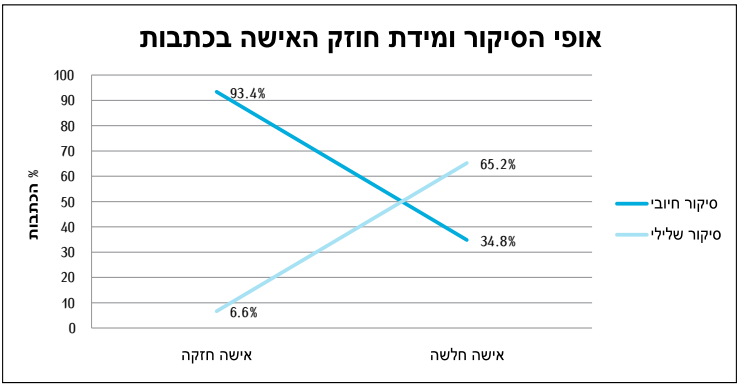

שלילי וסטריאוטיפים שליליים ובין סיקור חיובי והיעדר סטריאוטיפים. להבניה דיכוטמית זו יש השלכות מרחיקות לכת על דימוי הנשים בחברה. סטריאוטיפים רווחים מחלישים את דימוי האישה ומקבעים את נחיתותה, ובכך משמרים את יחסי הכוח ואת עליונות הגברים בחברה.

תרשים 13

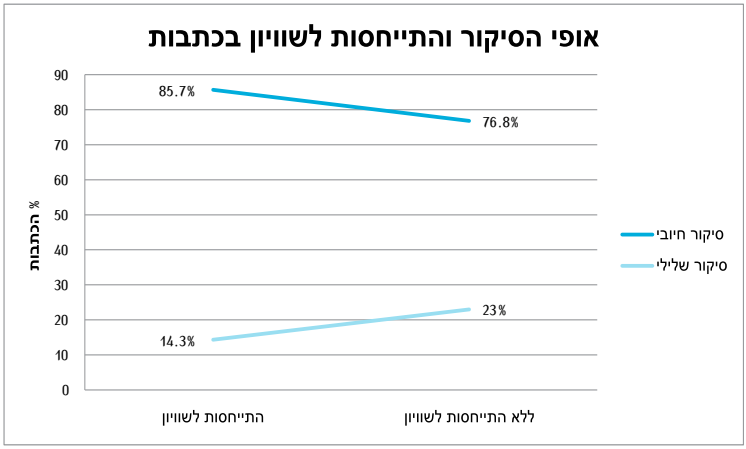

ציטוטים של נשים

82.7% מהכתבות בנושאי בידור לא הכילו ציטוטים של נשים (N=167). אחוזים דומים נמצאו גם בכתבות שעסקו באלימות. האחוזים יורדים מעט בכתבות שעסקו בנושאי בריאות ורפואה - ב-62.5% מהן לא הופיעו ציטוטים של נשים. רק בנושא אחד מתהפכת המגמה - ב-52.5% מהכתבות (N=32) שעסקו בנושאי חינוך, השכלה גבוהה וטיפול בילדים הופיעו ציטוטים של נשים. מעניין לציין כי במרבית התפקידים שמילאו נשים בכתבות, אחוז הכתבות שהכילו ציטוטים של נשים גדול יותר מאחוז הכתבות שבהן לא הופיעו ציטוטים כאלה. למשל, ב-62.2% (N=28) מהכתבות שבהן נשים הוזכרו כדוברות היו ציטוטים של נשים, לעומת 37.8% שבהן לא היו ציטוטים של נשים. באופן דומה, ב- 82.1% (N=23) מהכתבות שבהן נשים הוזכרו כעדות לדעה הרווחת על בסיס סקר רחוב אקראי נכללו ציטוטים של נשים, לעומת 17.9% כתבות (N=5) שלא נכללו בהן ציטוטים כאלה. בכתבות שבהן הנשים הן נושא הכתבה המגמה מתהפכת: רק ב-25.2% (N=78) מהכתבות שבהן נשים הן נושא הכתבה נכללו ציטוטים של נשים, לעומת 74.8% (N=232) מהכתבות שבהן נשים הן נושא הכתבה אך לא נכללו בהן ציטוטים ישירים מפיהן.

במרבית הכתבות (183 כתבות, 78.9%) שהופיעה בהן אישה מפורסמת - אמנית, שחקנית, זמרת, סופרת, כוכבת טלוויזיה - לא נכללו ציטוטים של נשים (לעומת 49 כתבות, 21.1%). דפוס דומה נמצא גם כאשר אישה הופיעה כעקרת בית וכאם - 54 כתבות לא כללו ציטוטים של נשים (59.3%), לעומת 37 כתבות שכן כללו ציטוטים כאלה (40.7%). מעניין להצביע על כמה מקצועות שבהם הדפוס מתהפך, ואז מספר הכתבות שיש בהן ציטוטים של נשים גדול יותר. למשל, ב-25 כתבות שעסקו בסטודנטיות ובתלמידות הופיעו ציטוטים ישירים (75.8%), לעומת 8 כתבות שבהן לא הופיעו ציטוטים (24.2%). באופן דומה, במרבית הכתבות שעסקו בנשות עסקים או מנהלות נכללו ציטוטיהן (69.2%, N=18).

תרשים 14

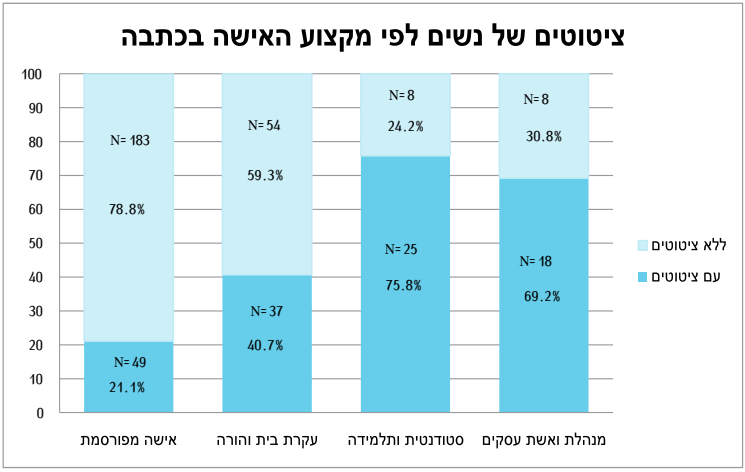

בידיעות חדשותיות ובמאמרי דעה מספר הכתבות ללא ציטוטים של נשים גדול יותר. כך, ב-78.5% (N=375) מהאייטמים החדשותיים וב-75% ממאמרי הדעה (N=3) לא היו ציטוטים של נשים. לעומת זאת, 81% (N=115) מכתבות הפיצ׳ר כללו ציטוטים של נשים.

בחנו גם את הקשר בין הבאת ציטוטים של נשים ובין קיומן של תמונות, ומצאנו קשר חיובי ומובהק בין שני המשתנים: בכתבות עם תמונה גדל הסיכוי שיופיעו גם ציטוטים של נשים ($r=0.257$, $p<0.01$).

מדד דימוי האישה

על מנת לבחון את דימוי האישה בכתבות יצרנו מדד חדש מתוך ארבעה משתנים: סוג האישה המופיעה בכתבה (חזקה או חלשה), תפקידה של האישה (חלוצי או מסורתי), תמונה סנסציונית, ומוקד הכתבה (דעתה של אישה או יופיה ומיניותה). הממד נע בין 0 (דימוי שלילי) ל-4 (דימוי חיובי), עם ממוצע 3.12 וסטיית תקן 1.06. להלן התפלגות המדד:

תרשים 15

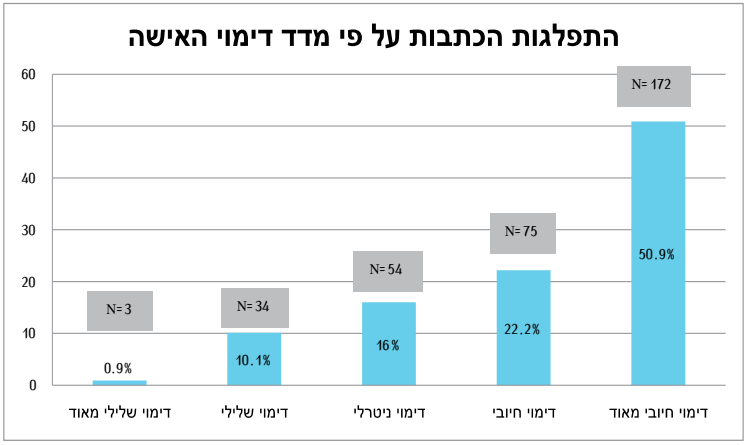

כפי שמשתקף בהתפלגות המדד, רוב הכתבות שנכנסו לניתוח מאופיינות בנטייה לדימוי חיובי של נשים. התפלגות זו משתקפת היטב גם במרבית התפקידים שנשים ממלאות בכתבות - כתבות שבהן האישה משמשת כדוברת (91.4%, N=32), כמומחית (91.7%, N=33) או כנושא הכתבה (42.9%, N=63) מתאפיינות בסיקור חיובי. לעומת זאת, 50% מהכתבות

שבהן האישה היתה עדת ראייה לאירוע כלשהו (N=3) מתאפיינות בדימוי ניטרלי. באופן דומה, 43.4% מהכתבות שבהן הופיע סיפורה האישי של אישה (N=23) היה הדימוי ניטרלי.

התפלגות דימוי האישה בכתבה דומה הן כאשר הכותב הוא גבר והן כאשר אישה היא הכותבת. 70.7% מהכתבות שנכתבו בידי גברים (N=150) התאפיינו בדימוי חיובי או חיובי מאוד של נשים, ו-82.3% מהכתבות שנכתבו בידי נשים (N=14) התאפיינו בדימוי כזה.

זאת ועוד, אף כי דימוי הנשים בכתבות חיובי או חיובי מאוד במרבית המקצועות שהוזכרו, המגמה מתהפכת כאשר מדובר בנשים מפורסמות. רק 36.9% מהכתבות שבהן הופיעו נשים מפורסמות התאפיינו בדימוי חיובי מאוד כלפי נשים (N=41). עוד נתון מעניין הוא כי דימוין של נשים שהופיעו בתפקידן כעקרת בית וכאם לא היה חיובי כלל. מרבית הכתבות שעסקו בנשים שזהו עיסוקן התאפיינו בדימוי ניטרלי (51.1%, N=24).

בכל הכתבות (100%) שעסקו בנושאי חינוך היה דימוין של הנשים חיובי או חיובי מאוד (77.3% .N=45) מהכתבות בנושאי בידור התאפיינו בסיקור חיובי וחיובי מאוד (N=68). בנושאי אלימות התמונה מתהפכת - 53% מהכתבות שעסקו בפשעים אלימים חמורים התאפיינו בדימוי שלילי או שלילי מאוד של נשים (33% .N=9) מהכתבות שעסקו בפשעים מיניים התאפיינו בדימוי שלילי (N=2), אך מנגד ב-50% מהן (N=3) הדימוי היה חיובי מאוד.

מדד הפמיניזם

כדי לבחון באיזו מידה הכתבות מתאפיינות בעמדה פמיניסטית, חיברנו חמישה פרמטרים למדד אינטגרטיבי. הפרמטרים כללו התייחסות לזכויות נשים, התייחסות לשוויון מגדרי, ציטוטים ישירים של נשים, סטריאוטיפים נשיים ומוקד הכתבה (דעתה של האישה או יופיה ומיניותה). המדד נע בין 0 (לא פמיניסטי במידה רבה מאוד) ל-5 (פמיניסטי במידה רבה מאוד), עם ממוצע של 2.218 וסטיית תקן של 1.01.

תרשים 16

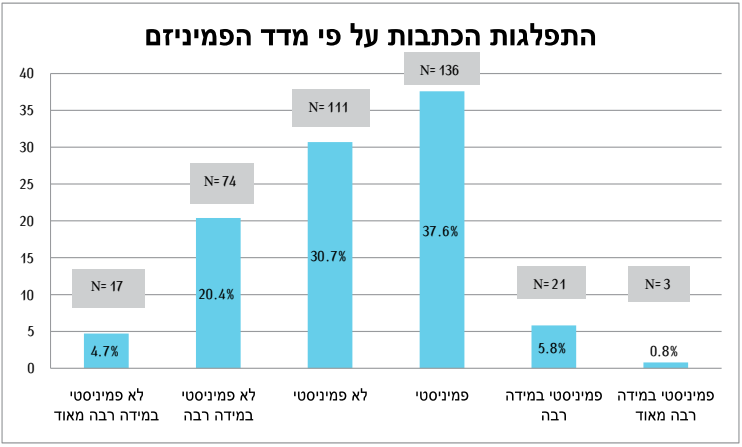

כפי שניתן לראות בתרשים, הפער בין הכתבות בעלות התוכן הפמיניסטי לכתבות הלא-פמיניסטיות איננו עצום (160 לעומת 202, בהתאמה), ומצביע על שתי נורמות מקבילות בייצוג הנשים ובתוכני הכתבות. פיצול זה מאשש חלק גדול מטענות המחקר: **אף על פי שמבחינה כמותית סיקור**

הנשים גדל במידה ניכרת ביחס לעבר, אין כאן שינוי מהותי מבחינת התכנים. השיח הדומיננטי בתקשורת הערבית ובעיתונים הערביים הארציים איננו שוויוני, ומשקף את המצב החברתי. דוגמה לדואליות של הכתבות בכל הנוגע לשיח הפמיניסטי היא כתבה שכותרתה "סיפורים פוליטיים לילדים!" שהתפרסמה במוסף העיתון "פנורמה" ב-26/11/2009 בעמ׳ 4-5 (נספח 7). בכתבה מתראיינת סופרת הילדים בלחה אבו שמיס על כתיבתה הפוליטית ועל התמקדותה באפליה ובקיפוח מנקודת מבט אוניברסלית. למרות ההתייחסות לממדים הפוליטיים של הקיפוח והאפליה כלפי הציבור הערבי בישראל, אין בה התייחסות לקיפוחן ואפלייתן של נשים בחברה הערבית, אף כי הסופרת היא אישה. במילים אחרות, הכתבה מבליטה את תפקידה המנהיגותי של אישה סופרת, אך לא מתייחסת כהוא זה לזהותה הנשית ולרלבנטיות של יצירתה לנשים.

תרשים 17

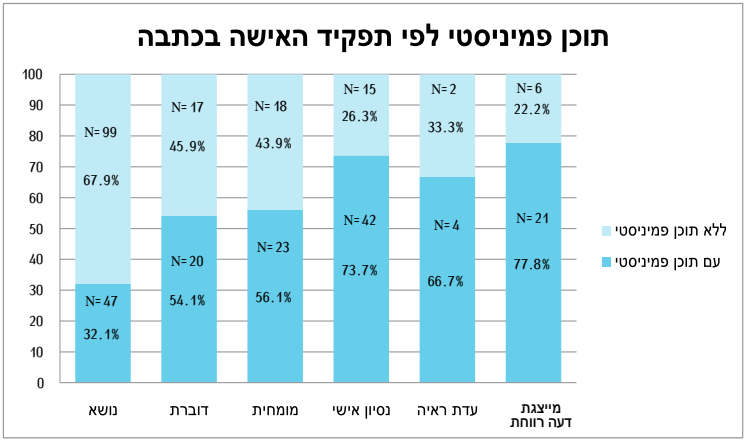

תוכן פמיניסטי נמדד בהתייחסות הכתבה לאישה כסוכן חברתי ומדגיש את זכויותיה כאישה או את ערעורה על מוסכמות חברתיות פטריארכליות. במרבית הכתבות שבהן האישה היא נושא הכתבה התכנים פמיניסטיים פחות (67.9%, N=99), ולעומת זאת בשאר תפקידיה ניכר תוכן פמיניסטי רב יותר. הסבר אחד לכך הוא שכאשר הנשים הן נושא הכתבה מדובר ברוב

המקרים בחדשות בידור העוסקות בזמרות או בשחקניות, והיחס אליהן הוא במסגרת יופיין, גופן או שניהם גם יחד. לעומת זאת, כאשר האשה מדברת על ניסיונה, או אילו היתה עדת ראייה לאירוע מסוים, יש הסתמכות על קולה האישי ועל היותה סוכנת חברתית עצמאית ופעילה. כפי שמראה התרשים, תוכן פמיניסטי רב יותר מופיע ב-54.1% מהכתבות שבהן אישה מופיעה כדוברת, ב-56.1% מהכתבות שבהן היא מופיעה כמומחית, ב-73.7% מהכתבות שבהן היא מספרת את סיפורה האישי, ב-66.7% שבהן היא מופיעה כעדת ראייה וב-77.8% מהכתבות שבהן היא מובאת כבעלת "דעה כללית".

תרשים 18

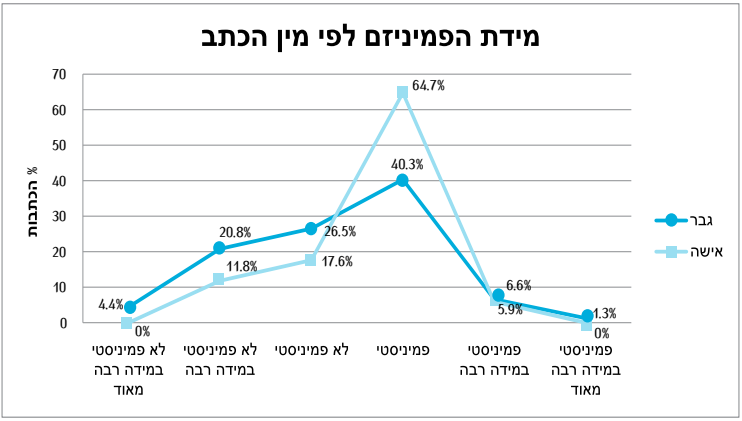

דפוס מעניין מתגלה כאשר בוחנים את הכתבות על פי מין הכותב. **מובן כי כתבים גברים אחראים ליותר כתבות לא פמיניסטיות ולפחות כתבות פמיניסטיות מאשר נשים, אך חלקם, בעיקר בקוטב האידיאולוגי (פמיניסטי במידה רבה או רבה מאוד), דומים לנשים ואף עולים עליהן במידת הפמיניסטיות של הטקסטים שהם כותבים.**

בנוסף, כמו שכבר ציינו, מרבית הכתבות שמופיעה בהן אישה מפורסמת אינן פמיניסטיות (69.3%, N=79). לעומת זאת, מרבית הכתבות שמופיעה בהן סטודנטית או תלמידה הן פמיניסטיות (86.4%, N=19). פער זה מלמד

כי עיסוק תוכני בעולם האישה ובסוגיות מהותיות המעסיקות אותה נפוץ יותר כאשר מדובר בנשים שנזכרות בשל מקצוען או עולמן האינטלקטואלי מאשר כאשר מוקד הכתבה הוא מראה ומאפיינים אסתטיים, כמו במקרה של כוכבות תרבות פופולרית.

62.5% מהכתבות שעסקו באלימות מגדרית (N=5) מתאפיינות בפמיניזם, לעומת 25% בלבד מהכתבות שעסקו בפשעים אלימים (N=5). אלימות מגדרית היא אלימות של גברים נגד נשים, ולא פעם היא אלימות מתמשכת. תוכני הכתבות עוסקים בדרך כלל בתגובה לאלימות זו, במתן הסברים לתופעה או בעמדות של ארגוני נשים. 75% מהכתבות שעסקו בנושאי בידור (N=69) אינן מתאפיינות בגישה פמיניסטית כלפי נשים, כי ההקשר מרוחק מתכנים פמיניסטיים ומתמקד יותר בדימוי הצלחה או בסנסציות.

מיהן הנשים בכתבות - נושאים, עיסוקים ותפקידים

כזכור, הנושא הנפוץ ביותר של כתבות שנשים הופיעו בהן הוא חדשות בידור, לידות, נישואים ומלוכה - 204 כתבות (30.5%). נושאים נוספים נוגעים לחינוך, השכלה גבוהה וטיפול בילדים (9.4%, N=63), להיבטים חברתיים ומשפטיים (7.5%, N=50), פשעים אלימים כגון רציחות וחטיפות (6.4%, N=43), לבריאות ורפואה (4%, N=27) ולאלימות מינית ומגדרית כגון הטרדות, אונס והכאה (4%, N=27).

הנשים שהוזכרו עסקו במשלחי יד שונים. ב-36% מהידיעות (N=235) הופיעו נשים מפורסמות - אמניות, שחקניות, זמרות ונשות טלוויזיה. ב-14.4% (N=94) הוזכרו נשים כעקרות בית או אמהות. כאשר הוזכרו שני עיסוקים, העיסוק השני הנפוץ ביותר היה עקרות בית או אמהות (17%, N=9).

מכל מקום, העיסוקים השונים של נשים אינם משפיעים על דפוס ההתפלגות של אזכור האי-שוויון בין נשים לגברים. בכל העיסוקים המוזכרים בכתבות השונות, מספר הכתבות שנושא השוויון לא מוזכר בהן גדול ממספר הכתבות המזכירות אותו (23 כתבות שבהן יש התייחסות לשוויון, לעומת 620 כתבות שבהן אינו מוזכר - 3.6% ו-95.8% בהתאמה). כך גם באשר לזכויות נשים - רק ב-44 כתבות (6.8%) הוזכרו זכויות נשים, לעומת 587 כתבות (90.7%) שבהן הנושא לא הוזכר. לא נמצאו עיסוקים ההופכים את המגמה. כזכור, מצאנו כי מרבית הכתבות אינן מכילות סטריאוטיפים ביחס לנשים. עם זאת, שתי הכתבות שבהן נשים מופיעות כפושעות או כחשודות בפשע מכילות סטריאוטיפים (ישירים או עקיפים) של נשים. בכתבה אחת מתוך השתיים שבהן הופיעו פנסיונריות היו סטריאוטיפים של נשים.

כפי שכבר הראינו, במרבית הכתבות היה סיקור הנשים חיובי (400 כתבות עם סיקור חיובי לעומת 116 כתבות עם סיקור שלילי, 77.4%

ו-22.4% בהתאמה). בסך הכול המגמה נשמרת על פני שלל העיסוקים של נשים, אך בחלקם מורגש שינוי קל. כך למשל, בכתבה שבה הוזכרה אישה מובטלת היחס כלפיה היה שלילי, וכך גם בשלוש הכתבות שבהן הוזכרו פושעות או חשודות בפשע. דפוס זה בולט במיוחד בכתבות שמוזכרות בהן נשים צעירות או ילדות. ב- 66.7% מהן (N=10) הסיקור היה שלילי, לעומת 33.3% (N=5) שבהן היה חיובי.

רק מעט יותר משליש מן הכתבות כללו ציטוטים ישירים או עקיפים של נשים (223 כתבות, 35.3%). עם זאת, במרבית הכתבות שנזכרו בהן סטודנטיות ותלמידות ישנם ציטוטים של נשים (71.4%, N=25). דפוס דומה נמצא גם בכתבות שבהן הופיעו נשות עסקים ומנהלות. ב-69.2% מהן (N=18) הופיעו ציטוטים של נשים. ב-66.7% מהכתבות (N=10) שבהן הופיעו רופאות, פסיכולוגיות או עובדות סוציאליות הופיעו ציטוטים של נשים. בכתבות שבהן הופיעו נשים אקטיביסטיות ועובדות המגזר השלישי, בכתבות שבהן הנשים היו עיתונאיות, מדעניות ופועלות, מספרן של הכתבות שהכילו ציטוטים היה שווה לאלה שלא הכילו ציטוטים.

תרשים 19

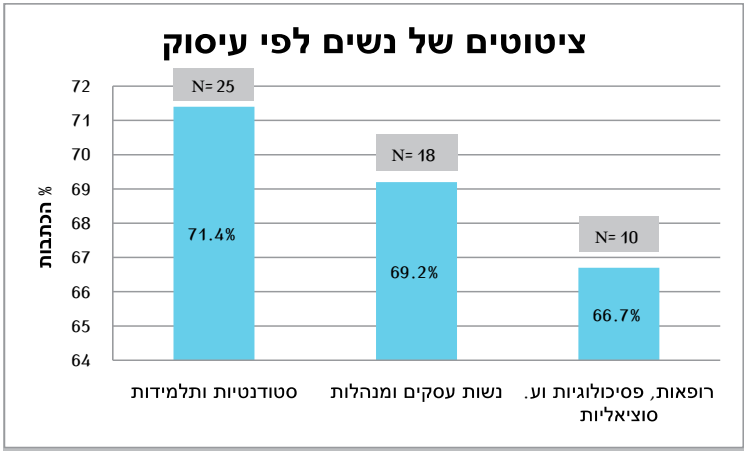

* האחוזים בעמודות השונות בגרף מתייחסים לכל סוגיה בנפרד ואינם מצטברים ל-100%.

במרבית הכתבות שהזכירו נשים, האישה היא נושא הכתבה (49.1%,

N=320). ב-12.6% מהן (N=82) תפקידה הוא לספר על ניסיונה האישי. רק ב-6.7% מהכתבות (N=44) האישה משמשת כמומחית לנושא הנידון בכתבה. עם זאת, כאשר לנשים יש כמה תפקידים, ב-18.3% מהכתבות (N=11) אישה משמשת כמומחית.

כאשר בוחנים את הפונקציה שהאישה ממלאת בכתבה, ניתן לראות כי מספר הכתבות שבהן מופיעה תמונה, ללא קשר לפונקציה שהאישה ממלאת בהן, גדול ממספר הכתבות ללא תמונה. מעניין לציין כי בכתבות שבהן האישה משמשת כמומחית או מגיבה לנושא מסוים אין כלל תוכן פמיניסטי. 8.5% מהכתבות שבהן האישה היא נושא הכתבה (N=27) הכילו גם תוכן פמיניסטי. 55.2% מהכתבות שבהן הופיעה אישה כעדות לדעה הציבורית (N=16) השתרעו על פני עמוד שלם. בשאר הפונקציות שמילאו נשים בכתבות השונות, מרבית הכתבות מוקמו בתחתית העמוד או בראשו ורק מיעוטן מילאו עמוד שלם. כבר הראינו כי ההתייחסות לשוויון בין נשים לגברים מועטה מאוד, וכעת ניתן לראות כי ההתעלמות מן הנושא נפוצה יותר מההתייחסות אליו בכל הפונקציות שנשים ממלאות בכתבות. כך למשל, 95.3% מהכתבות (N=304) שבהן נשים היו נושא הכתבה לא היתה התייחסות לשוויון מגדרי. דפוס דומה נמצא גם ביחס לאזכור זכויות נשים.

תרשים 20

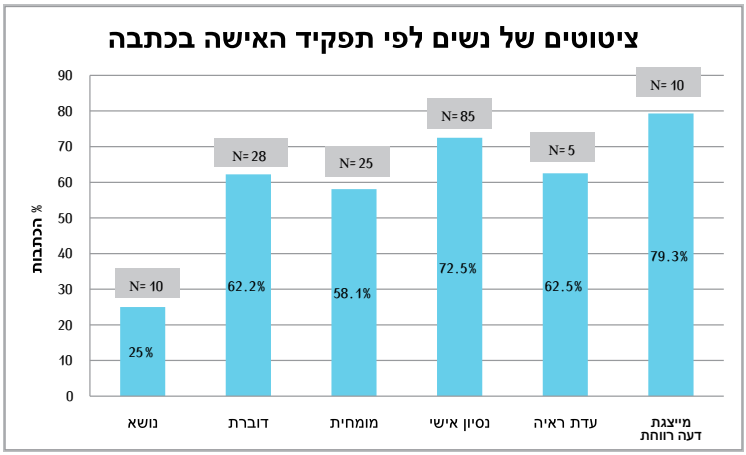

* האחוזים בעמודות השונות בגרף מתייחסים לכל סוגיה בנפרד ואינם מצטברים ל-100%.

מצאנו כי במרבית הכתבות לא מופיעים סטריאוטיפים כלפי נשים, בלי קשר לפונקציה שממלאת אישה בכתבה: באף אחת מהפונקציות מספר הכתבות שיש בהן סטריאוטיפים לא גדול ממספר הכתבות שאין בהן סטריאוטיפים. סיקור הנשים בכל הכתבות, בלי קשר לפונקציה שהאישה ממלאת בכתבה, הוא חיובי יותר מאשר שלילי. לעומת זאת, כאשר בודקים אם יש ציטוטים של נשים בכתבות מתגלים כמה נתונים מעניינים. ככלל, ראינו כי במרבית הכתבות אין ציטוטים של נשים, אולם הדפוס מתהפך בכמה תפקידים: ב-62.2% מהכתבות שבהן נשים משמשות כדוברות (N=28) מופיעים ציטוטים של נשים וכך גם ב-58.1% מהכתבות שבהן נשים מופיעות כמומחיות (N=25), ב-72.5% מהכתבות שבהן מופיעות נשים בסיפורן האישי (N=58) וב-62.5% מהכתבות שבהן הן משמשות כעדות ראייה (N=5). כמו כן, ב-79.3% (N=23) מהמקרים שבהם נשים מופיעות כעדות לדעה הרווחת בציבור כאשר עיתונאי מלקט דעות של אנשים באופן אקראי, מופיעים ציטוטים של נשים.

השוואה בין העיתונים

ברצוננו להבהיר שהשוואה בין שלושת העיתונים הכרחית במחקר מסוג זה, ולא נועדה ליצור היררכיה ביניהם או העדפה כלשהי לאחד מהם. אדרבה, ההשוואה מבקשת להצביע על הדמיון בין העיתונים בכל הנוגע לדפוסי סיקור הנשים ולעולם הדימויים המשמש אותם כדי לשקף את מציאות החיים של הנשים בחברה הערבית-פלסטינית בישראל. הנתונים שלהלן מצביעים על כך שלמרות ההבדלים המינוריים ביניהם, שלושת העיתונים אחראים באותה מידה לדימוי הנשי העולה מתוך השיח שלהם.

בדקנו את אחוז הכתבות שהוזכרו בהן נשים ביחס לכלל המאמרים בעיתון, בכל אחד מהעיתונים ובכל אחד מסופי השבוע שבהם נדגמו העיתונים. התרשים למטה מראה כי אחוזי הכתבות על נשים לא משתנים באופן דרמטי לאורך זמן. אמנם ניתן לומר שהעיתונים לא מתכננים מראש כמה כתבות על נשים יהיו בעיתון, אך העקביות במספר הכתבות משקפת דפוס קבוע שממקם את הנשים באופן קבוע כגורם שולי במרחב הציבורי הערבי. הדבר נכון במיוחד לאור העובדה שבמרוצת תקופת המחקר התרחשו אירועים לא שגרתיים בחברה הערבית.

תרשים 21

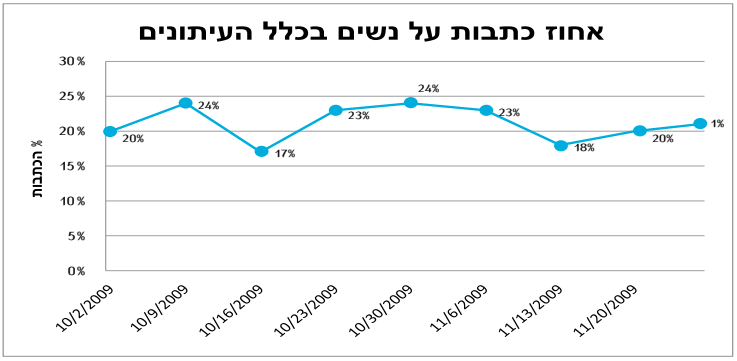

הטבלה הבאה משווה השוואה שבועית בין שלושת העיתונים המרכזיים בחברה הערבית בכל הנוגע למספר הכתבות על נשים בתקופת המחקר.

טבלה 1

	כל אלערב	א-סינארה	פנורמה	סה"כ
2/10/2009	23% N=93, n=21	14% N=102, n=14	28% N=54, n=15	20% N=249, n=50
9/10/2009	14% N=102, n=14	26% N=110, n=29	23% N=129, n=30	24% N=314, n=76
16/10/2009	17% N=143, n=24	10% N=96, 10	20% N=147, n=30	17% N=386, n=64
23/10/2009	23% N=104, n=24	11% N=106, n=12	31% N=142, n=44	23% N=352, n=80
30/10/2009	31% N=137, n=42	15% N=105, n=16	24% N=148, n=36	24% N=390, n=94
6/11/2009	21% N=127, n=27	17% N=101, n=17	28% N=139, 39	23% N=367, n=83
13/11/2009	23% N=106, n=24	11% N=144, n=16	21% N=139, n=29	18% N=389, n=69
20/11/2009	18% N=130, 24	17% N=130, n=22	24% N=116, n=28	20% N=376, n=74
26/11/2009	21% N=143, n=30	19% N=131, n=25	24% N=116, n=28	21% N=390, n=83

*N = מספר המאמרים בעיתון

התרשים שלהלן ממחיש את קצב הופעתן של כתבות על נשים בשלושת העיתונים שנבחנו בתקופת המחקר. כפי שניתן לראות, למרות השינויים הפער בין העיתונים איננו גדול ולא משתנה באופן משמעותי לאורך זמן.

תרשים 22

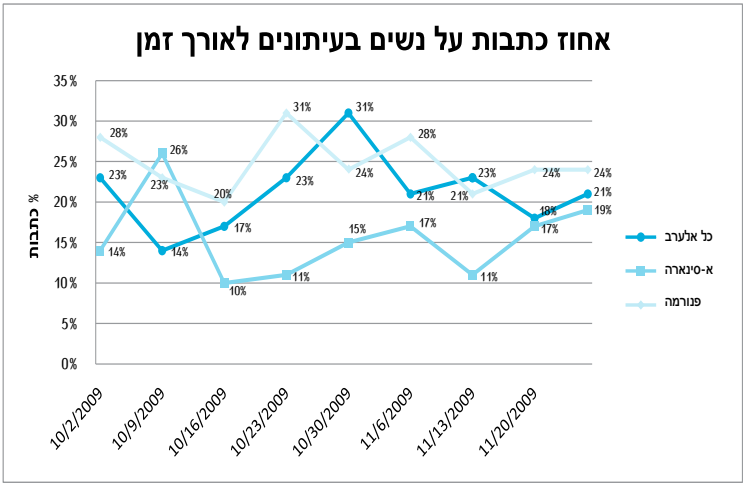

הטבלה להלן מראה שאחוז הכתבות על נשים במדורים השונים שונה, דבר המסביר את ההבדלים הזעום בין העיתונים.

טבלה 2

	כל אלערב N=232	א-סינארה N=161	פנורמה N=280
חדשות	31.9%	67.7%	42.1%
ספורט	3.4%	3.7%	0.7%
בידור	64.7%	28.6%	57.1%

בשני העיתונים "כל אלערב" ו"פנורמה" הופיעו מרבית הכתבות על נשים במגזין. לעומת זאת, מרבית הכתבות על נשים בעיתון "א-סינארה" הופיעו במדור החדשות. נתונים אלה מעניינים אם מביאים בחשבון את הדמיון בין שלושת העיתונים. בתרשים שלהלן מופיעים הנתונים הריאליים.

תרשים 23

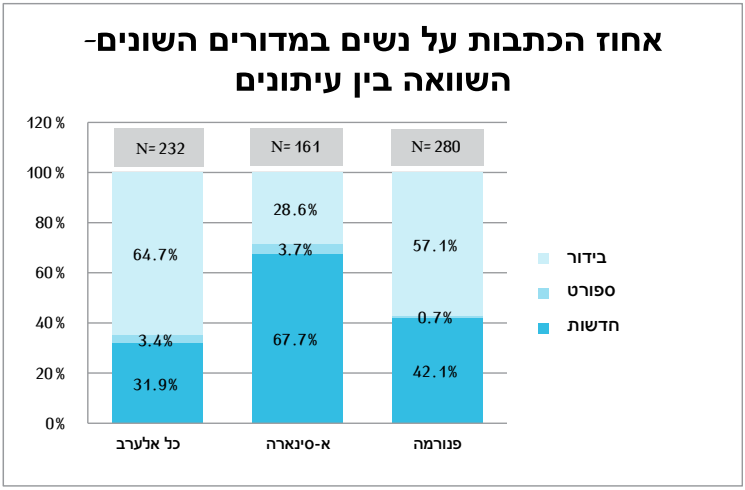

הנושא הנפוץ ביותר בכתבות על נשים במדורי החדשות הוא חינוך, השכלה וטיפול בילדים. 40 כתבות, שהן 13.6% מהכתבות במדורי החדשות, עסקו בנושא זה. מתוכן, 20 הופיעו ב"א-סינארה", 11 ב"כל אלערב" ו-9 ב"פנורמה". במילים אחרות, מספר הכתבות בנושא זה ב"א-סינארה" היה כמעט כפול מאשר בשני העיתונים האחרים. בהקשר זה מעניין לציין כי בנושאים של זכויות אדם, זכויות נשים וזכויות מיעוטים התמונה מתהפכת: ב"א-סינארה" הופיעו שתי כתבות בלבד בנושא זה, לעומת 7 כתבות ב"כל אלערב" ו-7 כתבות ב"פנורמה" (בסך הכול 16 כתבות, שהן 5.8%). נושא נפוץ נוסף במדורי החדשות הוא פשע ואלימות - 38 מהכתבות (12.9%) עסקו בנושא זה, 9 מתוכן הופיעו ב"כל אלערב", 12 ב"א-סינארה" ו-17 ב"פנורמה". 28 כתבות (9.5%) עסקו בסיפורים חברתיים ומשפטיים (5 ב"כל אלערב", 10 ב"א-סינארה" ו-13 ב"פנורמה").

125 התמונות הסנסציוניות מתפלגות בצורה מעניינת בין העיתונים. 25.8% מהכתבות ב"כל אלערב" (N=60) כללו תמונה סנסציונית. לעומת זאת, 12.4% מהכתבות בעיתון "א-סינארה" ו-15.9% מהכתבות ב"פנורמה" (N=20, N=45 בהתאמה) כללו תמונה סנסציונית. הבדלים במדגם זה אינם יכולים לייצג את המצב הקבוע בעיתונים השונים, אך יש בו כדי להצביע כי

חשוב להפנות את תשומת הלב של מערכות העיתונים לנתונים.

מצאנו מגמה מעניינת בנוגע לזכויות נשים במדורי החדשות והבידור בעיתונים השונים. 20.3% מכתבות החדשות ב"כל אלערב" התייחסו לזכויות נשים, לעומת 4.7% מהכתבות במדור הבידור. ב"א-סינארה" מצאנו מגמה דומה אך חלשה יותר - 5.6% מהכתבות במדורי החדשות התייחסו לזכויות נשים ו-4.3% מהכתבות במדורי הבידור. ב"פנורמה" המגמה מתהפכת: 3.8% מהכתבות במדורי החדשות התייחסו לזכויות נשים ו-6.3% מהכתבות במדורי הבידור. להוציא חריגה זו, ניתן לטעון שהופעת נשים במדורי החדשות עדיפה על הופעתן במדורי הבידור. אמנם במגזינים הנשים מתוארות כחזקות, אך בדרך כלל הן מופיעות בתפקידים בידוריים, כאובייקט של הנאה או כאובייקט מיני. **הדומיננטיות של דימוי האישה כאובייקט מיני המשתקף במקצוע ובתמונות מחזקת את החלוקה בין הספֵרה הפרטית המסורתית ובין הספירה הציבורית-בידורית. מכאן משתמע שנשים לא יוצאות לספֵרה הציבורית כמנהיגות פוליטיות אלא כשחקניות וזמרות.**

תרשים 24

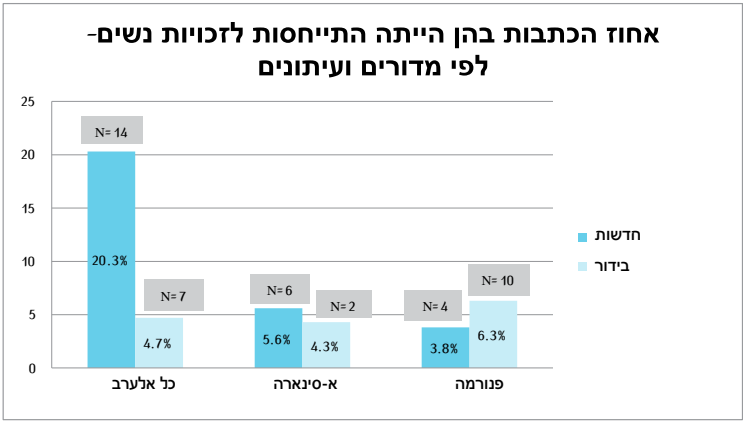

באופן כללי, ניתן לומר כי במדורי הבידור של "כל אלערב" ו"פנורמה" יש יותר סטריאוטיפים של נשים מאשר במדורי החדשות. 19.8% (N=29) מהכתבות במדורי הבידור ב"כל אלערב" כללו סטריאוטיפים של נשים

וכך גם 14.5% (N=10) מהכתבות במדורי החדשות. 27% (N=43) מהכתבות במדורי הבידור של "פנורמה" הכילו סטריאוטיפים ישירים או עקיפים של נשים, לעומת 18% (N=18) מהכתבות במדורי החדשות בעיתון זה. ב"א-סינארה" התמונה מתהפכת: אחוז הכתבות המכילות סטריאוטיפים נשיים גדול יותר במדורי החדשות מאשר במדורי הבידור. 6.6% (N=3) מהכתבות במדורי הבידור הכילו סטריאוטיפים של נשים ו-8.5% (N=9) מהכתבות במדורי החדשות.

תרשים 25

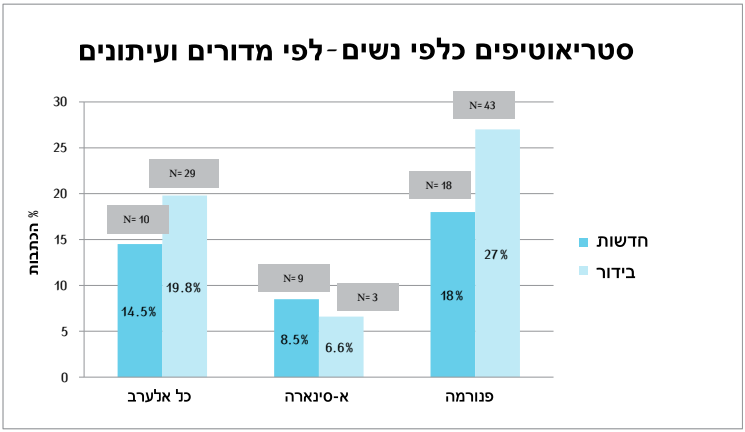

בכל העיתונים שנבחנו, אחוז הכתבות שיש בהן ציטוטי נשים גדול יותר במדורי החדשות מאשר במדורי הבידור. דפוס זה מחזק את טענתנו **שסיקור נשים במדורי החדשות מיטיב איתן**: הן מוצגות בהקשרים של זכויות ומצטטים את דבריהן, כך שהן מצטיירות כסוכנות חברתיות פעילות. ב"כל אלערב" הכילו 43.9% מהכתבות (N=19) במדורי החדשות ציטוטים של נשים, לעומת 38.6% מהכתבות במדורי הבידור (N=56). ב"א-סינארה" הכילו 26.4% (N=28) מהכתבות במדורי החדשות ציטוטים של נשים, לעומת 17.4% (N=8) מהכתבות במדורי הבידור. בפנורמה, 42.4% (N=42) מהכתבות במדורי החדשות כללו ציטוטים של נשים ו-36.3% (N=57) מהכתבות במדורי הבידור.

תרשים 26

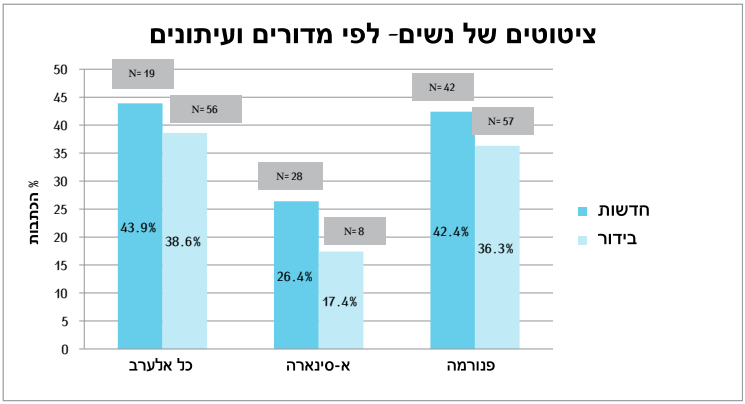

ב"כל אלערב" ההתייחסות לשוויון מגדרי רבה יותר במדורי החדשות מאשר במדורי הבידור, ואילו בשני העיתונים האחרים המגמה הפוכה. ב"כל אלערב" 7.2% (N=5) מהכתבות במדורי החדשות התייחסו לשוויון בין גברים לנשים, לעומת 4.7% (N=7) מהכתבות במדורי הבידור. ב"א-סינארה", לעומת זאת, 2.8% (N=3) מהכתבות במדורי החדשות התייחסו לנושא זה, וגם 4.3% (N=2) מהכתבות במדורי הבידור. בפנורמה התייחסו 3.3% (N=5) מהכתבות במדורי הבידור לשוויון בין גברים לנשים, ואף לא כתבה אחת במדורי החדשות. נתונים אלה מסבכים מעט את התמונה ומקשים על חילוץ דפוס סיקור ברור בחלוקה למדורים. בכל זאת, אחוז הכתבות העוסקות בשוויון מגדרי באופן ישיר נמוך יחסית.

לסיכום, ניכרת מגמה ברורה של שיפור בסיקור הנשים, אך העיתונים עדיין לא לוקחים אחריות מלאה על הנושא. **הניטרליות שהם מגלים פועלת לטובת הסטטוס קוו ומסייעת לשימורו.** כמאמר פרנץ פאנון, במצב של שליטה האובייקטיביות פועלת לטובת החזק. זהו המצב גם במקרה של דפוסי סיקור הנשים בעיתונים הערביים. **העיתונים אמנם אינם מתעלמים מהנשים ואינם מציגים אותן בצורה שלילית, אך הניטרליות של העיתונים מחזקת הלכה למעשה את הדימויים החברתיים הדומיננטיים.**

השוואה בין מדורים

לאחר שהשווינו את הסיקור בעיתונים השונים, נשווה כעת השוואה כללית בין המדורים בשלושת העיתונים יחד. 301 מהכתבות במחקר זה (44.7%) התפרסמו במדורי החדשות, 356 כתבות (52.9%) במדורי הבידור ו-16 כתבות בלבד (2.4%) במדורי הספורט.

בכל המדורים שנבחנו מצאנו כי מספר הכתבות עם תמונות עולה על מספר הכתבות שהופיעו ללא תמונה. בסך הכול התפרסמו 504 כתבות עם תמונה, לעומת 164 כתבות ללא תמונה (75.4% ו-24.6% בהתאמה). מגמה זו בולטת בעיקר במדורי החדשות (31%, N=207) והבידור (42.5%, N=284).[25] גם במדור הספורט מרבית הכתבות שמאזכרות נשים מופיעות עם תמונה, אך מספרן קטן בהרבה - רק 1.9% (N=13) מהכתבות שלוו בתמונה התפרסמו במדורי הספורט.

תרשים 27

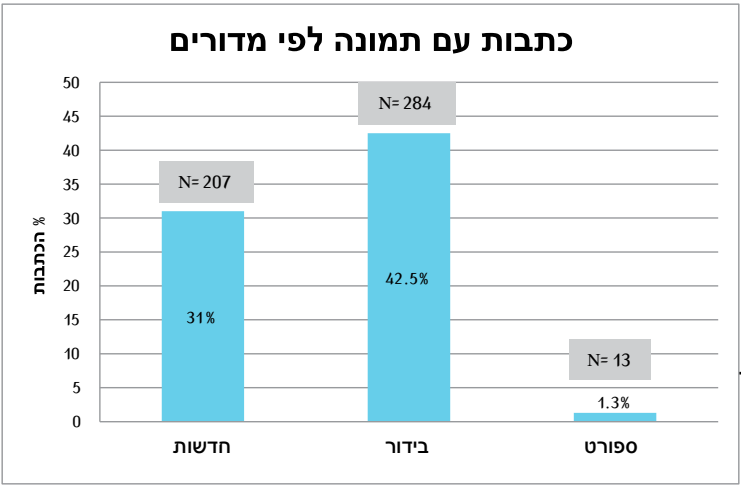

כאשר בוחנים את הכתבות הצבעוניות המגמה מתהפכת: 521 כתבות ללא צבע (78.2%), לעומת 145 כתבות עם צבע (21.8%). במדורי החדשות התפרסמו 219 כתבות ללא צבע (32.9%), לעומת 75 כתבות עם צבע (11.3%). במדורי הספורט התפרסמו 13 כתבות ללא צבע (2%), לעומת 3 כתבות עם צבע (0.5%). במדורי הבידור התפרסמו 289 כתבות ללא צבע (43.4%) ורק 67 עם צבע (10.1%). חשוב לציין שרוב עמודי העיתונים הם צבעוניים ורוב התמונות צבעוניות, כך שלצבע בידיעה עצמה אין ערך מוסף רב, למעט בכתבות רגישות שבהן נעשה מאמץ מיוחד להבליט את התוכן: מקרי מוות, למשל, ממוסגרים בשחור, ופציעות או תאונות ממוסגרות באדום.

בכל המדורים נמצא שבמרבית הכתבות התמונות משקפות את תוכן הכתבה. ב-73.9% מהכתבות התמונה משקפת את התוכן, לעומת 26.1% מהכתבות שבהן התמונה רחוקה מהתוכן או שאינה קשורה אליו כלל. זה אינו ממצא טריוויאלי, משום שבמקרים לא מעטים - כרבע מהכתבות - התמונות המופיעות לצד הכתבות מטעות ומסיחות את הדעת מן הנושא או מדגישות מאפיינים שאינם מובלטים בתוכני הכתבות, ובכך תורמות לטשטוש התוכן. אמנם דפוס של חוסר התאמה בין התוכן לתמונה קיים בסיקור כל הנושאים, אך קיומה במקרה של נשים, ולאור מיעוט הכתבות עליהן והדגש הבידורי שניתן לתפקידן, יש לו השלכות בעייתיות.

בכל המדורים יש יותר תמונות קטנות (84.8%, N=571) מאשר תמונות גדולות, התופסות עמוד אחד ויותר (15.2%, N=15.2). במדורי החדשות התפרסמו 282 כתבות (41.9%) עם תמונות קטנות, לעומת 19 כתבות בלבד עם תמונות גדולות (2.8%). במדורי הספורט התפרסמו 13 כתבות עם תמונות קטנות (1.9%) לעומת 3 כתבות עם תמונות גדולות (0.3%). במדורי הבידור התפרסמו 276 כתבות עם תמונות קטנות (41%), לעומת 80 כתבות עם תמונות גדולות (11.9%).

ניתוח טקסטואלי-שיחני

השיח הכללי על נשים מורכב וכולל תפקידים שונים ואף סותרים. המחקר לא מצביע על סיקור מונוליתי. ישנן לא מעט כתבות חיוביות העוסקות בנשים ובתפקידים שהן לוקחות על עצמן במישור החברתי והתרבותי. דוגמה לסיקור חיובי הופיעה ב-30/10/2009 בעמ' 6 של מגזין העיתון "פנורמה" (ר' נספח 8). היתה זו כתבה שעסקה ביוזמת התנדבות של נשים במוסדות ציבור בנצרת. הכתבה התפרשה על פני עמוד וחצי, ודנה בחשיבות ההתנדבות בחברה ובהעצמה האישית שהמתנדבות מרוויחות מההתנדבות. כותרת הכתבה, "אני מהעיר הזאת" משקפת לוקל-פטריוטיזם כמניע מרכזי לעידוד הנכונות להתנדב. הכתבה משקפת את הפן המגדרי של הפרויקט ומתמקדת בנשים הן כמנהלות ומובילות והן כמתנדבות, בניגוד לכתבות רבות שבהן הגברים מובילים והנשים מבצעות, גם כאשר הכתבה עוסקת בנשים.

אחד המאפיינים הבולטים של השיח התקשורתי על נשים הוא התייחסותו לנשים בגוף שלישי. בכתבות רבות מתוארות נשים כעושות דבר מה או אומרות דבר מה, אך דבריהן לא מובאים ישירות מפיהן, כך שהן למעשה מושתקות מפני קולם של הכתב או של הכתבת. ההשתקה באמצעות ייצוג היא תופעה שחוקרי תרבות רבים התייחסו אליה: היא משרה תחושת ייצוג, אך זהו ייצוג המשתיק את המיוצגת ומגמד אותה. **כך מתקבל הרושם שהעיתונים נוהגים בפטרנליזם: הם רואים את עצמם כמי שמוסמכים לייצג את הנשים במקום לתת להן במה לייצג את עצמן באופן מקורי ואותנטי, ומחזקים את ההנחה המובלעת כאילו הנשים לא מסוגלות לייצג את עצמן וזקוקות למישהו אחר שיעשה זאת.** דפוס זה משקף את המבנה החברתי, שבו גברים לוקחים על עצמם את ייצוג הנשים במרחב החברתי.

ניתן להכליל ולומר **שקיימים מבני שיח המקבעים את תיוג הנשים**

בתפקידים מוגדרים מראש. דוגמאות לכך ניתן לראות בזיקה המעין-טבעית המובנית בין כתבות שהנשים המרכזיות בהן הן זמרות ושחקניות ובין העיסוק בהשמנה, אמהות, רכילות, קוסמטיקה, יופי, פיתוי וארוטיקה. דוגמה נוספת היא המיקום החברתי של הנשים וזיהוין עם קורבנות, מסכנות, כפיפות ומשניות. דפוס מעניין שעולה מניתוח השיח התקשורתי על נשים מעלה **שבמרבית המקרים הן מדברות כנשים ולא כמומחיות לתחום עיסוקן כמו הגברים. במילים אחרות, גם כאשר נשים הן מומחיות בתחום מוגדר והן מתייחסות אליו, השיח התקשורתי נוטה להבליט את עמדתן כאמהות או כרעיות ולא את מומחיותן, ומשדר אי-אמון ביכולתן המקצועית.**

הצגת הנשים כמשניות, נחותות או שייכות לגברים בולטת במיוחד במדורי הספורט. אמנם קשה לדבר על אחידות בכל העיתונים, וראינו שבעיתון "א-סינארה" יש סיקור אקטיבי של נשים בספורט, ובכל זאת לא ניתן להתעלם מכך שנשים במדורי הספורט הן דבר נדיר, ונשים רבות מסוקרות בהם כאמהות או כבנות זוג של שחקנים ידועים.

עוד דפוס בולט הוא הבלטת זהותן היהודית של נשים שהופיעו בתפקיד שופטות, דוברות או נציגות משרדי ממשלה. סיקור כזה משקף את שוליותן של נשים ערביות בתפקידים אלה, אך גם מייחס אקטיביות לנשים היהודיות בתפקידים אלה ונוטה להציג נשים ערביות כפסיביות.

מאפיין בולט בעיתונים הנחקרים משתקף בשפה הניטרלית של השיח העיתונאי גם במקרים שבהם מדובר בסוגיות חברתיות כואבות, כמו אלימות נגד נשים, רצח נשים, הטרדה מינית ואונס. השפה המשמשת את העיתונים היא דקלרטיבית: היא מדווחת על רצח או על הטרדה באופן חף מכל הסתייגות או ערכיות. אמנם במקרים רבים הדבר נובע מהעובדה שאירועים כאלה מבוססים על הודעות המשטרה, אך העיתונים אינם נוקטים כל יוזמה כדי לברר את נסיבות המקרים המדווחים ולהביע עמדה כלשהי ביחס למעשה. דוגמה לכך היא שתי הכתבות שהופיעו באופן עוקב באותו עמוד בעיתון "א-סינארה" ב-20/11/2009 ודיווחו על אלימות נגד קטינות (ר׳ נספח 9). שתי הכתבות עשו שימוש בדיווח המשטרתי בלי לברר את העובדות או להביע עמדה כלשהי ביחס לנעשה. "ניטרליות" זו, שאינה פועלת נגד התוקפן, פועלת למעשה לטובתו; אי-נקיטת עמדה מוסרית במקרים כאלה מצדדת בצד החזק במשוואה החברתית. עיתונאים ועורכים מסבירים זאת בחשש כי אם יעשו כן יהיו חשופים לתגובה מצד המואשמים במעשה. אין

ספק כי הטיפול בסוגיות אלה חייב להיות זהיר, אך הרתיעה מאלימותם של הפושעים מהווה נסיגה מהתפקיד המוסרי שהעיתונות יכולה וצריכה למלא בזירה הציבורית הערבית. זאת ועוד, העיתונות לא חייבת לנקוט עמדה נגד אדם ספיציפי, אך מצופה ממנה להביע עמדה מוסרית ביחס לתופעה - ולו באמצעות הצגת האירועים האלימים נגד נשים בתוך הקשר וכתופעה נפוצה - ולהזהיר מפניה.

על רקע מאפיינים אלה אפשר לזהות כמה שיחים בולטים ביחס לנשים ולעמוד עליהם באמצעות דוגמאות נבחרות מהעיתונים שנכללו במחקר. מטרת החלק הזה היא לשקף את סוגי השיח הדומיננטיים בלי להיכנס לניתוח מעמיק שלהם, היות שהם באו לידי ביטוי בניתוח הכמותי שהצגנו לעיל. לכן, במרבית המקרים נסתפק בדוגמה אחת או שתיים רק כדי להמחיש את מבנה השיח.

1. **שיח אמהי.** השיח האמהי משקף נשים בתפקיד של אמהות גם במקרים שבהם הן מנהיגות בתחום חברתי או תרבותי מסוים. שיח זה מדגיש את האמהות כמרכיב מרכזי והכרחי, על אף שאיננו בהכרח כזה. דוגמה לשיח כזה היא כתבה שהתפרסמה במגזין "פנורמה" על סופרת הילדים ניבין עת'אמנה מכפר קרע שבמשולש (נספח 10). כותרת הכתבה מ-9/10/2009 היא "יחסי לכלל הילדים הוא קשר אמהי, אני רואה את עצמי כאמא לכל הילדים בכל זמן ובכל מקום". היחס האמהי מובלט בכותרת ובתוכן הכתבה, אף כי הכתבה עוסקת ביצירה הספרותית של הסופרת. הבלטת ההקשר האמהי מסמן את מסגרת הכתבה כאמהות, המהווה מניע לכתיבה הספרותית. הבלטת האמהות יוצרת תחושה שתפקיד מסורתי זה קודם לפעילות הספרותית ונותן לה לגיטימציה, כאילו איננה יכולה להתקיים באופן עצמאי. הסבטקסט של השילוב בין אמהות לספרות, כפי שבא לידי ביטוי בכתבה, הוא שאמור כביכול להיות מתח או ניגוד בין השניים, אך עת'אמנה בכל זאת הצליחה להיות סופרת. לפיכך, הסיקור האוהד העוטף אותה בסופרלטיבים ומשבחה מכפיף את התפקיד המנהיגותי והיצירתי של הכתיבה הספרותית לתפקיד האמהי.

2. **שיח גסטרונומי.** השיח הגסטרונומי חוגג את תפקידן של הנשים כאחראיות על אספקת האוכל בבית, ומשקף את תפיסתן כמי שפועלות במרחב הפרטי ומזוהות עם המטבח. בכתבות רבות הופיעו נשים באופן ישיר או עקיף כמספקות שירותי הסעדה לכל בני המשפחה, ובעיקר

לגברים. נטייה זו בלטה בהקשרים חברתיים שונים, גם כאשר מדובר ביוזמות המבקשות לשפר את מצבן הכלכלי. גם אז קיימת נטייה להדגיש את תרומתה של האשה לשוק האוכל והאפייה. כך נשמר הסטריאוטיפ המרכזי והדפוס החברתי המקבע את הנשים בעיקר כמשרתות. דוגמה אחת מני רבות לכך ניתן לראות בכתבה שכותרתה "מיומנות נשית: נשים ערביות מחפשות פרנסה באמצעות אפיית עוגות ביתיות", שהופיעה במגזין של "כל אלערב" ב-30/10/2009 (ר׳ נספח 11). הכתבה עסקה ביוזמות של עמותות לקדם נשים באמצעות יוזמות כלכליות ותעסוקתיות מקומיות - דבר מבורך כלשעצמו. ואולם הכתבה לא עסקה באופן ביקורתי בהשלכותיהן של יוזמות אלו על ביצור תפקידן של הנשים כספקיות של שירותים ביתיים שונים. הכתבה גם לא פירטה אילו תפקידים יקבלו הנשים במסגרת יוזמות אלו ולא ניסתה אפילו לרמוז על הצורך לעודד נשים לצאת לשוק העבודה באמצעות אתגור תפקידיהן המסורתיים או ערעור על המוסכמות המקובלות כחלק "טבעי" מהסדר החברתי ההגמוני. חשוב לציין בהקשר זה שראשי הארגונים האחראים לאותה יוזמה ולקורס המלמד את הנשים להכין מאפים חדשים הם דווקא גברים. החלוקה בין גברים מנהלים לנשים המתוגמלות חברתית בשל מילוי טוב יותר של תפקידים נשיים מסורתיים בולט לעין, והכתבה איננה מערערת עליה ומתייחסת ליוזמה כולה כאל פעילות קונסטרוקטיבית וחיובית. אין ספק שתעסוקת נשים והשכלתן הם עניין חשוב ומבורך, אך ההקשר שבו סוגיות אלה עולות וחלוקת התפקידים המסורתית המובנית בו מעוררת השתאות. מסגור נושא הכתבה מסמל את הפער הגדול בין העלייה הדרמטית במספר הכתבות המסקרות נשים ובין איכות הסיקור והמסגרות הבולטות בתוכו בכל הנוגע לתפקידן של נשים ואופן ייצוגן.

3. שיח אסתטי. השיח האסתטי עוסק ביופי נשי ומשווק את גוף האישה. הוא משקף את הרדוקציה של נשים לגופן בלבד, את הדגשת ההיבט הפיזי של קיומן ואת כפיפותן לסדר עדיפויות שאיננו תלוי בבחירתן המודעת, אלא קשור במאפיינים מולדים - או נרכשים באופן מלאכותי - כמו מבנה גוף. בעיתון "א-סינארה" הופיעה ב-20/11/2009 כתבה על "ניתוח פלסטי לאף של מתחרה בתחרות מיס לילה, דימאריס נואורה" (נספח 12). הכתבה, שהופיעה בעמ׳ 28 ו-30 ומתפרשת על פני שני עמודים שלמים, מכילה 80% תמונות ובסך הכול 432 מילים, הממוקמות בעמודה אחת בצד התמונות

הצבעוניות. הכתבה עוסקת בשידור חי של הניתוח שמבוצע באפה של נואורה לצורך השתתפותה בתחרות מלכת היופי, ומתארת כיצד תחרות מיס לילכ, המגזין של העיתון, מגשימה את חלומותיהן של צעירות ומספקת להן הזדמנות לשפר את מראן החיצוני. הקצאת שני עמודים שלמים בעיתון לסוגיה זו יש בה מסר ברור בדבר חשיבות המראה החיצוני ומבנה הגוף של האישה. הנורמליזציה של הניתוח הפלסטי מאתגרת - ולא לטובה - את התפיסות המסורתיות הרווחות בחברה הערבית, ומצד שני מחזקת אותן באמצעות הערצת היופי. בחברה שאחוז גבוה מהנשים בה חיות מתחת לקו העוני ואינן מועסקות, הנורמליזציה של הניתוח הפלסטי יש בה לא רק טעם לפגם, אלא גם השחתה והיפוך של כל סדר עדיפויות הגיוני.

4. **שיח סנסציוני.** השיח הסנסציוני מתמקד במשיכת תשומת לב ליופיו של גוף האישה, תוך כדי הצגת חלקי גוף או תנוחות גוף שההשראה המרכזית שלהן היא מינית. כאמור, בדרך כלל הנשים בתמונות המשקפות שיח זה אינן מהחברה הערבית-פלסטינית בישראל, אלא נשים מהעולם הערבי או ממדינות אחרות, שתמונותיהן מתנוססות על שערי מגזינים ומסכי טלוויזיה במקומות שונים בעולם. דוגמה לכך היא תמונה שהתלוותה לכתבה על הזמרת-שחקנית הסורית נורה רחאל בעיתון "פנורמה" ב-30/10/2009, שבה היא מופיעה על פני עמוד שלם בתנוחה המבליטה את אחוריה (ר' נספח 13). כותרת הכתבה היא "אני מודה שאני זמרת עצלנית" - אמירה שיכולה להתפרש כמינית או ארוטית. דוגמה נוספת היא כתבה בעיתון "כל אלערב" מ-30/10/2009 על השחקנית דניה סמיר גאנם, שכותרתה "אני אגלם את הארוטיקה בדרכה של אמי" (ר' נספח 14). אמנם התמונות המתלוות לכתבה לא חושפניות, אך הכותרת מבהירה שהתוכן עוסק בארוטיקה, כדי למשוך את הקוראים. בעמודים הבאים מופיעה כפולה ובה אוסף של תמונות נשים, מרביתן ארוטיות. רצף זה של תמונות וכתבות יוצר רושם סנסציוני בולט ומשרה אווירה של צהובון הבנוי סביב תמונות צעקניות שמטרתן להסתיר את חולשת הטקסטים בשולי העמודים. כשמביאים בחשבון את אחוז הפרסומות, המגיע לכ-50% משטח העיתון, המלל הנותר איננו מגיע לרבע משטחו, ומכאן שהתמונות תופסות את רובו. דוגמה נוספת לשיח סנסציוני משתקף בתמונת שער של 11 צעירות שהתמודדו בתחרות יופי מטעם העיתון "א-סינארה". הכתבה

הופיעה בגיליון מיום 30/10/2009 וקיבלה כפולה שבה נראות תמונותיהן של המתמודדות (ר׳ נספח 15). תמונת השער של המגזין מציגה את הנערות בלבוש חושפני ובתנוחות מפתות ומבליטה את גופן. מיעוט המלל המסביר את התמונות הרבות ואת תפיסת עולמן של הבנות בולט בכתבה.

השיח הסנסציוני בולט בשלושת העיתונים, אך נראה כי העיתון "פנורמה", הרואה אור בעיר טייבה, נוטה להישמר במיוחד מפרסום תמונות חשופות מדי, שלא כמו בשני העיתונים האחרים הרואים אור בנצרת ומשקפים תרבות עירונית פתוחה יותר. ואולם למרות השונות, חשוב להדגיש שהשיח הסנסציוני מובלט לא רק באמצעות התמונות אלא גם באמצעות רמיזות לשוניות לצד תנוחות גופניות ברורות, כמו הכותרת "הכוכבת ג׳יני אספר והפרסומת לשיפור היכולת המינית" במגזין העיתון "א-סינארה" מ-9/10/2009 (ר׳ נספח 16).

5. שיח פטרנליסטי. השיח הפטרנליסטי מעלים את השפעתו של המבנה החברתי והתפיסה התרבותית הרווחת בדבר יכולת הבחירה של נשים. בהקשר זה, תהליכי הסוציאליזציה המכוונים את הבחירה ומצמצמים באין רואה את מרווח אפשרויות הבחירה הם גורם מרכזי וחשוב שיש להביאו בחשבון. ידוע ששוק העבודה מחולק בין היתר חלוקת תפקידים מגדרית, וכי תפקידי הוראה או מקצועות טיפוליים שונים נחשבים למקצועות "נשיים" לעומת מקצועות טכנולוגיים או מקצועות חופשיים הנתפסים כגבריים. חלוקה זו משתקפת בצורה ברורה בשיח התקשורתי. דוגמה טובה לכך היא כתבה שכותרתה הראשית מציינת שנשים מעדיפות את מקצועות ההוראה. כתבה כזו מתעלמת מכך שזו העדפה המותנית חברתית ותרבותית, היות שמרבית ההורים והבעלים מעדיפים שבנותיהם או נשותיהם יעבדו קרוב לבית ובמקום שנחשב למוגן. בין חופש בחירה מקצועי אוטונומי של נשים לבין מרחב בחירה צר מסיבות חברתיות ותרבותיות יש פער גדול מאוד שהכתבה מתעלמת ממנו. במגזין "פנורמה" מ-9/10/2009 נכתב: "ההוראה נשארה המקצוע האהוב ביותר על נשים... ועל הוריהן" (ר׳ נספח 17). דוגמה נוספת לשיח פטרנליסטי מופיעה בכתבה חיובית דווקא בעיתון "פנורמה" מ-13/11/2009 בעמ׳ 8-9. הכתבה סיקרה תערוכה באזור ואדי עארה, שמספר נשים הציגו בה את יצירותיהן (ר׳ נספח 18). למרות השיח החיובי והמחמיא של הכתבה, הנשים לא קיבלו בה קול, והכתב - גבר - סיכם את דבריהן בשפתו. הנשים היוצרות מושתקות,

ומתקבל רושם של חולשה העטופה בפטרנליזם.

דוגמה נוספת היא כתבה בת שני עמודים בעיתון "כל אלערב" מ-20/11/2009, שכותרתה "משכורת האישה: ברכה או קללה?" (ר' נספח 19). הכתבה מאמצת השקפה בינארית המבקשת להכריע בין שתי עמדות: האחת רואה במשכורת ברכה, כי היא מעלה את רמת ההכנסה המשפחתית, והשנייה רואה בה קללה, משום שהיא הופכת מקור לקונפלקטים בתוך המשפחה. ראשית, ברור כי הכותרת והכתבה כולה מניחה כמובן מאליו שמשכורתו של הגבר היא המשכורת העיקרית ואילו משכורתה של האישה היא התוספת. הכתבה גם מתעלמת ממחלוקות אפשריות על משכורתו של הגבר, ומציגה את שכרה של האישה כמעורר מחלוקת. התייחסות זו מעידה על היררכיה מגדרית ברורה, כמו גם מרג'ינליזציה של שכר האשה כמותרות במקרה הטוב וכמקור לסכנות במקרה הרע. הכתבה עוסקת בעליית רמת החיים של המשפחה הערבית הממוצעת, המחייבת משכורת שנייה בבית. למרות זאת, היחס לעבודתה של האישה ולמשכורתה הוא אינסטרומנטלי בלבד ואיננו רואה באישה שותפה אמיתית לניהול כלכלת הבית או חלק אינטגרלי ממבנה התעסוקה בחברה. מן הכתבה נרמז כי כאשר האישה מקבלת משכורת היא מבזבזת אותה על מצרכים לא חשובים - מה שמעיד על רציונליות פגומה ומייחס את הרציונליות לגבר. כמו כן מובלע בכתבה שכאשר אישה מקבלת משכורת היא משתחררת משליטתו של הגבר ונעשית עצמאית, ולפיכך נשקפת כאן סכנה למעמדו הבלתי מעורער של הגבר במבנה המשפחה הפטריארכלי.

6. שיח קורבני. השיח הקורבני מציג את הנשים כקורבנות של מציאות חברתית, תרבותית, כלכלית או פוליטית. ניתן למצוא דוגמאות קונקרטיות רבות לשיח זה, שנשים מוצגות בו כחסרות כוח וחסרות אונים. אולם לפני שנביא דוגמאות חשוב להזכיר כי כפי שעולה מהנתונים הכמותיים, ב-10%-20% מהכתבות על נשים הן מופיעות כקורבנות. אין ספק שנתונים אלה משקפים מציאות חברתית קשה, ואין בדעתנו לערער על קיומן של תופעות חברתיות טרגיות אך רווחות. הבעיה בשיח הקורבני בעיתון מתבטאת בהיעדר ייחוס של אקטיביות כלשהי לקורבנות, בחיזוק הדימוי הכנוע וחסר האונים של נשים ובהצגתו כחלק מהסדר הטבעי, גם בכתבות שבהן מדווח כי נשים הגישו תלונה למשטרה, למשל. השיח התקשורתי אינו חוצה את גבולות הדיווח ה"עובדתי" ומסתפק בציון המקרה ללא

עמדה, ניתוח ביקורתי או קישור בין מקרים שונים, שיכלו להעלות את הסיקור מרמת הסנסציה המקומית הבודדת לרמה של בעיה חברתית ותרבותית שראוי להתמודד איתה בצורה כוללת. האטומיזציה של תופעת האלימות הפיזית והמילולית כלפי נשים מעלימה את היקפה הרחב ואת הצורך לטיפול מעמיק בשורשיה. בכך מקבע השיח העיתונאי את הנשים כקורבנות בלבד, ולא נוטל חלק בהצגה אקטיבית של ביקורת מעמיקה על אחת התופעות המסוכנות והנפסדות בחברה, גם כאשר מדובר במקרי רצח. חשוב לציין שבמקרים רבים מקורות המידע של ידיעות על אלימות כלפי נשים היו משטרתיים, והעיתון לא טרח לבחון אותם לעומק כדי לחשוף את שורשיהם ולהציע דרכי טיפול בתופעה. למעשה, העיתונים מעוניינים בהצגת מקרי האלימות כסנסציה בודדת יותר מאשר בעיסוק ענייני בתופעה ובסכנותיה, כיוון שהדבר נחשב למקדם מכירות. דוגמה טובה לדפוס סיקור זה מצאנו ב"א-סינארה" מיום 20/11/2009. בעמ׳ 46 של העיתון מופיעות שתי כתבות קצרות, האחת על מעשים מגונים בקטינה והשנייה על אב שביצע מעשים אלה בבתו (ר׳ נספח 9). כותרת הכתבה הראשונה היא "תושב אזור טבריה נעצר בחשד לביצוע מעשים מגונים בקטינה"; כותרת הכתבה השנייה היא "אב נעצר בחשד לביצוע מעשים מגונים בבתו". ברור מהכתבות שמקורות המידע שלהן משטרתיים, ומתוכנן ניתן להתרשם שלעיתון לא היתה תרומה כלשהי מעבר למידע שקיבל בהודעה לעיתונות של המשטרה. דפוס זה - שבו העיתונים אינם מביעים עמדה, לא מנתחים את התופעות ומסתפקים בשיקוף המידע הבסיסי של האירוע - אופייני לשלושת העיתונים שנכללו במחקר. הנסיבות, ההשלכות והמשמעויות אינן באות לידי ביטוי כלל, דבר שמלבה את החשדנות ומעורר את סקרנות הקוראים בנוגע למקום ההתרחשות. דוגמה דומה מופיעה בגיליון "פנורמה" מ-20/11/2009, בכתבה שכותרתה "קטינה מוואדי עארה הגישה תלונה נגד אביה על מעשים מגונים" (ר׳ נספח 20). כמו במקרים הקודמים, מקור הידיעה הוא משטרתי ואין בה שום התייחסות לתוכנה. העיתון מסתפק אפוא בהעתקת חלק מהודעת המשטרה.

כאמור, כתבות מסוג זה מעוררות תחושה של סקרנות לא-אכפתית בקרב הקוראים. עיקר תשומת הלב מופנית לתהיות סביב המידע החסר יותר מאשר להזדהות עם הקורבן, ונוצרת מעין אפתיה כלפי התופעה. היעדר הקשר חברתי או היסטורי הממקם את הידיעה בתוך רצף של סיקור

מקרים דומים מבודד את האירוע וממעיט מערכו. דפוס סיקור זה מעמיק את שיח הקורבנות באמצעות קיבוע הנשים כחלשות וכמושא לסקרנות רכילותית גרידא.

סיכום

אחד הממצאים העיקריים של מחקר זה הוא שאחוז הכתבות המסקרות נשים בתקשורת הערבית הכתובה עלה ביחס לנתונים של מחקר אעלאם משנת 2006. עלייה זו היא משמעותית וללא ספק משקפת מגמה חשובה שראוי לעודדה. עם זאת, אחוז הייצוג הנשי עדיין נופל מאחוז הנשים באוכלוסייה, ועודנו מוגבל לתחומים חברתיים ותרבותיים מסוימים.

מסקנה שנייה של המחקר היא שאופן ייצוגן של הנשים ואיכות הייצוג לא השתנו באופן משמעותי, ואין קורלציה בין איכות הייצוג ובין העלייה הכמותית בסיקור. נשים עדיין מסוקרות במגזינים חברתיים ותרבותיים יותר מאשר בחדשות, והן עדיין מיוצגות בתפקידים המדגישים את נשיותן יותר מאשר את תפקידיהן או עמדותיהן כשחקניות שוות ערך בחברה. הן מוצגות כאמהות יותר מאשר כמומחיות במקצוען, ויותר ככפופות ותלויות בגברים מאשר כעצמאיות ומובילות.

מסקנה שלישית של המחקר נוגעת להשפעה המועטה של עיתונאיות על השיח התקשורתי ועל ייצוג הנשים. על אף שבשניים מהעיתונים שנבדקו העורכות הן נשים, דפוסי סיקור הנשים בשניהם לא שונה באופן עקרוני מהעיתון שעורכו הוא גבר. נראה כי הדבר נובע מדלות הסיקור ומן ההתערבות המועטה של מערכות העיתונים בידיעות המתפרסמות בדפיהם, במיוחד כאשר המקור לידיעה סיפק את המידע באופן מובנה ומסודר באמצעות הודעה לעיתונות.

מסקנה רביעית מתייחסת להיעדר אסטרטגיית עריכה אקטיבית או להיעדר אג'נדה תקשורתית בשלושת העיתונים בכל הנוגע למעמד האישה, לתפקידיה החברתיים ולדימויה החברתי והתרבותי. היעדר אג'נדה אקטיבית אין פירושה היעדר אג'נדה כלל, אלא שסדר היום המגדרי של אמצעי התקשורת הערביים שנבדקו מתאפיין באקראיות המובילה – בחזרה – לדומיננטיות גברית מובהקת.

מסקנה חמישית נוגעת אף היא למדיניות העריכה של העיתונים, הבאה לידי ביטוי במינימליזם עריכתי ובהסתפקות במידע לקוני בסוגיות שונות שהיו עשויות להוות מוקד משיכה אילו סוקרו לעומק. העריכה המינימלית משקפת סיקור שטחי וחסכני, המאפיין את כל העיתונים ואיננו ייחודי לכתבות על נשים. החסכנות באה לידי ביטוי בתמליל הדל, שעלות הפקתו נמוכה מעלות העסקתם של עיתונאים רציניים. לפיכך, העיתונים מתפקדים כמעט כעלוני פרסומת המקשטים את עמודיהם במידע לקוני ושטחי בתחומים שונים יותר מאשר להפך.

המלצות

נוכח מסקנות אלה, חשוב להפנות את תשומת לבם של העורכים והכתבים בעיתונים שנחקרו, המהווים אמצעי תקשורת מובילים גם בתחום האינטרנט, לכך שייצוג הנשים אמנם התקדם מבחינה כמותית, אך כדי לשנות את מאפייני הסיקור הדומיננטיים יש צורך במדיניות מערכתית מכוונת. ייצוג האישה לא מסתכם בתמונות גדולות או בהבלטת ידועניות, אלא חייב לכלול שינוי מהותי בסוג הדמויות המוצגות, בשיח הדומיננטי ובמדיניות התמונות. האיזון בין בעלות תפקידים שונים המיוצגות בתקשורת לא יכול להיות כפוף לשיקולי ידועניות בלבד. נשים רבות ממלאות תפקידים חשובים בחברה ובתרבות, בתחום החינוך, בתחום הבריאות, בכלכלה ובפוליטיקה, ואין ספק שלרבות מהן יש סיפור ייחודי שיכול לעניין את הציבור כולו ולא רק את הנשים. השיח התקשורתי הבנוי סביב הפיצול בין ידועניות חושפנית מצד אחד לתפקידי נשים מסורתיים מצד שני חייב לעבור פמיניזציה שתחלץ אותו מכבילתו לדימויים שטחיים או פטריארכליים או שניהם גם יחד. לא רק שנשים מהוות 50% מהחברה, אלא שהחברה עוברת תמורות עמוקות וראוי שהשיח התקשורתי ישקף אותן וייטיב להתחקות אחרי מאפייניהן והשלכותיהן.

שיח הזכויות יכול להוסיף נדבך חשוב לשיח התקשורתי על נשים. אין די בייצוג הנשים; כדי להתגבר על העיוות במאפייני השיח הדומיננטי כיום יש צורך בשיח נשי. הייצוג הניטרלי כביכול בסוגיות חברתיות שבמרכזן עומדות נשים, במיוחד כאשר מדובר באלימות נגדן, מצדד בתופעות אלו בעקיפין ומאפשר את המשך קיומן. מוטב כי העיתונים יביעו עמדה ברורה ביחס לתופעות חברתיות שונות, במיוחד כאשר מדובר באלימות נגד נשים, ולא יסתתרו מאחורי ניטרליות מדומה, שכן אי-נקיטת עמדה היא עמדה בפני עצמה. הניטרליות ביחס למבנה יחסי הכוח, במיוחד במציאות שיש

בה צד חזק מול צד חלש, משמעה עמידה לצד החזק.

לבסוף, כדי להביא לשינוי בשיח התקשורתי על נשים, היחס בין שטחי התמונות לכמות המלל בכתבות על נשים חייב להשתנות.

המלצות אלה אינן ממצות את כל הנדרש ואינן באות מעמדה פטרנלסטית. הן נובעות מנתוני מחקר זה ומטרתן לסייע בידי העיתונים ואתריהם האלקטרוניים להוביל שינוי משמעותי שישפיע לטובה עליהם ועל החברה שהם פועלים בתוכה.

ביבליוגרפיה:

- אבו-בקר, ח'ולה (2005), "רווחה, מודרנה ומסורת: התמודדותן של נשים פלסטיניות בישראל עם שינויים במסגרות חייהן". בתוך: עאדל מנאע (עורך), **ספר החברה הערבית בישראל (2)**, (עמ' 384-359). ירושלים: הקיבוץ המאוחד ומכון ון ליר, ירושלים.
- אבורביעה-קוידר, סראב (2008), **מודרות ואוהבות: סיפוריהן של נשים בדויות משכילות**. ירושלים: ספריית אשכולות, מכון אשכול, האוניברסיטה העברית.
- אבורביעה-קוידר, סראב ונעמי וינר-לוי (2010), "מבוא - נשים פלסטיניות בישראל: זהות, יחסי כוח והתמודדות". בתוך סראב אבורביעה-קוידר ונעמי וינר-לוי (עורכות), **נשים פלסטיניות בישראל** (עמ' 7- 24). מכון ון-ליר והקיבוץ המאוחד.
- חסן, מנאר (1999), "הפוליטיקה של הכבוד: הפטריארכיה, המדינה ורצח נשים בשם כבוד המשפחה". בתוך: ד. יזרעאלי ואח' (עורכות), **מין, מגדר, פוליטיקה** (עמ' 267-305). תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.
- יחיא-יונס, תגריד וחנה הרצוג (2005), "מגדר ומשטר שיח חמולתי: בחירות מקדימות בחמולות לקביעת מועמדים לרשויות המקומיות ביישובים הערביים בישראל". **מדינה וחברה**, כרך 5, גיליון מס' 1.
- להב, הגר (2006), **שקופות: פטריארכיה ועריכה בטקסט עיתונאי - מקרה מבחן של סיקור אונס בעיתונות בישראל**. עבודת דוקטורט בהנחיית דפנה למיש, אוניברסיטת תל אביב.
- למיש, דפנה (2002), "המדיה, הזונה והמדונה". **פנים** 22: 84-93.
- ע'אנם, הוניידה (2005), **עמדות בנוגע למעמדה וזכויותיה של האישה הפלסטינית בישראל**. נצרת: עמותת נשים נגד אלימות.
- רועה, יצחק (1994), **אחרת על התקשורת - שבע פתיחות לעיון בתקשורת ובעיתונות**. אבן יהודה: רכס הוצאה לאור.
- ששון-לוי, אורנה (2001), "חתרנות בתוך דיכוי: כינון זהויות מגדריות של חיילות בתפקידים 'גבריים'". בתוך יעל עצמון (עורכת), **התשמע קולי? ייצוגים של נשים בתרבות הישראלית** (עמ' 277-302). ירושלים: מכון ון-ליר / הוצאת הקיבוץ המאוחד.

- Barakat, Halim (1985), "The Arab Family and the Challenge of Social Transformation". In Elizabeth Warnock Fernea (ed.), *Women and the Family in the Middle East:* New Voices of Change (pp 27-48). Austin: University of Texas Press.
- Jamal, A., N. Elias and O. Soker (forthcoming), "Cultural Encoding and

Fake Equality in Popular Reality Shows: Lessons from Israel". *Ethnic and Migration Studies*.

- Jamal, A. (2009), *Arab Public Sphere in Israel: Media Space and Cultural Resistance*. Indianapolis: Indiana University Press.
- Kanaaneh, Rhoda (2002), *Birthing the Nation: Strategies of Palestinian Women in Israel*. Berkeley: California University Press.
- Kandiyoti, Deniz (1988), "Bargaining With Patriarchy". *Gender and Society*, Vol. 2 No.3, pp. 274-290.
- Sa'ar, Amalia (2007), "Contradictory Location: Assessing the position of Palestinian women citizens of Israel". *Journal of Middle East women's studies,* Vol. 3, No. 3: 45-74.
- Sharabi, Hisham (1988), *Neopatriarchy: A Theory of Distorted Change in Arab Society*. New York: Oxford University Press.
- Annabelle Sreberny and Liesbet van Zoonen (eds.) (2000), *Gender*, *Politics and Communication*. Cresskill, N.J: Hampton Press.

נספחים

נספח 1

من خلال الفن والرسم يمكن للفنان ان يظهر بقدرة رائعة مناظر وشواهد لا يستطيع المشاهد العادي رؤيتها

من خلال لوحات الزيتون

الفنانان محمود بدارنة وختام هيبي يبدعان بتجسيد معاناة الشعب الفلسطيني

هناك ربط بين الإنسان وجذوع شجرة الزيتون

تقرير: امين بشير
amin@alarab.co.il

الفنان وختام هيبي

الفنان محمود بدارنة

العبد الفنانة والرسامة الواعدة ختام هيبي من قرية شعب الجليلية فنانة بدأت مسيرتها الفنية بقدمها الحسن فقد اختارت بأن تكون شجرة الزيتون هي فاتحة الغير لديها. وابتدأت بتنفيذها فقالت بأنني معروف أن تقدم بأسلوب رائع يتلاءم وتعديد الإحساس الزهد من خلال معرض رسوماتها الذي اقيم هذا الاسبوع في سخنين.

ختام هيبي التي تتلمذت على يد الفنان محمود بدارنة فضلت ان تعرض عددا من اللوحات. ويقول بدارنة إن الرسم المشترك لموهبة واسعة لا يكون متناسبا في كثير من الأحيان. الا انه وللمرة الأولى يشترك مع فتاة في رسم اللوحات الامر الذي كانت نتيجته رائعة جدا جيدة لترمل وجهة نظر مميزة. الا ان احساس امرأة أو الفتاة الزهد يعطي جمالا خاصا على اللوحات.

الفنانة ختام هيبي استلهمت من خلال رؤية نظرتها الثاقبة والنقاء شجرة الزيتون الفلسطيني لشرة "منطقة - من أن قبول الأشجار الى عالم الواقع الزيتو الذي يتحدث عن معاناة شعب. ويتجه ضمن الزيتون فبدأ لم تتنصف من معاناته منذ 60 عاما خلت. إلا ان هناك من أراد كسر ضمن الزيتون هذا وذلك. تقوم الفنانة ختام هيبي بإظهار التكثير من المشاهد والشواهد. كامرأة تنتصب على أطرافها مشرعة ذراعيها وتشكو ظلم الظالمين. وتارة أخرى ترى الهياكل العظمية من حبل الجبار الزيتون. والاحجار الصعبة التي تغلق أسوار قلبة فلسطين الاخل شجرة الزيتون الصغيرة. وهي تشاهد ايضا من أجبر على الرحيل من بلاده وهجر وهمن ممتاز تاره في الزيتونة قبالة المنزل. كذلك نرى الفصال والكوفية تخرج من جباب شجرة الزيتون كونها تتحدث بلغة لغاتها وأصحابها وهي رموز يستطيع كل مبدع ومشاهد أن يستلهمها.

الفنانة ختام هيبي تقول بأنها لا تستطيع ان ترسم شجرة الزيتون الا بعد ان تقف امامها وتلامس عثلها وتتجمع احاسيسها. وقد اختارت رسم هذه من أشجار الزيتون وهي تقف امامها وأخذت عددا من الإيحاءات الأثنية أكثر منها الرجولية. وهناك ربط بين الإنسان وجذوع شجرة الزيتون. وكفريتها استمرت على مدار أكثر من شهر وقفت عائلها يوميا تراقب الشجرة وحواسها.

وذكر ان ختام هيبي درست الفن لـ 3 سنوات تعلمت خلالها مزج الألوان وكيفية نقل الطبيعة الى لوحة لا تزيد عن خط مزيج.

العدد 13.11.2009

12

נספח 2

6

٢٠٠٩/١٠/٢٣

هدى ابو عبيد ابنة قرية اللقية ، مركزة منتدى التعايش السلمي في النقب :

" أحلم ان اصل ذات يوم الى كرسي سكرتيرة الامم المتحدة .. ولن استسلم ابدا "

شابة جريئة وطموحة جدا ، يرى بعض الرجال في النقب بوقفتها الى جانبهم ضمن عملها كمركزة منتدى التعايش السلمي في النقب ، شيئا غير عادي او غريبا ، فكيف تتواجد امرأة شابة بصفة مستمرة في فضاءا الارض والمسكن ، تتحدث عنها دون كلل او ملل ، تقف بوجه جرافات الهدم ورجال الشرطة دون اي خوف او تردد .. الا ان هذا بالنسبة لهدى ابو عبيد (٢٦ عاما) ابنة قرية اللقية في النقب واحب ورسالة نصر على تأديتها على اتم وجه خدمة لابناء مجتمعها البدوي في النقب .. اما اذا سألتم عن احلامها ، فهي ان ترضى بأقل من منصب سكرتيرة الامم المتحدة ، وتؤكد بحزم : " مرغم كل المصاعب والمشاق في تحقيق هذا الهدف ، الا انني لن استسلم " .. هذه دعوة مفتوحة للاحرار في عالم شابة السماء هي حدودها.

| حوار حسن شعلان مراسل صحيفة بانوراما |

ما هي طبيعة عملك في المنتدى؟

- عملي يتركز في الاركان التي يكون فيها عدم وجود في الطلب واعمل على تنظيم نشاطات معينة للتعايش الاجتماعي والسلم الاهلي ، كان نقطة امام الجمهور بين مواطنين اليهود وبعد المشاركة لا نقوم بتلقي كل مطالب هذه الحالات لنقف ان "التعليم والشرطة يتسببان لاعاقة التعايش".

ومن خلال مطلب الجرائم ، نحن نسعى الى حل الحالات التي نتلقى من يوميا بعد عدمها ، وهذا التدخل يكون في شراء الدوائر الحكومية والاماكن والوقف بمعنى مؤازرة يوم يكون بين ابناء شعبنا الحياة ، وانا بدوري اقوم بالتعرف على الحالات واستيعابها بعد تعرضها الى الاعتداء من قبل المؤسسات الاسرائيلية حتى اعدد يوميا اساعدة التي هي ياسي لوجدانيا.

- كما اعمل من خلال المنتدى العربي اليهودي في النقب ، الذي انطلق عليه اسم "مكفر" ، والذي يقوم خلاله بتنظيم لسيارات يشارك فيها الشباب من اليهود ، كما ان الوسط اليهودي ، ينتشط في الاماكن القريبة الى

- تنظيم لمسيرة تتحدث عن ذكرى مجازرة كفر قاسم ، والهدف منا ان نشد الانظار الى اهمية تعزيز وتوطيد العلاقات العربية اليهودية ، وعلاقة التعايش والسلام بين الشعبين بحيث من سكان الجنوب وابناء الشمال العربي.

تعلم بعيني الحياة في "مكفر" !

- يعتبر البعض انا لا اعلم شيئا عن طرقنا ، ان هذه غير صحيحة موجودة على ارض الواقع ، حتى نتلقاها من جرائم متعددة ، والتقى فيه دورات لغة العربية التي تمكن المشاركين من الرؤية اليهودية بدون التحيز مع العرب والتعلم العربية والعبرية ، ونقوم ايضا بتقديم محاضرات عن التعايش العربي اليهودي في النقب ، حتى نرفع من الوعي لدى المواطنين الآخرين ، حتى يتواصل العلاقات في الثقوى غير المعترف بها في النقب ، والتعرف ايضا على التجمع العربي البدوي في النقب كأقلية عربية تسكن في منطقة يوم الدنجة العربية بدون في المستقبل القريب .

ما هي أول القضايا التي يعالجها المنتدى ؟

- من أبرز القضايا التي نعمل بها هي يوقوع جرائم القتل غير المعترف بها من خلال برنامج حقوقنا

الواقع المؤسف ، حيث نرى ان الفرقة تمتلك كل من جرائم المنتدى لهذه الاعمال ، باعتبار ان الناظر الكلية لهذه الجريمة التي تصبح بدون الاوراق من الزيتون والفاكهة ، وتصل بنسبة بلا حدود ، هذه الامور لا بد ان يكون لها انعكاسات على طبيعة حتى يجد اولاده نوعا من صعوبة في العمل ، حتى يصبح تصعب في تنفيذ سياسي في من عدة التي على الوضع الشرعي الذي يعيشه مجتمعنا العربي في النقب ، من جهة اخرى ، التعريف بان هناك ظاهرة عنصرية ما تتميز بها الجريمة ، من جهة ثانية تتمثل في الاستيلاء الراهن من مصادر رأس المجتمع العربي البدوي في النقب ، ولا بد ان نشكل رأس في الذي يعمل في مناطق ، وكذا مسعود ، وكذلك رأس في لحالات مشكلة وساعة نوعا ما .

عند تعاملك مع هذه الظاهر الصعبة من هدم وقتل ، هل تلاحظ في انتشار ظاهرة الارهاب والتطرف الصهاينة ؟

- نعم ، هناك تنامي في الظاهرة ، وهذا يعود الى عدم وجود الاعمال ، باعتبار ان الناظر الكلية لهذه الجريمة التي تصبح بدون الاوراق من الزيتون والفاكهة ، وتصل بنسبة بلا حدود ، هذه الامور لا بد ان يكون لها انعكاسات على طبيعة حتى يجد اولاده نوعا من صعوبة في العمل ، حتى يصبح تصعب في تنفيذ سياسي في من عدة التي على الوضع الشرعي الذي يعيشه مجتمعنا العربي في النقب ، من جهة اخرى ، التعريف بان هناك ظاهرة عنصرية ما تتميز بها الجريمة ، من جهة ثانية تتمثل في الاستيلاء الراهن من مصادر رأس المجتمع العربي البدوي في النقب ، ولا بد ان نشكل رأس في الذي يعمل في مناطق ، وكذا مسعود ، وكذلك رأس في لحالات مشكلة وساعة نوعا ما .

ما هي أول القضايا التي يعالجها المنتدى ؟

- من أبرز القضايا التي نعمل بها هي يوقوع جرائم القتل غير المعترف بها من خلال برنامج حقوقنا

99 " اننا لا نتنازل عن مطالبة الجمعيات والمؤسسات الانسانية والحقوقية من القيام بأعمالها تجاه هذه المواقف ومنها جنة المتابعة التي فقط نسمع عنها ، ولا نرى منها الا الاجتماعات فقط "

التعايش السلمي ويوميا ، ثم الشعب حتى يتم نقلة العلاقات من غير الشعب ، وهذه العملية يقيد رسالة في الذهن

قبل هذا ، ذهبوا ، ثم منطقة ، ثم المجتمعات بعدي ، تأثر هذه البيوت ، تهدمها .

<<<< تتمة صفحة ٣٩

נספח 3

الصارة سبورت | 3 sonara.net | 13/11/09

رفيقة جمعة من ترشيحا تجاوزت سن الأربعين وتمارس كرة السلة

«لا أفكر حاليا بالإعتزال»

عبدالسلام شلبي

للنساء مصيّبهن أيضاً في الرياضة والألعاب. فإذا كانت ألعاب الرجال تعتمد أساساً كثيرة على القوة الفعلية والحرب على التركيز فإن الألعاب النسائية هي غالباً ألعاب جماعية تعتمد على الجوانب الفكرية أكثر منها على الجوانب الفعلية.

وتعتبر رياضة الهدو وكرة السلة من أكثر الألعاب الشعبية التي تقبل عليها الفتيات العربيات وفي نفس الوقت يعتبر إقبال الفتيات العربيات عليها ومقتصر أعلى مجموعة محددة موقعاً وسنا. وتكون أن نجد إمرأة متزوجة وأما لأربعة أولاد وتقارب من الأربعين وتمارس لعبة كرة السلة فيها وحده يكفي لأن تحظى هذه المرأة باحترام وتقدير ودعم معنوي بلا حدود. خاصة من زوجها وأسرتها

رفيقة حسن (عوض) جمعة تجاوزت الأربعين من عمرها. ولدت ونشأت في قرية المزرعة بالقرب من مدينة نهاريا وراس الناقورة. تتمتع هواء البحر الأبيض المتوسط وتتلقت بعد زواجها للسكن في قرية ترشيحا المبادرة للحصول الفلسطينية. وتكون رفيقة جاكر رياضة لا تعرف السرّ والميل ما دامت هناك الرغبة والقوة الجسمية. وأضافت «لأن ممارسة الرياضة هي حق وواجب كونها تساعدو في تحسين القوام وتنشيط الفكر وتقوية المعنويات».

بداية المشوار

بدأت رفيقة مشوارها الرياضي عام ١٩٨٣ وهي في سن الخامسة عشرة. حيث انضمت الى فريق «سولام صور» لألعاب القوى. ومارست الجري على المتلاك. مسافات وحققت في حينه إنجازات لن تستطيعها أليوم في عالم ١٩٨٣ شاركت في سباق ١/٢ ماراتون (٢١كم) وفازت بالمرتبة الأولى وقطعت المسافة بزمن قدره ١:٤٤:٥٦ ساعة. وفي عام ١٩٨٤ شاركت في بطولة إسرائيل للجري لمسافة (١٥٠٠م) وفازت بالمرتبة الثانية قاطعة المسافة بزمن قدره ٥:٤٥ دقائق. وفي نفس العام فازت بالمرتبة الثالثة في بطولة اسرائيل لمسافة ٣٠٠٠م وقطعت المسافة بزمن قدره ١٢:٢٤ دقيقة وبعد عام شاركت في بطولة دولية أقيمت في مدينة جنيف السويسرية وقطعت مسافة ٣٠٠٠م بزمن قدره ٢١:٢٨ دقيقة وفازت بالمرتبة الثالثة.

الإنقطاع والزواج

وفي عام ١٩٨٨ تزوجت من راغب جمعة من قرية ترشيحا وانتقلت للعيش هناك وأنجبت منه ثلاث بنات: رهام وريان وجرجان ورزقه أسمته محمود. الأمر الذي جعلها تغيب عن الساحات الرياضية وانشغلت في تربية الأولاد والبنات وبناء الأسرة لكنها لم تنس الرياضة أبداً.

العودة

في العام ٢٠٠٧ قامت مجموعة بنات من قرية ترشيحا بتأسيس فريق كرة سلة للفتيات وكم كانت فرحتها كبيرة عندما علمت بالأمر. «تحدثت مع زوجي فلم يرفض، وسرعان ما توجهت للمدرب وطلبت الإنضمام واللعب في فريق كرة السلة. لعبت منذ ثلاث سنوات والشعر بسعادة كبيرة».

«الصارة»: وكيف تتدبرين أمورك مع لاعبات صغيرات السن؟

رفيقة: ليس عندي أية مشكلة في ذلك. غالبية لاعبات الفريق مثل بناتي والمواثي الإحترام بيننا متبادل.

«الصارة»: وهل تفكرين جدياً في الإعتزال؟

رفيقة: ألعب كرة سلة منذ سنوات ولا أفكر جدياً في الإعتزال ما دام القلب لا يتضارب مع حياتي الإجتماعية.

«الصارة»: يمكن القول إنك تشعرين بالإكتفاء الذاتي؟

رفيقة: بشكل كبير جداً.

נספח 4

النجمة الاميركية
ديمي مور
تعلن حربا على
التجاعيد!
إيليز تستعد
لإحياء
عدة حفلات
في الأردن
وسوريا
وأميركا
كسر سان
جومانا
مراد يقطر
تصوير
"رجال
مطلوبون"
غريس ديب تعمل على انهاء ألبومها
يتضمن مفاجأة لجمهور
جولي تشارك بقتل "
مصمم الأزياء العالمي

נספח 5

الممثلة اللبنانية ريتا رحمونا مع نقاشها مع "ليدي"

الزواج حب وعقل

بيروت- هنا عنب

عن خطوات بدايتها تحدثت ريتا رحمونا الى ليدي" وقالت:

في رصيدي اليوم 4 أفلام سينمائية وما يفوق الخمسين مسلسلا. التمثيل بالنسبة إلي أحلم الذي أعيشه، والفنه يخص صاحبه فعليه ألا ينظر حوله إلى ما يعمله الآخرون.

«ليدي» هل لا تزالين تحصين شهرة مسلسل "غنوجة بيا" على الرغم من الأعمال العديدة بعده؟

ريتا: طبعاً غنوجة بيا كان ظاهرة. لم يكن عملاً عاديا. ولا يمكن تحديد السبب الذي أعيد الثاني لأعماله. لكنه ليس العمل الوحيد الذي حققت من خلاله النجاح. هو نوع أعمالي السابقة بعد تغيرتي بأدوار وشخصيات مختلفة. وبعده قدمت المسلسل الرمضاني الليلة الأخيرة وكثير هلا. الأخير يحقق حالياً إقبالاً جيداً للحضور على شاشة تلفزيون المستقبل. حيث له تحقق على متابعة المسلسلات الرمضانية.

«ليدي»: ما الفرق الذي وجدته في التعامل أمام بيتر سمعان وبورغو شهوب وجورج خباز. كونك نجحت معهم؟

ريتا: بورغو شهوب بحضوره الكثير كممثل فهو لا يسعى على حساب عمله. ولا يأتي بالعمل مع بيتر سمعان إذ قصتها الكوميدية التي أسميها الناس. أما جورج خباز فيمثل من قلبه لذا أستمتع بالعمل الكوميدي معه.

«ليدي»: كيف اتجهت الى كتابة الأعمال مع العلم أن كتابا يكتبون لك أعمالك؟

ريتا: بعد انتهاء مسلسل جميل وجميلة كتبت أول حلقة من كتاب المنتج. تطلب مني العمل خمس سنوات. إذ أني لم أتفرغ له. وقد يكون ذلك أفضل. كنت استطعت إعطاء النص من نكهة التي اكتسبتها خلال هذه الأعوام. أعدي المنتج مرتان حتاه على النص وكنت لا أزال في الحلقة الرابعة. فأنني على مسؤولية أجريتي على متابعة العمل بجدية الكتابة ليست سهلة بل تحتاج الى الفعل. حسن كتابة السيناريو وتحليل الصورة. كما تشمل نوعا من الإخراج والتمثيل.

«ليدي» هل تشكين من الوضع عندما تكبرين أو إذا لم تتوفر لك أدوار للتمثيل؟

ريتا: الحمد لله لا أحمر بذلك حالياً فأني أعمل باستمرار منذ حوالي 7 سنوات. لكن لا مشكلة لدي في تغيير الهدة. بالنسبة إلي لا شيء ثابتا في الحياة. فلا أدري إن قدري هو التمثيل بطبعة حياتي. فها أنا حالياً أهوى الى الكتابة. لو قد أفيد كل عمل خاص.

«ليدي»: هل ستشعين في الاعتزال والتفرغ للعمل والأسرة خصوصاً بعد زواجك؟

ريتا: قد أفكر بالاعتزال ولكنه الآن ليس واردا بل أنا أمارس عملي وأعيش كل فترات السعادة والترقب. السعادة بالصيب الذي اقترحت به والترقب للمولود الذي أعيشه قبل أن أراه.

«ليدي»: تزوجت منذ سنة فماذا تغلبت خصوصاً انك حامل الآن؟

ريتا: ما كنت أنكرها ولا أؤكدها. الذي بأن حياة الفنان الخاصة هي ملكه. في بداية زواجي لما تدرك أم أحب إعلانيا في حياتي بالنسبة إلى أهلي. كانت الصحافة تقول الذهول بحضرية أم أمكني الخاصة. والوقت لم يكن قد حان كي أعلن الخبر. تطوف عائلته. الى أن نضجت الظروف لإعلانها.

«ليدي»: كان يوجد تحفظ من قبلك لأن زوجك أمير في الجنسية؟

ريتا: زيجا مع أنه لا علاقة للجنسية بالوصول. لا أنا ولا أهلي عندنا مشكلة في الجنسيات أو الطوائف. ونحن أشخاص منفتحين. فقد حان الوقت كي أعلن الخبر. وعكذا.

«ليدي»: إلى جانب أنه لم يحد بإمكانك أن لا تحبي. فإن طابع العمل جدات تظهر على شكلك. وهي سكتيرة أغلب مع الوقت؟

ريتا: صحيح. لكنني كنت مختفية عن الإعلام. وخصوصاً أني ارتقت كل مشاريعي حين عادت أني عادل. أول قرار اتخذته أني لن أعمل حالياً على صدة الفنين. وعرفت أني حامل حين جئت إلى لبنان بعد ذهبين لمحبتها في أميركا.

«ليدي»: لأن أولاد سوف يحال لتقاليد الجنسية الأميركية حتى لو انجبته في لبنان؟

ريتا: للأسف. لو باستطاعتي إعطاؤه الجنسية اللبنانية لا تعطيها على أي جنسية أخرى في العالم. أن شاء الله عند ابلغي وأيام أولادي بدل الدراة حقوقها. ويصدر قرار بإعطاء الزوجة اللبنانية الجنسية لأولادها. لقد أصررت على الولادة في لبنان بوجود طبيبي. وأحببت أن أكون بين أصحابي وأهلي ومجتمعي. والدال بينهم.

«ليدي»: هل كان الزواج شراً لا بد منه كي تحمي من خلاله فرداً ما. لأن الأمومة تكمل الأنوثة في المرأة؟ وهل كان الزواج نتيجة تزاوج العقل مع القلب؟

ريتا: طبعاً حبيبي أتوجد بالحب في الحياة. لكن ربما ما كنت أؤمن بأن الصداقة عند الرجل تعزز الاستمرارية في الحب. لكن الحب لا شك موجود بعمقك. لكنه الشكاك. مع يومي اكتشفت أقلاً ما يقال عنه بأنه ملاك. شفاف وصادق. لا شيء عنده مبطن أو مغلق. أنا التي بحبي جاني حرات إني شريعاً (ضحكت) تضحرجه. بعد تجارب فاشلة في علاقات سابقة. وعلى خاصة بقصتي عدم مخافية الشخص الذين كنت أتعامل معهم. وبعت في حالة شك لم كان لا يزال في العالم الشخص بهذه الطيبة. وسألت نفسي. فكان أجواب إن كان هذا الشخص يتمتع فعلا بهذه المواصفات. فحرام ألا يكون لي أنا. وعلى أساس هذه المعادلة اخترته.

«ليدي»: ما هي الأشياء التي غيرتها بسبب زواجك؟

ريتا: كان عندي أعمال أسعدة لها. منها فيلم "كابتن وعزيز" مع جورج خباز ومسلسل "ألف المنتوج" الذي كنت سأعمل فيه دور البطولة. وهو من كتابتي.

سأنجب وأتفرغ لعائلتي

للأسف ستكون جنسية الطفل أميركية

נספח 6

سوا الصحافة | 6 | اعداد: فادي زغايرة

6/11/09 | sonara.net

كارول صقر: "أحترم قرار الأمير الوليد بوقف عرض "جرح غيابك""

نظمت إدارة التسويق في شركة "روتانا"، مؤتمراً صحافياً للفنانة اللبنانية كارول صقر في "روتانا كافيه" فرع القاهرة، وذلك لتوقيع أحدث ألبوماتها والذي حمل عنوان "كارول صقر ٢٠٠٩".

اعترفت كارول في المؤتمر بأن أحد أبنائها عمره ١٦ سنة وأنها لا ترى أي سبب يجعلها تخفي عمر أبنائها، كما دافعت عن رفض بعض الفنانين اللبنانيين الغناء باللهجة المصرية وخاصة الفنان الكبير ملحم بركات.

كما عبّرت كارول صقر عن احترامها لقرار سمو الأمير الوليد بن طلال، رئيس مجلس إدارة شركة "روتانا" بوقف عرض أحدث أغنياتها المصورة "جرح غيابك"، الذي قامت بتصويره تحت إدارة المخرج يحيى سعادة وقالت: "إن السبب كما أبلغتني إدارة الشركة وجود مشاهد مثيرة يحويها "الكليب"، إلا أنني لم أقصد الإثارة ولكن أردت توصيل صورة المرأة التي تعشق حبيبها، فهناك نظرة نظيفة وأخرى غير نظيفة، وأنا كانت نظرتي نظيفة".

باسكال مشعلاني تتسبب بخلاف حاد بين زوجين

نشرت إحدى المجلات الألكترونية الصادرة من جدة مؤخراً، مقالاً تحت عنوان "فيلة باسكال تشعل البيت ناراً".

وفي التفاصيل أن أحد الأزواج كان يتابع لقاء تلفزيونياً للفنانة باسكال مشعلاني، فطلب من زوجته أن تحضر له كوباً من الشاي، وعندما عادت الزوجة صعقت لرؤيته يقبل باسكال عبر شاشة التلفزيون، فكانت ثورة غضب من الزوجين، نقلت على أثرها الزوجة إلى مستشفى مجاور لتلقي العلاج جراء الضرب المتبادل بينها وبين زوجها.

فريق سبايس جيرلز يعود للغناء في أولمبيادة 2012

من المقرر أن يقوم فريق الغناء البريطاني الشهير، سبايس جيرلز، بالغناء في حفل افتتاح أولمبيادة ٢٠١٢.

وذكرت صحيفة "ديلي ميرور" البريطانية، أن سفينجالي سيمون فولير، مدير أعمال الفريق الذي ساعد الفتيات على أن يصبحن أنجح فريق غنائي نسائي، يعتزم التحضير لحفل ضخم للفريق خلال الأولمبيادة.

ويقول سيمون (٤٩ عاماً) "انهن يمثلن إرثاً عظيماً بالنسبة لتاريخ الموسيقى البريطاني ولذلك لا أستطيع أن أفكر في وقت أفضل لعودتهن مثل وقت الأولمبيادة". وأضاف "إن الطلب على عودة الفريق يتزايد الآن أكثر من أي وقت مضى". ويقدر أن يشاهد الحدث نحو مليوني شخص.

وأشار سيمون أيضاً إلى احتمال القيام بجولة للفريق الذي يضم فيكتوريا بيكهام وميل بي وميل سي وإيما أثناء وقت الأولمبيادة.

وأكد رئيس وزراء بريطانيا جوردون براون، "إن حفل أولمبيادة ٢٠١٢ سوف يكون مدهشاً وسوف تمثل الموسيقى والثقافة عناصر هامة للغاية بالحفل".

وكان آخر ظهور للفريق في شهر شباط/فبراير العام الماضي خلال جولته التي حققت مكاسب أكثر من ٤٠ مليون جنيه استرليني.

مي حريري وبيونسي نولز في حفلات "الفورمولا 1"

تستمر الحفلات الفنية المميزة لنجوم الغناء العرب والأجانب في أبوظبي على هامش فعاليات بطولة "الفورمولا 1"، حيث أحيت الفنانة مي حريري حفلاً ضمن فعاليات مهرجان "يا سلام" الذي تنظمه شركة "فلاش العالمية" أمام حشد كبير من الجمهور على شاطئ أبو ظبي، مرتدية زياً خاصاً للحفل من تصميم وليد عطاالله.

وحقق حفلها حضوراً جماهيرياً لافتاً رغم تزامنه مع حفل الفنانة العالمية بيونسي نولز في جزيرة ياس في أبو ظبي، والتي تألقت بزي ذهبي أقرب إلى لباس البحر، وقدمت إستعراضات لافتة، ألهبت حماس الجمهور الغفير الذي حضر الحفل.

بيونسي نولز

مي حريري

ماريا تنزلق

أصيبت النجمة اللبنانية، ماريا، إصابة خطيرة وتم نقلها على أثرها إلى المستشفى، وذلك أثناء تصويرها أحدث أفلامها السينمائية في القاهرة الذي يحمل عنوان "أحاسيس".

ووقع الحادث أثناء تصويرها أحد مشاهد الفيلم مع الفنان باسم سمرة وكانت ماريا تمسك بيد باسم سمرة في المشهد حيث انزلقت قدمها ووقعت على السلالم هي وباسم الذي تمالك نفسه ولكنها وقعت على السلالم ثم فقدت الوعي وتم نقلها إلى المستشفى لتلقي العلاج، حيث لازمت الفراش مدة يومين كاملين، توقف التصوير خلالهما.

يذكر أن فيلم "أحاسيس" بطولة ماريا ويشاركها البطولة العديد من النجوم منهم باسم سمرة، علا غانم، إدوارد، أحمد عزمي وهو من إخراج هاني جرجس فوزي.

سولاف شريكة لتامر حسني

سولاف

وقع اختيار المخرج وائل إحسان، على الفنانة سولاف فواخرجي، لتشارك الفنان تامر حسني، بطولة فيلمه الجديد، وهو من تأليف أحمد عبدالفتاح وإنتاج محمد السبكي ولكن لم يستقر المخرج إلى الآن على وضع الاسم النهائي للفيلم.

وذكر أن سولاف اشترطت قراءة سيناريو الفيلم قبل أن تبدي موافقتها، ولهذا ستحضر إلى القاهرة خلال أيام لتبدي رأيها النهائي بالسيناريو، ومن المقرر أن يبدأ تصوير الفيلم في شهر مارس من العام القادم استعداداً لعرضه في موسم الصيف المقبل.

يذكر أن آخر أعمال سولاف فواخرجي السينمائية، كان فيلم "ليلة البيبي دول" الذي شاركها البطولة فيه محمود عبدالعزيز ونور الشريف وجمال سليمان وسيناريو وحوار الراحل عبدالحي أديب في آخر أعماله وإخراج عادل أديب وإنتاج جودنيوز.

تامر حسني

נספח 7

كلام في السياسة .. للأطفال !

נספח 8

6

جانب من المشاركات في المشروع خلال لقاء في مركز الطفولة

" أنا من هذي المدينة "

هل من هذه المدينة ، مدينة الناصرة .. قررن أن يكرسن ساعات طويلة للتطوع من أجل مؤسسات في مدينتهن ، ووفقن بذلك بحب. قناعة ورضا . بدمين بد العون والمساعدة والخير والاهتمام بمصلحة الآخرين دون التفكير بالمقابل .. وبرغم أن هناك من نصحهن بالعزوف عن هذه الفكرة مقابل العمل المدفوع الأجر، الا أن حبهن لعمل الخير وايضا شعورهن بالانتماء لكل شبر من الناصرة جعلهن يمضين في هذا المشروع .. نقرأون في سطور هذا التقرير عن أصل وفصل المشروع الذي يقف من ورائه مركز الطفولة في الناصرة .. وايضا تصفون مشاركات في المشروع بتحدث باعتزاز عن تجربة العمل التطوعي ..

| تقرير حسن شعلان مراسل صحيفة بانوراما |

تحدثنا أولاً مركزة مشروع التطوع والتكافل الاجتماعي " أماني هاني أبو الهيجا " سمر أبو الهيجا " عن هوية المشروع وأولويات ملاءمة فئات من مدينة الناصرة ويبلغ ١٨ عاماً من خريجات الثانوي عشر . تنبع أهمية من كونه يهدف لتعزيز روح الانتماء للمدينة أو للمجتمع العربي الفلسطيني بشكل عام في البلاد . كما يعمل أيضاً على التكافل الاجتماعي وزرع هذا المفهوم بالذات في هذا الشباب .

واستطردت أبو الهيجا قائلة : " على الرغم من أن التطوع موجود، فإن الواقع في مجتمعنا ، ويعد من حالات التي يعبر بها الفلسطينيين الا أنه يتطور أن يكون في معظم الأوقات يوماً ، ونحن نعمل مع الشابات المشاركات في المشروع على تحرير انتمائهن الهوية الفلسطينية وتعزيز التكافل الاجتماعي حتى نساعد ونمد مجتمعنا العربي في تكبير من ناحية أخرى المشروع لا يعمل فقط من أجل التطوع والتكافل الاجتماعي ، بل من أجل دعم وتدعيم القدرات وتزويدهن بأوقات عمل ، وتدريبهن على العمل في مجال الهوية المبكرة حتى يخرجن للتطوع في مؤسسات مختلفة تعني بالطفولة المبكرة من خلال ورشات ولقاءات يقمن بها مع الأطفال بشكل مباشر .

" دورة لتدعيم شخصي وثقيف اجتماعي، سياسي ووطني "

وحول طبيعة ونوعية العمليات التي تقوم بها المشاركات بالمشروع قالت أبو الهيجا : " أصبحنا المشاركات في المشروع يمضين في دورة خلال سنة كاملة لتدعيم شخصي وثقيف اجتماعي، سياسي ووطني والعمل على تنسيق محاضرين من مؤسسات مختلفة لإدارة أعمالها ورفد خبرتهن خلال المشروع في مواضيع متعددة ، وذلك بحسب ما تحتاجه المشاركات للمشروع والذي يرغبن في التعرف عليه . وهؤلاء المحاضرون هم أصحاب كفاءات وخبرة عالية في مجالات متعددة . بالتالي تتطور المشاركات في المشروع مؤسسات مختلفة للعمل الأطفال ، لأن جزءاً من برنامج العمل الذي تدربه المشاركات من خلال دورة تمكن المشروع هو أصغر العمل مع الأطفال ودراسة أفكار ملائمة للأطفال .

أما الأوساط التي تتطوع بها المشاركات في المشروع ، ففي بحسب سمر أبو الهيجا " ٩ روضات تابعة لبلدية الناصرة ، أقسام الأطفال في مستشفيات الناصرة والعيادات التابعة لمستشفى الفرنسي . كما تتوجه المشاركات مرة في كل أسبوع على مدار السنة لتنفيذ فعالية جماهيرية في نوادي الأحياء في مدينة الناصرة ، حيث تقمن هذه الشابات هنا وزرعن أنشطة وفنية للأطفال " وردا على سؤالنا إن كانت هناك مواصفات لا بد من توفرها في المشاركات بالمشروع ، قالت أبو الهيجا :

" المشروع هام بشكل خاص لخريجات الثواني عشر ، حيث يدعمهن ويساعدهن على مستوى الاستعداد والتأهب لمواجهة المرحلة الانتقالية ، ما بين المرحلة الثانوية حتى دخول الجامعات ، وفي هذه المرحلة نعمل على رفع الوعي في موضوع الذات والهوية واختيار الطريق الى المستقبل

بالطبع ، فيجب أن تكون هذه الفتيات خريجات ذوات مظهر مشرف ، ولديهن شغف في التعليم العالي ولديهن حس إنساني ورغبة في التطوع والعطاء . ويجب عليهن أن يرغبن بالعمل مع كل الأعمار الثواني يقدمن الانتماء الى هذا المشروع . الا أن الأهداف المشتركة مواصفات المشروع والا مكانيات من ناحية أخرى محددة بهذا المشروع يعمل على تحضير وإعداد الطالبات كان على هذه الأرضاً الانتقالية وقبل الدخول للجامعات ، كان أهمية الأكاديمية .

" نواجه صعوبة كبيرة في استيعاب كافة المتقدمات للمشروع "

سمر لا تنفي أن هناك صعوبة من الواقع ، بما يتعلق بتنفيذ المشروع ، وهو عدم القدرة على استيعاب العدد الكبير من الطلبات المتقدمات له ، ويعزى ذلك إلى :

" إننا لن نستطيع أن نكون أماكن الأسماء الكثيرة المتقدمة على العمل في الفتيات الموجودة ، وهذا يؤدي إلى المشاركة في المشروع ، والمشاركات المرضية لا يمكنه تحمل مسؤولية العمل الفعلي ، ونحن نعمل مع المشاركات المناسبة ، وهذا يؤدي إلى مشاكل ، ونحن نعمل على تحضير مشاريع جديدة لهذا المشروع ، ويوجد الاهتمام الأساسي في مركز الطفولة بشأن المشروع ، وهناك تنسيق بين مختلف المؤسسات في الناصرة ، وهناك تعاون بين المشروع وبين الأماكن التي نتوجه معها المشاركات ، وهناك تنسيق مع المشروع ، ويوجد الاهتمام على أرض الواقع ، ولكن هناك تكثيف بين يقوم به ، وهناك تعاون الأماكن التي نتوجه معها المشاركات ، ونحن نعمل على تحضير مشاريع جديدة لهذا المشروع ، ولا يوجد تسهيل في الأمر ..

سمر أبو الهيجا — ذكرة أبو نمي - سعدي — الاء جيوسي — ابتسام بيادرة

נספח 9

اعتقال أحد سكان منطقة طبريا بشبهة تنفيذ أعمال مشينة بحق فتاة قاصر

خطاب نصار

اعتقلت شرطة طبريا مساء الثلاثاء الماضي، مواطناً (٤٠ عا
من منطقة طبريا، وذلك بشبهة تنفيذه لأعمال مشينة بحق فت
قاصر من سكان منطقة الشمال، وذلك خلال فترة دراستها
إحدى المؤسسات التعليمية في المنطقة.

وأشارت المعلومات المتوفرة من الشرطة والناطق بلسانها
دورون مالكا، ان الحديث يدور عن بلاغ تقدمت به فتاة قاصر
أشارت من خلاله الى أنها تعرضت لأعمال مشينة من ق
مجهول خلال دراستها في إحدى المؤسسات التعليمية
المنطقة.

من جهتها أكدت الشرطة انها تحقق مع المشتبه به وأ
مستمرة في التحقيق في ملابسات القضية الى حين التأ
منها والتوصل للجناة.

إعتقال أب بشبهة تنفيذ اعمال مشينة بابنته!

خطاب نصار

إعتقلت شرطة وادي عارة، يوم الأحد مواطناً (٤٣ عاماً) م
سكان احدى القرى في منطقة وادي عارة وذلك بشبهة تنفي
أعمال مشينة بحق ابنته القاصر.

واكدت الشرطة في بيانها أن الفتاة القاصر، اشتكت للشر
والدها وادعت في بلاغها انه منذ سنوات طويلة يقوم بأعما
مشينة بحقها، وعلى ضوء ذلك اعتقلته الشرطة للتحقيق مع
مساء الأحد على ذمة التحقيق.

נספח 10

كاتبة قصص الأطفال تبغين عثامنة من كفر قرع تبلور رأيها:

"يلتقي بعميع الأطفال
علاقة أمومة - وأعبر
عن آمالهم الأطفال
في كل زمان ومكان"

נספח 11

مهارات نسائية

سيدات عربيات يبحثن عن الرزق من خلال صناعة الكعك البيتي

"دعم المرأة في مجال تأسيس المشاريع الصغيرة هو أمر هام ويعود بالفائدة على العائلة"

تقرير: أمين ماشير
amin@alarab.co.il

أعدت صناعة الحلويات في الفترة الأخيرة تتطور في بلادنا، وهناك عدد من النساء يحاولن اعتلاء صناعة الحلويات وطريقها التي ستصدر تفوق من خلال تأهيلهن لذلك حيث يختلف مفهوم التأهيل بين شريحة وأخرى، ويرى بها البعض عملية تهيئة، بناء وتطوير أولا وطريقة الوصول للنتاج النهائي الذي المقصود كمردود اقتصادي، حيث تسعى النساء إلى اعط دور فعال والوقوف الى جانب الرجل لتأمين الدخل للعائلة.

محمد سليمان مدير جمعية يربين في سخنين لدعم مكانة المرأة وتنمية الطفل يقول: إن الجمعية تم إنشاؤها على يد أخصائيات من الجامعة وخارجها وتهدف الى رفاهية الطفل ودعم مكانة المرأة وذلك اهتمت في العام 2005 أين زيادة مهارية للأطفال ليكون السكان الأول في المنطقة لقبل الطفولة بالتعاون مع وزارة الصحة والتعليم والعمل ويضم 70 عائلة في المنطقة وخارجها، وأوصد هلال فعال 15 امرأة هناك دورة عقد على 20 عدد في مجال صناعة الحلويات النساء وتصنيع أنواع الكعك البيتية وتسويقها الأمر الذي أدى الى تبني إنشاء مطبخ مصغر في مبنى الجمعية واليوم يشكلن النساء المشتركات بالدورة منتجرة صغيرة وافتتاح محلات صغيرة بيتية لتصنيع الكعك والاستفادة مادياً من ذلك.

"طعم الكعك الذي نعده له نكهة خاصة ومصنوع على الأصول"

تقول أمينة: لأول مرة شواهد، وهي متزوجة ولديها ثلاثة أبناء إنها قد انضمت لدورة إعداد الكعك في جمعية يربين وتجربة بارتياح كبير في الدورة الخاصة للسيدات في هذا المجال وأن انضمامها كان لاشغال وقت الفراغ ولا مانع في أن تقوم بالمشاركة في إعداد الكعك الخاص وبمعونة عائلة لعائلة والتواصل والمناسبات السعيدة لتقضيها لقوتها. ولا مانع في أن تكون المرأة مساهمة عائلية قد توفرها الزوجة لمساعدة الأبناء والوقوف مع زوجها لتحقيق أبناء العائلة الكاملة. وأضاف "لأن شواهد على عمل أختها كوثر فعلان وأفكارها الرائعة.

السيدة كوثر سيد أحمد وهي متزوجة ولها خمسة أبناء تقول: تمكن الرأة من تغيير قدراتها واختلافها عن الذات من إنتاجها في الحياة الاقتصادية هو أمر له مردود كبير على مشيتها ويعطيها شعوراً بأنها قادرة على اتخاذ مستقبلها ومكانتها أخصائياً. وأضافت أنها تلقت التشجيع والمساعدة من زوجها وأسرتها وتصبح من حولها. وتؤكد: هدم السيدات يعرفن كيف يتقدمن ويصنعن الحلويات والكعك وأنها أمور لن قيمة كبيراً منهم لا يعرفن أساسيات صناعة الحلوى والكعك وذلك قل طعم الكعك الذي يتم إعداده من قبل أختها، والمخبوزات بالدورة تكون جيدة وصحية وتعد أجمل عطية والعمل يعود للعائلة كوثر فعلان.

"براودني التفكير بفتح محل بيتي صغير الا ان ذلك بحاجة الى دعم مادي"

السيدة بسرى زيدات إعدت المخبوزات بالدورة تقول: أن لديها خبرة في صناعة الحلويات والكعك كون العائلة كانت تمتلك محلاً للحلويات قبل عدة سنوات الا أن الخبرة المبنية على أسس متينة هي الجود وأهم وقد استفادت كونها ربة منزل وتستطيع اليوم إنتاج نفسها في أوقات الفراغ بصناعة أنواع عديدة من الكعك ولا تعني زيدات بأنه بوادرها تفكير بفتح محل صغير في البيت. لصناعة الكعك الا أن ذلك بحاجة الى دعم مادي من جهات حكومية في ظل الأوضاع الحياتية الصعبة. وتضيف بسرى زيدات أن دعم المرأة في مجال تأسيس المشاريع الصغيرة هو أمر مهم جداً سيعود على العائلة بمردود مالي ويساهم في سد احتياجات العائلة اليومية وتشعر المرأة باستقلالية في المصروفات وكذلك تشعر بأنها تقدم لعائلتها.

محمد قسوم مدير جمعية دعلي تدعم المشاريع الصغيرة في الوسط العربي يقول: تعلي الناصرة يحتضن عدداً من المشاريع الصغيرة وأنشأ برامج عديدة تهدف إلى إكساب نساء مجتمعات عن العمل منها في بلدة سرين وأخواتهن لمشاريع مصالح ويحتاجن من مردودها. والدورة هي الأولى في سخنين وهناك مجموعات نسائية أخرى في الوسط العربي والهدف من هذه الدورة تأهيل نساء في مجال صناعة الحلويات والكعك البيتي ومستقبلاً النساء دورة أخرى في أماكن في كفرية إدارة المصالح الصغيرة وإيجاد مصادر ريق أخرى.

الخاصة كوثر فعلان، وأتى أشرفت على تدريب النساء المشتركات بالدورة تقول أن بها واحدة لا تعطل، ولولا رغبة النساء في تعلم الدورة لا يمكنها أن تنجح وكان هناك اهتمام لدى المجموعة لتعلم صناعة أنواع جديدة من الكعك والمجموعة تلقت دعماً لاقاً من جمعيتي يربين ومعلي الناصرة وأعلنه بأن عدداً من النساء اللواتي شاركن في الدورة لديهن القدرة على إدارة مصالح تجارية صغيرة وأن جودة الكعك الذي يصنعنه بعطي أنتاجات أكبر محلات الكوندوتيريا والحلويات في البلاد.

أخبار على مدار الساعة على موقع العرب
www.alarab.co.il

נספח 12

الصنارة | 28 sonara.net 11/09

هدية من المستشفى الفرنسي (الناصرة):

عملية جراحية تجميلية لأنف متسابقة "ميس ليلك" ديماريس نواورة

• "الصنارة- نت" ينقل ببث حيّ مباشر كافة مراحل العملية

ديماريس تستعد للدخول لغرفة العمليات

د. سليم نخلة

بعد العملية- رسم محوسب

د. زعرورة في جلسة استشارة مع ديماريس وعائلتها

ديماريس تصل مع عائلتها الى المستشفى

د. زعرورة ود. صعب خلال العملية

د. زعرورة وقيدا مشحور قبل العملية

عائلة ديماريس تشاهد العملية ببث حيّ ومباشر عبر "الصنارة نت"

معنويات عالية وسرور واضح قبل العملية

البقية ص30

נספח 13

شباب وبنات
الدردشة مع الجميلات تقلل تركيزك
23
فيروز تصدح في الرينة ..
الفنانة نورا رحال :
"اعترف انني فنانة كسولة"
19
رجل يطلب اعادته للسجن.. ولا الجدال مع زوجته
18
طفل يذهب إلى مدرسته بعد منتصف الليل وهو نائم
16

נספח 14

دنيا سمير غانم
سأجسّد الاغراء على طريقة أمي
* تدربت على الرجولة وفتح البيرة
* التهم الشوكولاته بجنون
* أحلم بالزواج والأمومة
* «طير أنت» أشبع طموحي في التمثيل
www.alarab.net
Al Arab
تشات.. والكلام بيتكلم 3rabi

נספח 15

נספח 16

النجمة جيني أسبر واعلان المنشط الجنسي

نفت النجمة السورية، جيني اسبر، صحة الخبر حول قيامها بتصوير إعلان لمنشط جنسي وأكدت أن ما نشر عن موضوع الإعلان غيرة إعلامية ليس إلا، وأنها أقامت دعوى لوقف تلك الحملة التي أساءت إليها على الصعيدين الفني والشخصي، علماً أن جيني ممثلة سورية من أصل أرمني وهي مدربة رياضة وعارضة أزياء قبل أن تكون ممثلة. وفي رمضان هذا العام عرض لها مسلسلان الأول بعنوان «صبايا» وشاركتها البطولة النجمات: ديما بيامة، تسرين طاهش، كندة حنا، ديمة الجندي وهو من إخراج ناجي طعمة وتأليف رنا الحريري. المسلسل الآخر بعنوان «قاع المدينة» بطولة أيمن زيدان، خالد تاجا، منى واصف، باسم ياخور من إخراج سمير حسين، تأليف محمد العاص.

נספח 17

أكثر المهن المحببة على قلوب الفتيات.. وأهاليهن!

وتبقى مهنة التعليم من

נספח 18

مجموعة فنانات من المغرب
يعرضن هموم المواطن العربي
وقضاياه بالألوحات والرسومات
ومنتجات التطريز ..

נספח 19

راتب الزوجة
أزواج وزوجات
يتحدثون عن الدخل الشهري
وتوفير التزامات المنزل
"الاتفاق بين الزوجين
مفتاح القضاء
على مشاكل
الوضع الاقتصادي"
نعمة ام نقمة؟!
www.alarab.net
3rabi تشات.. والكلام بيتكلم

נספח 20

قاصر من وادي عارة تقدم شكوى ضد ابيها نفذ بحقها اعمالا مشينة

من محمد بدران مراسل صحيفة بانوراما

عمم الناطق بلسان شرطة المروج بيانا على وسائل الاعلام وصلت نسخة عنه لموقع بانيت وصحيفة بانوراما ، جاء فيه فيما جاء : " ان فتاة قاصر من سكان وادي عارة قدمت شكوى في شرطة وادي عارة عن تعرضها لاعمال مشينة على مدار عدة سنوات من قبل والدها البالغ من العمر ٤٣ عاما ، اذ تم اعتقاله والتحقيق معه ، وسيتم تمديد اعتقاله في محكمة الصلح في مدينة الخضيرة " .

لمتابعة أخبار وحوارات على مدار الساعة ادخلوا الى موقع بانوراما في الانترنت : www.panet.co.il